

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

**6 – 7 GADUS VECU BĒRNU SKAŅU „Ķ”, „Ģ” UN „Ļ”
IZRUNAS KOREKCIJAS IESPĒJAS
LOGOPĒDISKAJĀS NODARBĪBĀS**

DIPLOMDARBS

Autore: **Kristīne Stūre**

Stud. apl. nr. ks07067

Darba vadītāja:

Prof., Dr. paed. Sarmīte Tūbele

RĪGA

2018

ANOTĀCIJA

Diplomdarba tēma „6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās”. Diplomdarba autore: Kristīne Stūre.

Diplomdarbā apkopotas teorētiskās nostādnes par 6 – 7 gadus vecu bērnu attīstību veselumā – fizisko, sociālo, emocionālo un kognitīvo attīstību, to īpatnībām un izpausmēm, un skaņu „K”, „G” un „L” pareizu izrunu. Darba empīriskajā daļā autore veikusi 6 – 7 gadus vecu bērnu novērošanu, logopēdisko dokumentu izpēti, skaņu izrunas pārbaudi, fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testu, kuru rezultātā atlasīti 6 bērni ar skaņu „K”, „G” un „L” izrunas traucējumiem. Balstoties uz teorētiskajā daļā iegūto informāciju, autore empīriskā pētījuma ietvaros izstrādājusi uzdevumu kopu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijai, kura realizēta koriģējoši attīstošajā darbībā pirmsskolas izglītības iestādē X.

Veiktais empīriskais pētījums ļauj secināt, ka pareizi izvēlētas spēles, metodes un paņēmieni skaņu mācīšanai un nostiprināšanai veicina ātrāku skaņu apgūšanu un lietošanu bērna ikdienas runā, to pierāda arī iegūtie dati pirms un pēc koriģējoši attīstošās darbības.

Diplomdarba ietvaros izstrādāti ieteikumi skolotājiem un vecākiem.

Atslēgvārdi: skaņu izrunas traucējumi, pirmsskolas vecuma bērni.

ABSTRACT

Kristīne Stūre. Bachelor paper. „Pronunciation correction possibilities of sounds “K”, “G”, and “L” for 6 – 7 years old children in speech therapy classes”.

The bachelor paper summarizes theoretical approaches of 6 –7 years old children’s development as a whole – physical, social, emotional, and cognitive development, their characteristics and expressions, as well as the correct pronunciation of sounds „K”, „G”, and „L”. In the empirical part of the bachelor paper, the author has carried out the observation of children aged 6 to 7 years, research on speech therapy documents, examination of sound pronunciation, phonemic capture and weaning test, which selected 6 children with pronunciation disorders of sounds „K”, „G”, and „L”. In the framework of an empirical research, the author has developed a task set for correcting the pronunciation of sounds „K”, „G”, and „L”, which was realized in the corrective development activity at the pre–school educational establishment.

The empirical research carried out allows us to conclude that the right choice of games, methods, and techniques for teaching and strengthening the sounds, contributes to faster acquisition and use of sounds in the child’s daily speech that is also proved by the data obtained before and after corrective action.

Within the framework of the bachelor paper, recommendations for teachers and parents have been developed.

Key words: sound pronunciation disorders, pre–school children.

SATURS

IEVADS.....	5
1. 6 – 7 GADUS VECU BĒRNU ATTĪSTĪBA VESELUMĀ	9
1.1. Fiziskā attīstība.....	9
1.2. Sociālā attīstība.....	14
1.3. Emocionālā attīstība.....	17
1.4. Kognitīvā attīstība.....	19
2. SKAŅU „Ķ”, „Ģ” UN „Ļ” IZRUNA.....	33
3. PĒTĪJUMS PAR PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNU SKAŅU „Ķ”, „Ģ” UN „Ļ” IZRUNAS ĪPATNĪBĀM PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ X.....	47
3.1. Pētījuma organizācija un izmantotās metodes.....	47
3.2. Pētījumā iesaistīto pirmsskolas vecuma bērnu izpēte.....	49
3.3. Koriģējoši attīstošā darbība.....	55
3.4. Atkārtotā pētījumā iesaistīto pirmsskolas vecuma bērnu izpēte.....	62
3.5. Rekomendācijas un ieteikumi.....	65
NOBEIGUMS.....	68
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS.....	71
PIELIKUMS.....	76

IEVADS

Bērns valodu apgūst, atdarinot pieaugušo runu. Bērns vēro vecākus, viņu mīmiku, klausās intonāciju un atdarina visas skaņas un mutes kustības. Bērna valoda sākumā ir neveikla, bieži bērns nevar precīzi izrunāt visas skaņas, taču viņš dzird savas kļūdas, cenšas tās labot, un līdz skolas vecumam runa ir nostabilizējusies (Skaista, Bārda, 2011). Vairums bērnu runas un valodas attīstībā normu sasniedz 4 – 5 gadu vecumā. Taču ir bērni, kam individuālo, sociālo vai patoloģisko attīstības īpatnību dēļ runas un valodas īpatnības saglabājas līdz 6 – 7, dažkārt pat 8 un 9 gadu vecumam. Tas liecina par to, ka bērniem ir nepieciešama speciālista, kurš veic koriģējoši attīstošo darbību, palīdzība. Šajā sakarā nozīmīgs un neatsverams ir logopēda darbs. Jo ātrāk koriģējošais darbs tiek uzsākts, jo ātrāk sasniedzami rezultāti un uzlabojumi bērnu valodas attīstībā. Turpretī, ja bērns šādu palīdzību nesaņem, viņam var prognozēt mācīšanās grūtības vai mācīšanās traucējumu veidošanos skolas periodā. Šādiem bērniem ir nepietiekami attīstīta fonemātiskā dzirde, var būt skaņu izrunas traucējumi, nepietiekams vārdu krājums, telpiskuma uztveres traucējumi, laika uztveres traucējumi, lēns darba temps u.c..

R. Vīgante darbā „Bērnu valodas traucējumu diagnosticēšana un valodas attīstības sekmēšana” (Vīgante, 1999) norāda: „Latvijā nesamazinās skolēnu ar valodas traucējumiem skaits: Vispārējās izglītības iestāžu 1.–4. klasēs 30 – 35% skolēnu konstatēti valodas traucējumi”. Savukārt K. Smita un L. Strika (Smita, Strika, 1998) raksta, ka no kopējā skolēnu skaita ar dažādiem mācīšanās traucējumiem visvairāk ir to bērnu, kuriem ir grūtības ar valodas signālu apstrādes traucējumiem, un šīs grūtības var saistīties ar ikvienu valodas aspektu. L. S. Volkova (Волкова, 2004) grāmatā „*Логопедия: учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических высших учебных заведений*” raksta, ka runas un valodas traucējumu skaits turpina pieaugt, ja 20. gs. 50. gados tika konstatēti aptuveni 15% bērnu ar šiem traucējumiem, tad 21. gs. sākumā tie ir jau 52,5% bērnu (Волкова, 2004, 35–36).

Pēc provizoriskajiem Latvijas logopēdu asociācijas datiem 2015. gadā 3 – 5 gadu vecumā runas, valodas un komunikācijas traucējumi ir vērojami 50% bērnu, 5 – 6 gadu vecumā logopēdiskie traucējumi joprojām ir 35 – 40% bērnu, bet sākumskolā logopēdiskā palīdzība ir nepieciešama 35% skolēnu (Brinkmane, 2018, 10). Valsts izglītības satura centra

izdotajā materiālā „Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem” (Skaista, Bārda, 2011, 4) U. Skaista un E. Bārda sniedz ziņu par to, ka aptuveni 40 – 50% audzēkņu ir valodas sistēmas traucējumi pirmsskolas pēdējā posmā, kad notiek obligātā sagatavošana pamatizglītības ieguvei bērniem no 5 gadiem. Savukārt Rundāles novada izglītības iestādē X no 22 izglītojamajiem, kuri ir vecumā no 6 līdz 7 gadiem, konstatēti valodas traucējumi 12 izglītojamajiem. Šis lielais bērnu skaits ar valodas traucējumiem norāda uz reālo situāciju. Tātad, aizvien biežāk pirmsskolā un sākumskolā nākas konstatēt ļoti lielu bērnu skaitu, kuriem ir valodas sistēmas traucējumi, kas ietver gan neprecīzu skaņu izrunu, to kropļošanu, neizteiksmīgu runu, nelielu vārdu krājumu, nespēju veidot saistīto runu u.c.. Visu šo traucējumu sekas ir bērna nevēlēšanās iesaistīties komunikācijā ne ar vienaudžiem, ne pieaugušajiem, dažādās darbībās un aktivitātēs bieži ir pasīvs, un lielākās sekas ir grūtības mācībās.

Tieši skaņu izrunas traucējumi ir visbiežāk sastopamie traucējumi valodas attīstībā. Skaņu izrunas traucējums ir ilgstoša, noturīga, literārās valodas normai neatbilstoša skaņu izruna, ko izraisa specifiski faktori un ko pilnīgi vai daļēji novērš koriģējoši attīstošā logopēdiskā darba procesā (Miltiņa, 2005, 49). Skaņu izrunas traucējums var izpausties dažādi: kā skaņas iztrūkums, neprecīza vai izkropļota skaņas izruna vai skaņas aizstāšana ar citām skaņām. Skaņu izrunas traucējumus veicina fiziskās dzirdes pazemināšanās, artikulācijas aparāta uzbūves anatomiskie defekti, artikulācijas aparāta mazkustīgums, to ierobežotā funkcionēšana, fonemātiskās uztveres mazattīstība, kā arī nepietiekamas uzmanības pievēršana bērna runai u.c. faktori.

Grūtības skaņu izrunā saistāmas gan ar konkrētās skaņas artikulācijas sarežģītību, gan ar tās uztveramības un skanējuma īpatnībām. Skaņas „K”, „Ģ” un „L” ir vienas no grūtākajām latviešu valodas skaņām tiem, kuri šīs skaņas nav lietojuši jau kopš bērnības.

Lasot un analizējot pieejamo literatūru par skaņu izrunas traucējumiem, autore secina, ka teorētiskajā literatūrā ir aprakstīta pareiza skaņu izruna, tās artikulācija, bet šo skaņu koriģējoši attīstošās darbības metodisko materiālu apkopojumu ir samērā maz. Jaunajiem logopēdiem, kuri uzsākuši darba gaitas izglītības iestādēs, ir grūti organizēt logopēdiskās nodarbības, jo trūkst pieredzes, trūkst uzskates materiālu un līdzekļu, trūkst spēļu un dažādu citu aktivitāšu dažādības. Izprotot šīs problēmas nozīmību un skaņu „K”, „Ģ” un „L” izrunas traucējumus, autore savā darbā nolēma izveidot un apkopot

vingrinājumu un uzdevumu kopu pareizas skaņu izrunas korekcijai, kuras realizētas pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībā pirmsskolas izglītības iestādē X.

Problēmas analīze: Ikvienam pedagogam pirmsskolas izglītības iestādē ir nācies sastapties ar bērniem, kuriem ir runas un valodas traucējumi, līdz ar to – grūtības komunicēt. Ikvienā no šiem gadījumiem nepieciešama speciāla pieeja katram bērnam, lai uzlabotu un pilnveidotu runas un valodas prasmes. Šo attīstošo un koriģējošo funkciju pirmsskolas izglītības iestādēs veic logopēds, kurš savās nodarbībās iekļauj skaņu izrunas traucējumu korekciju, līdz ar to šis pētījums balstīsies uz skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas korekcijas iespējām logopēdiskajās nodarbībās.

Diplomdarba temats: „6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās”.

Pētījuma objekts: 6 – 7 gadus vecu bērnu valodas attīstība.

Pētījuma priekšmets: Skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās.

Pētījuma mērķis: Teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas korekcijas iespējas.

Pētījuma hipotēze: Valodas attīstība un skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcija būs sekmīga, ja:

- tiks izstrādāta uzdevumu kopa 6 – 7 gadus veciem bērniem;
- tiks ņemtas vērā bērnu attīstības īpatnības.

Pētījuma uzdevumi:

1. analizēt pieejamo zinātnisko literatūru par 6 – 7 gadus vecu bērnu attīstību veselumā;
2. analizēt pieejamo literatūru par pētāmo problēmu (skaņu „K”, „G” un „L” pareizu izrunu);
3. izveidot un apkopot vingrinājumu un uzdevumu kopu skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas korekcijai;
4. izstrādāt ieteikumus skolotājiem un vecākiem.

Pētījuma metodes:

1. zinātniskās literatūras analīze;
2. pedagoģiskā eksperimentā izmantotās empīriskās metodes:
 - pedagoģiskā novērošana;
 - logopēdisko dokumentu izpēte un analīze;
 - datu apstrāde un analīze:
 1. matemātiskā datu apstrāde;
 2. statistisko datu interpretācija.

Pētījumā tiek veikta pedagoģiskā izmēģinājuma darbība, kura tiek realizēta koriģējoši attīstošajā darbībā.

Pētījuma bāze: Vispārizglītojošās X pirmsskolas izglītības iestādes seši 6 – 7 gadus veci bērni.

Faktoloģiskais materiāls: pētījuma 6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās norisinājās no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim.

Diplomdarba struktūra: diplomdarbs sastāv no ievada, 3 nodaļām, 9 apakšnodaļām, secinājumiem, nobeiguma, 70 izmantotās literatūras avotiem. Darba apjoms bez pielikumiem 75 lappuses, darbs papildināts ar 7 tabulām un 11 attēliem. Darbā ievietoti 43 pielikumi.

Pētījuma novitāte: izstrādāta vingrinājumu un uzdevumu kopa skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanai un nostiprināšanai, izveidoti ieteikumi skolotājiem un vecākiem.

1. 6 – 7 GADUS VECU BĒRNU ATTĪSTĪBA VESELUMĀ

Attīstība ir kvalitatīvs process, kas saistīts ar organisma strukturālām pārmaiņām – ķermeņa šūnu diferencēšanos jeb specializēšanos un jaunu šūnu grupu veidošanos. Šādā veidā nobriest atsevišķi orgāni un orgānu sistēmas (Puškarevs, Golubeva, 1999, 10). Attīstības gaitu var ietekmēt endogēnie (iekšējie) un eksogēnie (ārējie) faktori. Pie endogēniem faktoriem pieskaitāma iedzimtība, prenatālā un perinatālais periods, iekšējie nosacījumi, kas iegūti dzīves laikā, pie eksogēniem faktoriem var minēt dabas faktoros, sociālo vidi, sociālekonomiskos apstākļus, personību socializējošos faktoros (Puškarevs, Golubeva, 1999, 11). Attīstība norit visas dzīves garumā. Tomēr visnozīmīgākais posms cilvēka attīstībā ir tieši pirmsskolas vecums, kad bērns aug un attīstās. Viņa attīstība notiek atbilstoši zināmām likumsakarībām, jo bērns kā individualitāte ietver sevī tās īpašības, kas izpaužas viņa personībā un pieredzē, līdz ar to pirmsskolas vecumu varētu dēvēt par cilvēka attīstības sākumposmu. Turpmāk darbā tiks aprakstīta 6 – 7 gadus vecu bērnu fiziskā, sociālā, emocionālā un kognitīvā attīstība veselumā.

1.1. Fiziskā attīstība

Liela uzmanība ir pievēršama cilvēka attīstībai, kas ir nepārtraukts process, kurā izteiktas augšanas kvantitatīvās pārmaiņas periodiski nomainās ar straujākām kvalitatīvām organisma struktūras un funkciju pārmaiņām. Attīstība norit visas dzīves garumā. Tomēr visnozīmīgākais posms cilvēka attīstībā ir tieši pirmsskolas vecums (Svence, 1999, 77; Alsberga, Antiņa u.c., 2016, 4). Tieši tādēļ bērna attīstībā lielu lomu ieņem fiziskā attīstība. Fiziskā attīstība ir nepārtraukts, sarežģīts organisma morfoloģiskās un fizioloģiskās pārkārtošanās process (Puškarevs, Golubeva, 1999, 25).

6 – 7 gadu vecumā turpinās attīstīties visi bērna orgāni (Alsberga, Antiņa u.c., 2016, 4) – palielinās plaušu masa, elpošana kļūst dziļāka, taču elpošanas ceļi vēl ir šauri un īsi, tādēļ bērni var ātri saaukstēties (Golubina, 2007, 124). Bērna sirds un ķermeņa svars palielinās gandrīz vienlaikus. Augot pārveidojas bērna sirds forma un audu struktūra. Līdz 7 gadu vecumam sirds un asinsvadu sistēmā notiek lielas izmaiņas (Golubina, 2007, 124). Strauji turpinās attīstīties arī bērna nervu sistēma (Alsberga, Antiņa u.c., 2016, 4; Golubina,

2007, 124), notiek to regulācija (Golubina, 2007, 124). Šajā vecumposmā strauji aug smadzenes. Sešgadīga bērna nervu sistēma un smadzeņu funkcija ir tā pilnveidojušās, ka nervu procesi kļūst vairāk līdzsvaroti (Lieģeniece, 1999, 43). Notiek kvalitatīvas izmaiņas smadzeņu garozas šūnās – tās sazarojas un saistās savā starpā, tādējādi veidojot sarežģītu un operatīvu sistēmu, kas nodrošina pareizāku īstenības atspoguļojumu cilvēka apziņā, kā arī saprātīgāku reakciju uz apkārtnes kairinātājiem (Zelmenis, 1991, 39). 6 – 7 gadu vecam bērnam smadzeņu masa ir aptuveni 80% no pieauguša cilvēka smadzeņu masas, tomēr intelektuālās spējas sasniedz tikai aptuveni 50% no pieauguša cilvēka intelektuālā līmeņa (Puškarevs, Golubeva, 1999, 25).

Šajā vecumposmā turpinās skeleta veidošanās jeb skeleta pārkaulošanās process (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 95). Tā kā skeleta kauli vēl nobriest, šī vecuma bērniem dažreiz novērojama mugurkaulāja deformācija (Zelmenis, 1991, 45). Tādēļ ļoti liela uzmanība vēršama tam, kā pirmsskolas vecuma bērni sēž pie galda, veicot dažādas darbības. Turpina nostiprināties locītavu saites un attīstīties muskulatūra, līdz ar to kustības kļūst koordinētākas. 6 – 7 gadu vecumā bērniem notiek muskuļu masas pieaugums (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 96), bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti, nekā bērnu spēja tos kontrolēt. Bērni spēj veikt sarežģītas kustības, tādēļ pirmsskolas vecuma bērnus ir jāiesaista sporta aktivitātēs (Svence, 1999, 77; Puškarevs, Golubeva, 1999, 55), jo kustība ir viena no mūsu organisma iedzimtajām nepieciešamībām un par to vislabāk var pārliecināties, vērojot pašus bērnus (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 93). „Tieši kustībā bērns apzinās savu esamību: ja es kustos – esmu dzīvs, jo brīvākas un radošākas ir kustības, jo pilnīgāk bērns spēj izziņāt apkārtējo pasauli un darboties tajā” (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 95). Šādu atklāsmi grāmatā „Es gribu iet skolā” (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003) apraksta I. Pučure. Šim vecumposmam raksturīga liela kustība (Svence, 1999, 77; Einsvorta, Bareta u.c., 2003, 17) un fiziskā aktivitāte, bieža ķermeņa stāvokļa un nodarbošanās veida maiņa. Vairums sešgadīgo atrodas pastāvīgā kustībā. Veiksmīgi tiek apgūta skriešana, soļošana, lēkšana (Kaņepēja, Lieģeniece, 2003, 96). Bērniem patīk rāpties un nodoties cīkstēšanās spēlēm, atzīst arī šūpošanos šūpolēs (Einsvorta, Bareta u.c., 2003, 17). Sešu gadu vecumā bērns spēj izdarīt dažādus palēcienus (Svence, 1999, 77) – lēkt, atsperoties ar abām kājām (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 133), lēkt uz vienas kājas, lēkt vai spert soļus pa labi vai kreisi, driblēt bumbu, iespējams ar neveiklām straujām kustībām, precīzi un notēmēti mest bumbu no augšas uz leju, braukt ar divriteni, spēj enerģiski skraidīt pa pagalmu vai spēļu laukumu (Einsvorta, Bareta u.c., 2003, 17), kā arī rāpties pa stieņiem (Svence, 1999, 77). Bērnu

motorika ir tik attīstīta, ka viņi spēj apgūt profesionālas darbības – sportot, spēlēt mūzikas instrumentus, dejot, slidot (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 133). Līdz ar pamatkustību apguvi attīstās arī fiziskās īpašības – ātrums, kustību koordinācija, spēks, izturība un lokanība, tāpēc pamatkustības ir ļoti nozīmīgas (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 101; 133). *Savukārt, bērni, kuriem konstatēta valodas sistēmas nepietiekama attīstība, atpaliel kustību jomā – viņiem ir nepietiekama kustību koordinācija, veiklība un ātrums. Šiem bērniem izpildīt kustības pēc vārdiskās informācijas sagādā lielas grūtības* (Tūbele, Lūse, 2012). Augošajam organismam fiziskās aktivitātes un vingrojumi paaugstina visu fizioloģisko sistēmu funkcionālās iespējas (Puškarevs, Golubeva, 1999, 55). Tomēr nedrīkst aizmirst, ka pārlietu liela fiziskā slodze šajā attīstības posmā izsauc ātru nogurumu, tāpēc bērna darbība jākontrolē, lai nerastos pārslodzes, kas ir kaitīgas bērna veselībai (Golubina, 2007, 124). Kustību apguve būs veiksmīga, ja bērnam būs motivācija sasniegt mērķi. Galvenais priekšnoteikums motivācijas veidošanā ir iesaistīt bērnu darbībā, kas ir atbilstošas viņa spējām. Kustību apguves procesā skolotājs stimulē pozitīvus motīvus, ko panāk ar pārdomātu mācību procesa organizāciju, precīzu un izpildāmu prasību sistēmu, disciplinējot bērnu kustību apguves gaitā (Lieģeniece, 1999). Runas attīstības aspektā uzmanība fiziskajai attīstībai un veselībai tiek pievērsta, jo tiek uzskatīts, ka daudzi faktori, kuri veicina bērna fizisko attīstību, stimulē arī valodas un garīgo attīstību (Stangaine, 2012). Līdz ar to bieži nākas novērot fiziskās attīstības un runas un valodas mījkarības, tas nozīmē, ka tiem bērniem, kuriem ir neveiklas un neattīstītas lielās kustības, ir arī maz attīstīta runas un valodas sfēra. *Vispārīgais ķermenisko kustību mazbriedums var izpausties artikulācijas orgānu, pirkstu sīko kustību izpildes un diferencēšanas nevarībā* (Miltiņa, 2005, 55). Tādēļ pirmsskolas vecuma bērniem ir nepieciešams nodrošināt visas dienas garumā pietiekošā daudzumā fizisko aktivitāšu, lai tās attīstītu ne tikai lielo, bet arī smalko motoriku, kas stimulē un palīdz uzlabot kognitīvos procesus.

Kustību koordinācija šajā vecumā tāpat ir pilnveidojusies (Alsberga, Antiņa u.c., 2016), savukārt smalkā motorika vēl attīstās un nostiprinās (Golubina, 2007, 123), taču jāzina, ka tā īsti pilnveidojas tikai pusaudžu gados (Golubina, 2007, 121). Nereti tiek novērots, ka tieši meitenēm ir labāk attīstīta smalkā motorika un viņas ir mierīgākas un precīzākas, bet zēniem savukārt šajā periodā ir labāk attīstīti lielie muskuļi un viņi ir izturīgāki (Svence, 1999, 78). 6 – 7 gadu vecumā bērni jau pietiekami brīvi pārvalda rokas muskuļus, taču plaukstu un sīko muskulīšu attīstība vēl turpinās, līdz ar to arī bērniem pat sešu gadu vecumā var būt grūtības griezt ar šķērēm, veikt precīzas darbības ar aplikācijām,

vērt krelles u.c. lietas (Svence, 1999, 78). Ja manāmas šādas grūtības bērniem, tas nozīmē, ka nepieciešams veikt roku – plaukstu un delnu muskulatūras attīstību (Golubina, 2007, 123). Savukārt, darbinot smalko motoriku, attīstīsies īpašs pirkstu jutīgums, sekmīgi veidosies fonemātisko iemaņu ceļi galvas smadzenēs, kas savukārt pārvēršas par domāšanas spēju. Ja pirkstu kustību attīstība atpaliek, tad arī runas attīstība kavējas (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 51). I. Tukiša un P. Vucenlīdzāns (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008) *atzīmē, ka bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem vērojams artikulācijas kustību vājums, roku sīkās muskulatūras grūtības veikt pareizas koordinētas darbības* (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008, 28). Nenoliedzami smalkās motorikas attīstībai ir nozīme arī rakstīprasmes veidošanā, kas šajā vecumā sagādā grūtības (Golubina, 2007, 124). Šīs prasmes attīstīšanai ir nepieciešams veikt sistemātiskus vingrinājumus, piemēram, šūšanu, vēršanu, bēršanu, šķirošanu, locīšanu, plēšanu, burzīšanu utt..

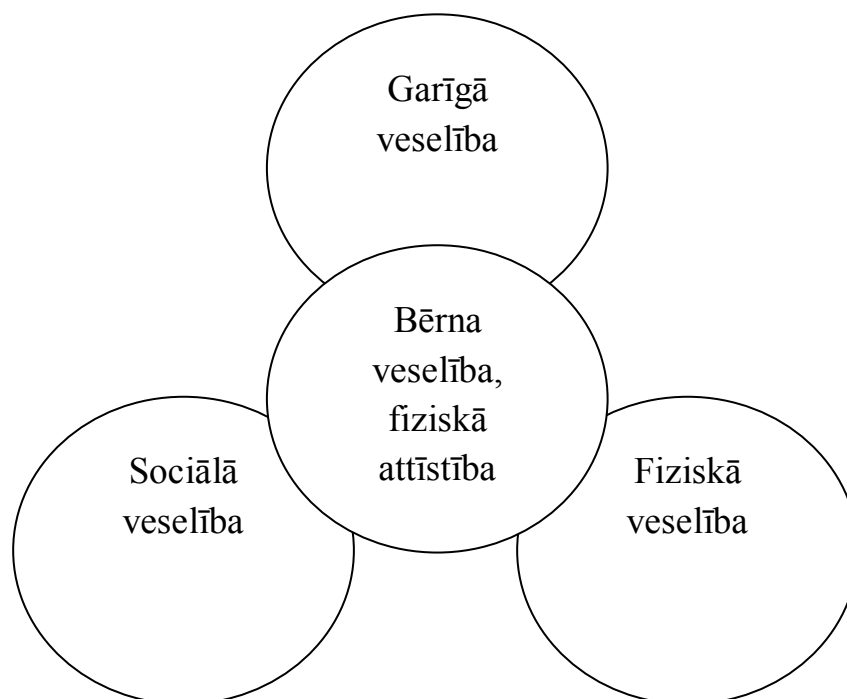
Tāpat daudzveidīgo kustību ietekmē uzlabojas galvas smadzeņu un nervu darbība, elpošana, asinsrite un vielmaiņa, rodas možs un dzīvespriecīgs garastāvoklis, visi dzīvības procesi noris aktīvāk (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 94). Sešus gadus vecs bērns ir sasniedzis tādu fiziskā un garīgā brieduma pakāpi, ka nodrošina iespēju sistemātiski mācīties (Lieģeniece, 1999, 43). Tādēļ šajā vecumposmā kustības ieteicams izmantot arī mācību procesa apguvei, piemēram, apgūstot burtus, matemātiskos priekšstatus, dabas parādības u.c.. Jo, kā jau tika minēts, kustību laikā bērnam attīstās arī domāšana, uztvere, uzmanības koncentrēšanās, orientācija laikā un telpā (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 101). Un tieši tādēļ pedagogiem jābūt radošiem, lai spētu nodrošināt visas bērna intereses, izmantojot kustību aktivitāti, kas savukārt sekmē mācību un izziņas interesi.

6 – 7 gadu vecumā bērnam ir labi attīstītas visas sajūtas, taču redze būtiski atšķiras no pieauguša cilvēka redzes, jo bērna acs lēcas ir mazāk izliektas (Golubina, 2007, 123). Šajā vecumposmā pilnveidojas arī bērnu prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām, vienlaikus arī uz vairākām, jo acu un roku koordinācija pilnveidojas, acu attīstīšanās vēl nav beigusies (Svence, 1999, 78). Lai uzlabotu šo koordināciju bērniem iesaka izmantot mozaīku likšanu, kādu lietu vai priekšmetu šķirošanu pēc raksturīgajām pazīmēm, dažādu virteņu likšana pēc dotā parauga u.c..

Ap 6 – 7 gadiem notiek zobu maiņa (Lieģeniece, 1999, 63; Golubina, 2007,124). Kaulu zobu parādīšanās ir signāls, ka bērns ir gatavs mācībām (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 49). Bērna sejas izteiksme zaudē savu bērnišķību, kļūst labāk veidota un vairāk nekā

iepriekšējā periodā atklāj bērna individualitāti (Lieģeniece, 1999, 63). Šajā periodā izmainās ķermeņa proporcijas (Zelmenis, 2000, 64). Kājas aug ātrāk par ķermeni. Šajā vecumā galva ir sasniegusi gandrīz pieauguša cilvēka galvas apmērus (Lieģeniece, 1999, 63). Zēnu un meiteņu augšanas ātrums maz atšķiras. 6 – 7 gadu vecumā zēni par dažiem milimetriem apsteidz meitenes, arī masas diference ir ļoti līdzīga (Puškarevs, Golubeva, 1999, 26).

Kā zināms, fiziskā attīstība ir cieši saistīta ar bērnu veselību un psihisko attīstību (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 93). To parāda arī I. Pučures (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003) izstrādātais 1.1.attēls.

1.1. att. Bērna veselības un fiziskās attīstības saistība ar fizisko, sociālo un garīgo veselību

Kā redzams attēlā, bērna veselība un fiziskā attīstība ir cieši saistīta ar garīgo, fizisko un sociālo veselību. Tātad, attīstot bērnu fiziski, tiek attīstīta arī sociālā, garīgā un fiziskā veselība un ar to saistītās jomas. Par garīgo veselību tiek dēvēta prātu, jūtu un gribas sfēras attīstība, ētiskā un estētiskā audzināšana, sociālā gatavība skolai. Savukārt sociālo veselību varētu raksturot kā cilvēka fizisko un sociālo labklājību, kuru nosaka dzīves kvalitāte, bet fiziskā veselība ir cieši saistīta ar visu orgānu, orgānu sistēmu veselumu, to vienotu funkcionēšanu (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 93). Ņemot vērā visu iepriekš rakstīto, fiziskā attīstība un fizioloģiskā nobriešana ir būtisks pamats tam, lai bērna attīstība veseluma skatījumā būtu iespējami pilnīgāka. Kustībā ir dzīvība, tādēļ arī bērniem tā nepieciešama, īpaši pirmsskolas vecumā. Kustībā cilvēks ne tikai iepazīst apkārtējo pasauli, bet arī ietekmē to (Tūbele,

Landra u.c., 2013, 13). Ņemot vērā visas komponentes, nākas secināt, ka ļoti svarīgi ir attīstīt bērnu vispusīgi, ne tikai kādā šaurā un konkrētā jomā.

1.2. Sociālā attīstība

Pirmsskolas vecumā pieaug interese par citiem bērniem, tieksme sadarboties ar viņiem, komunikācija ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Bērns socializējas. Sociālā attīstība ir process, kas aptver kognitīvās, emocionālās un motivējošās jomas cilvēka darbībā (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 54). Bērnam ir jāaug un jādarbojas sociāli labvēlīgā vidē. Personības attīstība ir atkarīga no sociālās vides iespaidiem tieši bērnībā (Puškarevs, Golubeva, 1999, 35). Kā jau zināms, bērnībā bērns atdarina savu vecāku novērotās darbības, izrunā noteiktus vārdus, ko sadzird ikdienā komunicējot, mācās no iepriekš redzētā parauga. Šajā periodā bērns pieaugušo uztver kā autoritāti un paraugu, ko atdarināt, no kura gūt izpratni par apkārt notiekošo, par morāles normām, par sevi kopumā (Svence, 1991, 94; Zelmenis 1991, 46). Tomēr ap 6 – 7 gadu vecumu bērns jau ir sasniedzis zināmu attīstības pakāpi, kad personības kvalitāti raksturo arī tās prasme kontaktēties un sadarboties ar citiem.

Šajā vecumposmā bērni turpina apgūt saskarsmes prasmes un iemaņas ar pieaugušajiem un vienaudžiem, reizē arī apgūstot saskarsmes normas un etalonus. Pieaug bērna vēlme būt patstāvīgam un neatkarīgam (Svence, 1999, 94; Biteniece, Jansone u.c., 2013, 102). Pieaug bērna komunikabilitāte (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 102), raksturīga pasaules izzināšana – zināšanu un prasmju apguve, kas ir arī bērna pašpārliecinātība. Šajā vecumā bērnam rodas interese par apkārtni, priekšmetiem. Interese vērsta uz to, lai uzzinātu priekšmetu pazīmes (Golubina, 2007, 101). Vecākajā pirmsskolas vecumā bērnam nepieciešams ar patstāvīgu darbību apliecināt sevi, savu neatkarību un varēšanu. To parāda darbības ar priekšmetiem un lietām, rotaļu darbībās un saskarsmē ar citiem (Lieģeniece, 1999, 66). Bērns cenšas realizēt savu „Es” un nereti komunikācijā ar citiem cilvēkiem izmanto manipulācijas. Komunikācijas procesā atdarinot, bērns apgūst cilvēku sadarbības veidus. Tos bērns atspoguļo lomā un sižeta rotaļās, rotaļu procesā iepazīstot savu individualitāti un izmēģinot lomas, kādas spēlēs nākotnē. Caur aktīvām rotaļām bērns trenē savu ķermeni, attīsta dažādas iemaņas un pauž savas emocijas. Rotaļā bērns vingrinās sarežģītajai saskarsmes darbībai. Atdarinot pieaugušā rīcību un izturēšanos, bērns apgūst sociālo lomā sabiedrībā. Rotaļu darbība ir sevišķi svarīgs psiholoģisko sakaru veidošanās

līdzeklis, veidojot bērna uzvedības veidu sabiedrībā (Vigotskis, 2002). Spēles noteikumi liek bērnam apzināties un vērtēt sevi, spēles partnerus un salīdzināt sevi ar viņiem. *Ja pirmsskolas vecumā bērni neprot izvērst sižetisko rotaļu, tas liecina, ka bērna attīstība ir aizkavējusies* (Jurgena, 2002, 79). Mūsu kā pieaugušo – vecāku, pedagogu, logopēdu vai kādu citu profesiju pārstāvjiem ir jāreaģē uz šīs attīstības īpatnībām. Tādēļ pirmsskolas izglītības iestādēs ir nepieciešams plānot sižeta lomu rotaļu aktivitātes, veidot vidi un materiālus tām, lai bērniem būtu iespēja piedalīties un realizēt sevi dažādās lomās.

Visas iepriekš uzskaitītās darbības ceļ bērna pašnovērtējumu, pašcieņu, pārliecinātību par sevi. Veicot šīs darbības, attīstās tehniskās iemaņas un prasmes, kas noder nākotnē, tiek attīstīts intelekts, līdz ar to pilnveidojas zināšanas. Šādi tiek nodrošināta bērna spēja iekļauties sabiedrībai nepieciešamajā darba dzīvē (Golubina, 2007, 101). Ja attīstības iespējas ir traucētas, attīstās mazvērtības izjūta (Puškarevs, Golubeva, 1999, 35). Bieži bērni atsakās kaut ko darīt, ja bijusi negatīva iepriekšējā pieredze, tādēļ pieaugušajam ir jābūt iejūtīgam un pacietīgam, lai nesabojātu bērna pirmos iespaidus, apgūstot ko jaunu vai vienkārši darbojoties ikdienā. *Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir ierobežota verbāla pašapliecināšanās saskarsmē. Neadekvāta runas traucējumu uztvere var negatīvi ietekmēt bērna – pieaugušo attiecības, veidojot viņa emocionālo, motivācijas un gribas mazbriedumu* (Селиверстов, 2008, 59). Tādēļ pieaugušo pienākums ir iedrošināt, pamudināt un atbalstīt jebkuru bērna darbību, kas ietekmē sociālo, komunikatīvo, fizisko vai jebkādu citu attīstību un darbību.

6 – 7 gadu vecumā ir grūti apvaldīt savas iegribas un emociju izpausmes (Zelmenis, 2000, 64), turpina attīstīties arī bērna raksturs. Tā izveidi ietekmē gan iedzimtība, gan audzināšana, gan vide kopumā (Svence, 1999, 94; Biteniece, Jansone u.c., 2013, 102). Turpmākajai dzīvei noformējas nozīmīgas rakstura īpašības – iniciatīva, mērķtiecība, neatkarība. Bet kā patstāvības, emancipācijas tieksmes šajā vecumā parādās spītība, nepaklausība, pieaugušo prasību ignorēšana (Svence, 1999). Ir reizes, kad bērni grib mainīt vecāku un audzinātāju noteikumus. Bērna orientēšanās apkārtnē un viņa rīcība kļūst saprātīgāka, veidojas pienākumu un atbildības izjūta, skaidrāka kļūst izpratne par to, ko drīkst un ko nedrīkst (Zelmenis, 2000, 64). Labi saprot, kas ir taisnīgi, kas netaisnīgi. Bērns sāk saprast, ka pieaugušo prasību neievērošana var izraisīt nepatīkamas sekas. Šī nosacījuma pēc mazinās bērna egocentrisms un morāles reālisms. Šajā posmā bērns izvēlas primitīvas vienlīdzības funkcijas īstenošanu – lai visiem būtu vienādi (Golubina, 2007, 88). Bieži bērni

savās jūtās, domās un darbībās pārņem vecāku un audzinātāju raksturīgās īpašības, atdarina morālo uzvedību, pieņem ģimenes, skolas un sabiedrības noteikumus.

Šajā vecumā bērni parasti ir atsaucīgi un sabiedriski, viegli sadraudzējas, bet tikpat viegli arī draugus var mainīt (Zelmenis, 1991, 46). Bieži vien „draugu periodā” bērni grib līdzināties viens otram, vēlas viens otru iepriecināt, var izrādīt vēlēšanos palīdzēt, spēj dalīties, izrāda gādīgumu. Parasti spēlējas ar sava dzimuma bērniem un dzimumam raksturīgajām rotaļlietām. Līdz septiņu gadu vecumam un dažreiz pat ilgāk bērns vēlas izpatikt saviem vecākiem (Filjoza, 2016, 78), bērns mācās un radinās rūpēties par tuviniekiem, un tā tos vairāk iemīl (Zelmenis, 2000, 64). Attīstās arī sevis mīlēšana (Lieģeniece, 1999, 66), kam nenoliedzami ir liela un pozitīva ietekme bērna attīstībai kopumā. Iemācoties mīlēt sevi, bērnam vieglāk un sekmīgāk veiksies savstarpējo attiecību veidošana. Bērns būs komunikablāks, ar pozitīvu attieksmi pret apkārtējiem.

Pirmsskolas vecuma beigās bērna rīcība kļūst apjēgta un apdomāta (Lieģeniece, 1999, 66). Šis laiks ir bērna intelektuālās attīstības, sociālās gatavošanas un emocionālās nobriešanas sensitīvais periods, kas pierāda intelektuālās un sociālās attīstības pieaugumu un bērna gatavību skolai. Bez atbilstošas, šim vecumam piemērotas, intelektuālās un garīgās darbības un mērķtiecīgām pieaugušo rūpēm netiks apmierinātas bērna izziņas, saskarsmes, augšanas, stimulācijas u.c. vajadzības, un nenotiks bērna spēju un iespēju attīstība (Lieģeniece, 1999, 64). Ja bērna intereses šajā attīstības posmā netiek apmierinātas, atbalstītas vai tiek traucētas, viņš sāk justies nevarīgs un nepilnvērtīgs. Veidojas mazvērtības izjūta (Golubina, 2007, 101), tādēļ liela loma un ietekme ir ne tikai bērna ģimenei, bet arī pirmsskolas izglītības iestādei un citiem pieaugušajiem (Golubina, 2007, 101), kuri ikdienā veic pirmsskolas vecuma bērnu attīstību veselumā. Turklāt pirmsskolas izglītības iestādei šai jomā ir ļoti liela loma, tā kā bērns tur pavada ik darba dienas lielāko daļu.

Sociālā pieredze un saskarsme ar apkārtējiem palīdz bērnam pirmsskolas vecumposma beigās rast savus vērtējuma kritērijus, lai paustu savu attieksmi pret pasauli, veidojot morāli, vērtējošu attieksmi (Lieģeniece, 1999, 68). Ap septiņu gadu vecumu, ja bērns ir gatavs mācībām skolā, sāk darboties bērna iekšējais plāns, tas nozīmē, ka bērns var paredzēt, kas iznāks no viņa darbības. Tas ir jauns attīstības līmenis – iespējas pārvaldīt iekšējo situāciju. Tomēr bērns, kurš vēl neatbilst skolas vecumam, grib spēlēties, šādu bērnu mācības vēl neinteresē, un, nonākot skolā, ir sarežģījumi gan mācībās, gan audzināšanā (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 102). Latvijas izglītības sistēmā ir pieņemts, ka uz skolu

jādodas kalendārajā gadā, kad bērnam paliek 7 gadi. Tomēr reālā pieredze rāda, ka bērni, kuri dzimuši gada sākumā, ir vairāk gatavi skolas dzīvei, nekā bērni, kas dzimuši gada beigās. Tāpat ir arī ar bērniem, kuru attīstībā vērojama kāda attīstības aizture. Tādēļ būtisks paliek jautājums par atkārtotu mācību gadu pirmsskolas vecākajā grupā, vai uzsākt mācības skolā atbilstoši individuālajām spējām.

1.3. Emocionālā attīstība

Ārkārtīgi svarīga vajadzība bērna emocionālajai un sociālajai attīstībai ir drošība. Ja bērns jūtas droši, viņš var brīvi doties pētīt pasauli un izzināt to. Ir svarīgi, lai bērnībā bērnam izveidotos izjūta, ka pasaule ir droša, ka uz to var paļauties, kā arī – ka vecāki nepieciešamības gadījumā būs pieejami. Šo iekšējās drošības izjūtu Dž. Boulbijs (Boulbijs, 1998) ir apzīmējis kā „drošo pamatu”, ko bērnībā var saņemt no saviem vecākiem.

Emocijas ir galvenie psihes procesi, kas regulē adaptāciju svarīgām vides un personiskajām prasībām. Savukārt emociju izjušana ir informācijas kopums, ko cilvēks atceras un saista ar citu informāciju (Valbis, 2005). Emocijas atspoguļo cilvēka vajadzības un viss, kas atvieglo vajadzību apmierināšanu, rada pozitīvu emocionālo pārdzīvojumu, savukārt viss, kas kavē, veicina negatīvas emocijas. Emocijas palīdz orientēties apkārt notiekošajā, tās bieži atspoguļo mūsu uzvedību, tās ir kā atbilde uz konkrētu situāciju.

Cilvēku savstarpējām attiecībām ir galvenā nozīme mūsu dzīvē un svarīgi, lai šīs attiecības ir balstītas uz mīlestības, sapratnes un iejūtības pamatiem. Ja tā ir, mēs jūtamies labi gan fiziski, gan emocionāli. Mūsdienų straujais dzīves temps ne vienmēr nodrošina emocionālo saikni ar bērnu. No rīta vecāki steidzas uz darbu, vakarā vēlu pārnāk no tā, un izpaliek kopā būšanas brīži, kas ir ļoti svarīgi bērna emocionālajai attīstībai. Neatgriezenisks process notiek bērna emocionālajā attīstībā, kad vecāki ir emocionāli nepieejami un bērns jūtas atstumts, it sevišķi bērna pirmajos dzīves gados. Nereti vecāki brīnās, kāpēc bērns ir agresīvs, kāpēc tik bieži slimo, jo vecākiem nav pietiekami daudz zināšanu par emociju ietekmi uz bērna veselību un attīstību. Šī emocionālā saskarsme un saikne ir ļoti nozīmīga bērna attīstībā.

Ap sešu gadu vecumu bērniem ir emocionāli neapvaldītāks raksturs, nekā periodā pirms un pēc tā. Bērna mācīšanās un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga no bērna emocijām un jūtām, ir ļoti svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un saviem

vienaudžiem. Pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīgas ambivalentas jūtu izpausmes – vienlaikus bērni var dusmoties un būt līdzjūtīgi, zaudēt paškontroli un palīdzēt kādam. Bērns var izjust vainas apziņu un meklēt sev attaisnojumu. Šajā vecumā bieži veidojas konflikts starp „Es gribu!” un „Tā vajag!”. Šo konfliktu saista ar emocionālo decentralizāciju, kad arvien pieaugošā bērna socializācijas pakāpe spiež atteikties no dabiskā egoisma un biežāk rēķināties ar citiem (Svence, 1999, 90). Šajā vecumā attīstās arī augstākās jūtas, vērtību orientācija un tikumi. Emocionālā labsajūta veicina normālu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret sevi un citiem. *Bērniem ar runas traucējumiem ir vērojams pazemināts pašvērtējums, kas izpaužas reālos izteikumos: „Es nevaru! Es neprotu! Es negribu!” Tieši tādēļ nozīmīga vieta ierādāma pieaugušo attieksmei pret bērnu: viņa iedrošināšanai, reālo iespēju līdzsvarošanai, pozitīva emocionālā fona saglabāšanai* (Miltiņa, 2008, 191). Šajā periodā vai nu nostiprinās bērna iniciatīva, vai arī parādās pastāvīga vainas apziņa. Ja pieaugušie ļauj bērnam pašam izvēlēties darbības veidus, netraucē viņam fantazēt, rotaļāties, atbild uz viņa jautājumiem, tad bērnam sāk veidoties iniciatīvas iedīgļi. Ja pieaugušie atklāti demonstrē bērna atkarību no viņiem un bērnam tiek ierobežota autonomija, viņš sāk izjust vainas izjūtu vai arī agresivitāti un vēlmi atiebties (Jurgena, 2002, 66). Robeža starp ierobežoto autonomiju un bērna disciplinēšanu ir ļoti šaura, tomēr, atrodot pareizo vidusceļu, bērns spēj izaugt patstāvīgs un radošs.

G. Svence (Svence, 1999) izstrādājusi kritērijus, kuru neievērošana varētu novest pie emocionālās attīstības problēmām:

1. mīlestība, audzināšana un gādība;
2. ēdiens, siltums, apģērbs, pajumte, aizstāvība;
3. iespēju piedāvāšana un nodrošināšana, lai bērna iekšējās potences, dotības varētu attīstīties;
4. pieradināšana pie sistēmas, noteikumiem, tradīcijām, rituāliem, ierobežojumiem;
5. sociālās izmaiņas un rūpes par citiem (Svence, 1999, 90).

Šie kritēriji būtu jāzina ikvienam pedagogam un vecākam, kas, iespējams, varētu palīdzēt izvairīties no emocionālās attīstības trūkuma, jo pirmsskolas vecuma bērniem ir tik ļoti nepieciešama saikne, sadarbība, emocionālā tuvība. Minētos kritērijus var papildināt ar to, ka šajā vecumā bērni neuztver jokus, bet gan saprot visu burtiski, tādēļ bērni ļoti jūtīgi

reaģē uz ķircināšanu un kaitināšanu (Filjoza, 2016, 75). Bieži vien nevainīgi joki no pieaugušā puses spēj saskumdināt, apvainot vai pat aizkaitināt bērnu uz ilgu laiku.

D. Lieģeniece (Lieģeniece, 1999) uzskata, ka bērns bagātina savu emocionālo pasauli un tas notiek sižetiskajās lomu rotaļās, dramatisācijas rotaļās, stāstu un pasaku lasīšanas laikā, mācoties dažādus tekstus, dziesmas un dzejoļus. Emocionālos un izziņas procesus bērns bagātina, mācoties izprast pasaules attēlojumu daiļliteratūrā, mākslā, mūzikā, dejā (Lieģeniece, 1999). Tādēļ vecākiem būtu jāpiedomā arī pie bērna attīstības, izmantojot kādus mākslas veidus vai vienkārši pavadot laiku kopā ar bērnu pārdomāti un lietderīgi. Savstarpējā mijiedarbībā emocijas sekmē kognitīvo attīstību, bet kognitīvās spējas veicina sarežģītāku emociju veidošanos (Valbis, 2005, 46), kas pierāda bērna attīstību veselumā. Tātad emocionālā labklājība ir pozitīva un tendēta uz attīstību, savukārt emocionālā nelabklājība izpaužas kā bērna negatīvā pašizjūta, tās galvenais iemesls ir bērna saskarsmes neapmierinātība ar vecākiem un vienaudžiem. Pie iemesliem var minēt arī individuālās īpatnības un bērna iekšējās pasaules specifiku, arī neadekvātu audzināšanu (Markevičs, 2008, 29). Šie iemesli var izpausties bērna pašpārliecinātības trūkumā, stūrgalvībā, nepakļautībā. Bērnu pozitīvs pašvērtējums ir būtisks ne tikai pirmsskolas vecumā, bet arī vēlāk skolas un pieaugušā dzīvē, jo tas ir viens no veiksmīga cilvēka priekšnosacījumiem.

1.4. Kognitīvā attīstība

Vecākais pirmsskolas vecums ir intensīvs psihiskās attīstības posms. Tieši šajā vecumā notiek progresīvas izmaiņas visās sfērās, sākot ar psihofizioloģisko funkciju pilnveidošanos un beidzot ar sarežģītu personības jaunveidojumu rašanos (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 29). 6 – 7 gadu vecumu raksturo vadošās darbības – iekšējā regulācija, tīšie procesi, tīša uzmanība, tīša atmiņa, tīša iegaumēšana u.c., kā arī ar tiem saistītās vajadzības un attīstība (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 29). Šajā vecumā notiek strauja intelektuālā attīstība, attīstās bērna domāšana, iztēle. Bērna interese virzīta uz cilvēku attiecību, lietu un parādību izziņāšanu, tādejādi attīstot arī savus izziņas procesus. Kognitīvā attīstība un socializācija ir galvenie faktori, kas nosaka primāro emociju attīstību (Valbis, 2005, 46). Kognitīvā attīstība saistās ar izziņas procesu un runas attīstību. Par kognitīvās attīstības faktoriem uzskata manipulācijas ar priekšmetiem un saskarsmi ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī smadzeņu šūnu nobriešanu, centrālās nervu sistēmas izmaiņām (Svence,

1999, 78), šādu atziņu sniegusi G. Svence. Savukārt Ž. Piažē (Piažē, 2002) kognitīvo attīstību saista ar intelektu un domāšanu, kas norisinās kā pāreja no atdarināšanas un refleksijas uz loģisko spriestspēju (Piažē, 2002). Kognitīvo procesu sistēma ietver sajūtas, uztveri, uzmanību, atmiņu, domāšanu un valodu. Tā kalpo tam, lai cilvēks dažādi uztvertu, uzkrātu un pārveidotu informāciju, kas nāk no vides, organisma un atmiņas (Kondrova, 2010). Tātad šajā apakšnodaļā tiks apskatīta kognitīvo procesu attīstība 6 – 7 gadus veciem bērniem.

Uztvere

Uztvere ir sarežģīts psihisks process, kas ietver sajūtas, atspoguļo priekšmetus un parādības to pazīmju kopumā (Golubina, 2007, 65). Uztvere tā ir prasme izvēlēties no vairākiem variantiem, uztvert kopveselumā, piešķirt priekšmetiem jēdzienus. Uztveres procesos apgūst tēla kopsakarības un prasmi izdalīt būtiskākās pazīmes no kopuma (Biteniece, Jansone u.c., 2013, 52). Lai rastos uztveres tēls, ir jāveic ārēja vai iekšēja izpētes darbība, aktivitāte, kuras rezultātā ar sajūtām iegūtā informācija tiek apkopota, sintezēta, veidojot vienotu tēlu. Uztvertie tēli tiek apzināti un nosaukti vārdos (Kondrova, 2010). Uztveres spēja veidojas un attīstās pieredzes rezultātā.

Atkarībā no tā, kurš no sajūtu veidiem sniedz lielāko informācijas daļu, izšķir redzes, dzirdes, kustību, garšas, smaržas uztveri. Parasti ikvienam ir attīstīti visi šie uztveres veidi, bet to proporcijas ir dažādas. Ļoti bieži kāds no uztveres veidiem kļūst par vadošo, ietekmējot darbošanās īpatnības – gan valodu, gan mācīšanos, gan kontaktēšanos ar citiem.

Uztveres mehānismam ir liela loma bērna attīstības pirmajās trijās pakāpēs. Paša redzētais, izjustais un dzirdētais dod pamatu tam, kam bērns tic un kā viņš strukturē savas domas (Lieģeniece, 1999, 32). Tātad praktiskā darbība izvirza uztverei arvien plašākus uzdevumus, un rada jaunu ceļu meklēšanas priekšnosacījumiem (Lieģeniece, 1999, 43). Šajā periodā bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks. Bērni mācās veidot lietu kopsakarības – pazīt lietas un situācijas pēc to būtiskajām pazīmēm. Jo vecāks bērns, jo labāk viņš spēj izdalīt uztveramā priekšmeta informatīvās pazīmes un abstrahēt tās no nebūtiskajām (Svence, 1999, 80). Pirmsskolas vecuma bērna sajūtas un uztvere attīstās ciešā saistībā un vienlaikus ar bērna intelektuālās darbības pilnveidošanos (Golubina, 2007, 65–67), kas nozīmē, ka, jo vairāk uztveram, jo vairāk mēs iegūstam informāciju un spējam to

izmanto savā komunikācijā un darbībā ar citiem. Pirmsskolas vecumā tas ir viens no primārajiem izziņas veidiem. To ļoti labi pierāda bērnu aktīva iesaistīšanās kāda jauna priekšmeta, lietas apskatīšanā, izziņā. Bērniem vienmēr ir interese visu apskatīt, aptaustīt, iespējams, pat pagaršot vai, kā, citādi sajūtot un uztverot, jaunu, sev noderīgu informāciju. Uztveres attīstīšanai var izmantot dažādus attēlus un ilustrācija, dažādas lietas un priekšmetus, kas pieejamas sadzīvē. Tādēļ vēl joprojām arī vecākajās pirmsskolas grupās pedagogi izmanto daudzus uzskates materiālus, kas raisa bērniem pozitīvu interesi par apkārt esošajām lietām, priekšmetiem, to savstarpējo saikni un būtību. Ir atklāts, ka uztveres procesi ir specifiskas orientējošo darbību sistēmas, kurās tiek iepazītas priekšmetu un īstenības parādības, izzinātas un fiksētas to ārējās pazīmes un attiecības perceptīvās darbībās (Lieģeniece, 1999, 43). Sniedzot iespēju izzināt, mēs attīstām bērnu daudzās jomās, un tas nozīmē, ka ļaujam bērnam dabiskā, nepiespiestā veidā veikt savu attīstības ceļu, kas sniedz tikai pozitīvu ietekmi uz bērna attīstību.

Pirmsskolas vecuma bērniem īpaši nozīmīga ir redzes, dzirdes, kā arī kustību uztvere. Visātrākā ir redzes uztvere, jo redzes sajūtu sniegtā informācija tiek sintezēta zibenīgi, dzirdes uztvere prasa laiku, lai noklausītos skaņas, kas seko viena otrai un uztvertu vārdu vai melodiju (Kondrova, 2010). Turklāt *bērnā ar skaņu izrunas traucējumiem ir nediferencēta dzirdes uztvere, kas izpaužas grūtībās atšķirt dažādas ārpusvalodas skaņas, mazspējā diferencēt valodas skaņas, kas ir tuvas pēc akustiskām un artikulācijas pazīmēm* (Ляймкуна, 2007, 59). Savukārt kustību uztveres ātrumu ietekmē uztveramo kustību veikšana (Kondrova, 2010). Redzes uztveri bērniem var attīstīt ar dažādiem vingrinājumiem: atšķirot dažādu krāsu nianšes, uztverot priekšmetu formas (dažādu lietu salīdzināšana pēc to īpašībām), vingrinoties telpas uztverē, kur liela nozīme ir sensoriem priekšstatiem (jābūt iespējai aptaustīt un redzēt). Pie uztveres pieskaitāma arī tuvuma un tāluma izpratne, lieluma un virziena izpratne, telpisko attiecību izpratne, kā arī laika uztvere (Svence, 1999, 80–81). Laika uztvere sniedz informāciju par secību un ilgumu. Secīgums – tā ir informācija par kādu parādību vienlaicīgumu vai sekošanas kārtību. Laika ilguma uztvere ir vissarežģītākā, jo laikam nav uzskatāmas uztveres formas (Kondrova, 2010). Tādēļ arī pirmsskolā bērniem šos jēdzienus ir grūti saprast. Savukārt kustību uztvere sniedz informāciju par mūsu pašu vai priekšmetu pārvietošanos attiecībā pret mums vai pret citiem objektiem. Ja kustību veicam mēs paši, informāciju gūstam caur ķermeņa uztveri. Citu objektu kustību visbiežāk fiksējam ar redzes palīdzību, lai gan spējām to noteikt arī pēc skaņas (Kondrova, 2010). Lai kāds

objekts, lieta, priekšmets vai notikums tiktu uztverts, ir nepieciešams, lai tas izsauktu reakciju, kas ļauj uz to „noskaņot” sajūtu orgānus. Bez uzmanības uztvere nav iespējama.

Uzmanība

Uzmanība ir īpašs apziņas stāvoklis, kas novirza un koncentrē cilvēka izzināšanas procesus uz pētāmajiem objektiem un parādībām realitātes pilnīgākai un precīzākai atspoguļošanai. Kaut gan uzmanība nav patstāvīgs izzināšanas process un kā atsevišķa psihiskā parādība neeksistē, tai ir būtiska loma kognitīvo procesu norisē, jo uzmanība ir saistīta ar visiem sensoriem un intelektuālajiem procesiem, īpaši tas ir attiecināms uz uztveri un sajūtām (Сорокун, 2005).

Atkarībā no tā, kāds ir uzmanības rašanās cēlonis, A. Ļubļinska (Ļubļinska, 1979) izdala trīs uzmanības veidus.

1. Netīšā primārā uzmanība, ko izraisa spilgts, negaidīts, spēcīgs kairinātājs; tā raksturīga maziem bērniem.
2. Netīšā sekundārā uzmanība, ja cilvēks interesējas par kaut ko, tad viņa uzmanību piesaista un uztur priekšmeti un parādības, kas apmierina šo interesi; bērniem sekundārā netīšā uzmanība izpaužas tad, kad viņi ir aizņemti saistošā nodarbībā, rotaļā, klausās interesantu pasaku vai stāstu.
3. Tīšā uzmanība, ko cilvēks virza ar gribas piepūli, apzinoties nepieciešamību būt uzmanīgam (Ļubļinska, 1979).

Šis iedalījums ļoti labi parāda katra vecumposma īpatnības, atšķirības un galvenos darbošanās veidus. Bērns mācās pārvaldīt savu uzmanību, līdz ar to tiek attīstīta tīšā uzmanība, kas ir viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem veiksmīgai skolas gaitu uzsākšanai. Tīšās uzmanības attīstību veicina konstruēšana un spēles ar noteikumiem. Ja bērnam rodas interese par darbību, viņam nav nepieciešams piepūlēties, lai pievērstu tai uzmanību. Tādā gadījumā netīšās uzmanības vietā rodas tīšā uzmanība. Uzmanības koncentrācija, kā arī uzmanības sadalīšana un pārslēgšana šajā periodā bērnam nav pietiekami attīstīta. Uzmanības apjoms ir neliels. Uzmanības slikta pārslēgšana var izpausties kā izklaidība. Izklaidība pirmsskolas vecumā ir saistīta ar to, ka bērns nespēj ilgstoši koncentrēties uz kaut ko, ātri nogurst. Ilgstošās koncentrēšanās trūkums ir dabiska parādība

šajā vecumā. Bērna uzmanību izraisa tikai pievilcīgi objekti, ar kuriem saistīts emocionāls pārdzīvojums. Bērni uz uztveres objektu koncentrējas tik ilgi, kamēr ir interese (Alsberga, Antiņa u.c., 2016, 4). *Uzmanība bērniem ar skaņu izrunas nepietiekamību ir mazāk noturīga, tai raksturīga palēnināta pārslēgšanās* (Селуберстов, 2008, 58). *Šīs īpatnības nosaka galvas smadzeņu galveno nervu procesu nepietiekamas dinamiskums: to spraigums, kustīgums, mainīguma spēja.*

Vecākajā pirmsskolas vecumā ievērojami paplašinās uzmanības apjoms, pieaug uzmanības stabilitāte, veidojas tīšā uzmanība. Ap sešu gadu vecumu veidojas pāreja no netīšās uzmanības uz tīšo uzmanību, kas nepieciešama, sākot mācības skolā. Tādēļ bērniem ir svarīgi mācīt tīšuprāt pievērst uzmanību lietām un darbībām, kur nepieciešama koncentrēšanās. Tā veidojas prasme pakļaut savu uzmanību pedagogu prasībām, kas ir sākotnējā forma bērna spējām regulēt savu psihisko darbību (Lieģeniece, Nazarova, 1999). Uzmanība ir individuāli nosacīta. Tā ir atkarīga no centrālās nervu sistēmas darbības, fiziskā un emocionālā stāvokļa. Uzmanība ir saistīta ar gribas kvalitāti, paškontroles prasmēm un iemaņām, kas attīstās socializācijas procesā (Svence, 1999). Ja 4 – 5 gadus vecam bērnam uzmanība ilgst 6 – 8 minūtes, tad 6 – 7 gadu vecumā bērni uzmanību spēj koncentrēt jau 12 – 15 minūtes. Šajā periodā bērnu uzmanību piesaista tikai pievilcīgie, interesi aizraujošie objekti, kurus pavada emocionāls pārdzīvojums. Rotaļnodarbību laikā bērns ir spējīgs koncentrēt uzmanību un ilgstoši nodoties vienam darbības veidam, novēršoties no visām traucējošām ietekmēm. Strauji palielinās izziņas interese, mērķtiecīgā aktivitāte – bērni var un grib klausīties pasakas, stāstus, aplūkot attēlus, nodarboties ar sarežģītām galda spēlēm un konstruktoriem (Tūbele, Landra u.c., 2013). Pieminētās aktivitātes palīdz bērniem attīstīt netīšo sekundāro un tīšo uzmanību, kas būtiski ietekmē bērnu mācīšanās spējas.

Atmiņa

Atmiņa ir psihisks izziņas process, kurā cilvēks iegaumē, saglabā atmiņā, reproducē un aizmirst domas, tēlus, kustības. Ar atmiņas palīdzību cilvēks uzkrāj zināšanas un var tās izmantot pēc vajadzības (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 42). Atmiņa tāpat ir iegaumēšanas, saglabāšanas un reproducēšanas prasmes un iemaņas (Biteniece, Jansone u.c., 2012, 52). V. Golubina (Golubina, 2007) uzskata, ka atmiņa ir lielākā dabas dāvana cilvēkam (Golubina, 2007, 69). Teorētiski izšķir loģisko, emocionālo, tēlaino un kustību atmiņu.

Pirmsskolas vecumā strauji attīstās tēlainā atmiņa, tomēr tās radīšanai ir nepieciešama runas attīstība (Lieģeniece, 1999, 16). Pirmsskolas attīstības periodā pārsvarā ir netīšās iegaumēšanas spējas, kas attīstās līdz tīšai iegaumēšanai, saglabāšanai un reproducēšanai (Svence, 1999, 81). Bērns labāk iegaumē to, kas viņam šķiet interesants un piesaista uzmanību (Golubina, 2007, 68), bērni iegaumē spilgtākās priekšmetu un parādību īpatnības un var nepamanīt svarīgākās, atmiņā var saglabāties nenozīmīga informācija, bet galveno bērns aizmirsis (Markevičs, 2008, 22). Šajā periodā ir izteiktāka pazišana, nevis reproducēšana. Bērni šajā vecumposmā labi atceras ritmu, tādēļ reizēm tie var skandināt tekstu, neizprotot vārdu nozīmes (Tūbele, Landra u.c., 2013), kā piemērs ir dziesmas svešvalodā. Bērns mēģina atdarināt dzirdēto dziesmu, viņš dzied ritmiski, tomēr nav ne pareizi izrunātu vārdu, ne izpratnes par tekstu. Arī tekstus, kas atrodas zem spilgtas pasakas ilustrācijas bērni iegaumē labāk, tomēr jāatceras, ka teksta saturs ir jāizskaidro (Golubina, 2007, 68), lai tas būtu viegli uztverams un saprotams bērnam.

Tīšā iegaumēšana veidojas 6 – 7 gadu vecumā un to veicina atkārtošana, asociāciju veidošana, klasificēšana un grupēšana pēc pazīmēm (Tūbele, Landra u.c., 2013, 24–25). Visbiežāk tomēr bērni izmanto atkārtošānu, viņi spēj atrast līdzīgo un atšķirīgo, bērniem iesaka izmantot dažādas asociācijas, emocijas un mīmiku, lai saglabātu informāciju ilglaicīgi (Svence, 1999, 82). Šī iemesla pēc rotaļnodarbībās iesaka izmantot multisensoro pieeju, kas bērnam izraisa interesi un darbošanās prieku, jo iegaumēšanas kvalitāte ir atkarīga no bērna ieinteresētības. Bērns spēj izvirzīt sev mērķi un ar gribasspēku piespiest sevi iegaumēt, reproducēt, tomēr jāatceras, ka tas nav ilgstoši, tādēļ pārdomāts, interesants un aizraujošs mācību process var uzlabot bērna atmiņu un sekmēt atmiņas pilnveidi. Tāpat mācību vielas iegaumēšana ir atkarīga no emocionālā pievilcīguma, spilgtuma un novitātes (Markevičs, 2008, 22). *Skaņu izrunas traucējumu gadījumos ir vērojama iegaumēšanas apjoma samazināšanās. Bērniem ir nepieciešams ilgāks laiks, lai iegaumētu konkrētu uzdevumu, saglabātu to atmiņā. Grūtības ir atcerēties skolotāja norādījumus, īpaši tādus, kas prasa pakāpenisku to īstenošanu. Vērojamas reproducēšanas kļūdas, kuru iemesli ir uzmanības un fonemātiskās uztveres attīstības nepietiekamība* (Селуверстов, 2008, 59). Tieši tādēļ bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem korigējoši attīstošajā darbībā jāsniedz tieši, skaidri un saprotami norādījumi par veicamo uzdevumu, jādod papildus laiks uzdevuma izpildei, lai bērniem rastos interese, apziņa un pozitīvas emocijas par sekmīgi paveiktu uzdevumu.

Pirmsskolas vecumā notiek arī atmiņas veidu attīstība – tēlainās, kustību, verbālās atmiņas attīstība. Tēlains atmiņu attīstīšana izmantojot informāciju ar kādiem redzes tēliem,

priekšstatiem (Svence, 1999, 82). Liela nozīme ir kustību atmiņas attīstīšanai, kas ietver ne tikai lielās, bet arī smalkās motorikas attīstīšanu. Kustības sastāv no dažādiem komponentiem. Vienlaicīgi ar kustībām pirmsskolēns spēj risināt citus uzdevumus, piemēram, novērot, ko dara citi bērni (Markevičs, 2008, 22). Šo kustību attīstīšana ir svarīga bērna sagatavošanai skolai. Savukārt verbālo atmiņu attīsta jaunu jēdzienu un vārdu apguve (Svence, 1999), runas, stāstu, pasaku, dzejas klausīšanās un reproducēšana, saskarsme ar vienaudžiem un pieaugušajiem (Markevičs, 2008, 22). Šīs minētās darbības jāattīsta ne tikai pirmsskolas izglītības iestādē, bet arī mājās ģimenē, lai sekmīgi attīstītos bērna verbālās spējas konkrētajā vecumposmā katru dienu kopā ar bērnu ir jāpārrunā redzētais, dzirdētais.

Domāšana un iztēle

Domāšana ir netiešs un vispārināts, ar valodu cieši saistīts, īstenības atspoguļojums, kas gūts analīzes un sintēzes ceļā (Golubina, 2007, 70). Bez atmiņas nebūtu iespējama domāšana. Domāšana ir psihisks process, ko no fizioloģiskā viedokļa nodrošina analizatoru darbība. Lai cilvēks spētu domāt, nepieciešami priekšnosacījumi: spēja vērot ārējo pasauli un vesela nervu sistēma, kas ļautu realizēties cilvēka prāta spējām (Golubina, 2007, 70). Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā (Lūse, Miltiņa u.c., 2012) skaidrots, ka domāšana ir cilvēka objektīvās īstenības izziņas augstākā pakāpe, kas ļauj iegūt zināšanas arī par tādiem reālās pasaules objektiem, to īpašībām un attiecībām, ko nevar uztvert tieši ar jutekļu palīdzību (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 84). Lielais domāšanas definīciju daudzveidīgums norāda uz to, cik sarežģīta un daudzveidīga ir šī psihiskā parādība.

Bērns attīstās rotaļājoties, darbojas ar skaņām, krāsām, tēliem. Tātad šajā vecumā galvenā bērna izziņas darbība ir praktiski tēlainā domāšana, kas tikai pamazām virzās uz loģiski verbālo, abstrakto domāšanu (Golubina, 2007, 122). Jebkura uzdevuma risināšana saistās ar atmiņā uzkrāto informāciju. Šajā vecumā vēl joprojām bērns labāk saprot to, ko redz, nevis to, ko dzird (Svence, 1999, 84). Domāšanas process ir pastiprināts caur sajūtām, uztveri, uzmanību un atmiņu (Golubina, 2007, 71).

Pirmsskolas vecumā attīstās vairāki domāšanas veidi – uzskatāmi konkrētā, uzskatāmi tēlainā, verbāli loģiskā domāšana (Svence, 1999, 84). Šajā vecumposmā bērniem raksturīga uzskatāmi konkrētā un tēlainā domāšana, jo iztēle bērnībā ir vislabāk attīstītais izziņas process. Iztēles un domāšanas galvenais uzdevums ir pārveidot to, kas jau iekļauts

atmiņā, jo psihiskos procesus nav iespējams apskatīt kā atsevišķas funkcijas, tās savstarpēji ir saistītas viena ar otru (Golubina, 2007, 69). Loģiskā domāšana attīstās pamazām, pieredzes, kļūdu un mēģinājuma rezultātā. Līdz ar intelektuālo attīstību attīstās arī domāšana. Bērnam attīstās spēja spriest, pamatot savus spriedumus, apzināties un kontrolēt sava sprieduma procesu (Tūbele, Landra u.c., 2013), tāpat bērni šajā vecumā turpina papildināt savu pieredzi, pēta un eksperimentē, bērna interešu loks kļūst plašāks. Bērni daudz jautā, vēro, turpina atdarināt apgūto (Golubina, 2007, 166). Tomēr bērnu domāšanā pietrūkst loģikas (Puškarevs, Golubeva, 1999, 35). *Domāšana skaņu izrunas traucējumu gadījumos gandrīz atbilst normatīvajiem rādītājiem* (Селуберстов, 2008, 59) un to pierāda reālā situācija ikdienā pirmsskolas izglītības iestādē.

Iztēle ir psihisks process, kura izpausme ir jaunu tēlu rašanās, radoši pārveidojot uztverto, priekšstatīto (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 146). Pirmsskolas attīstības periodā iztēlei ir nozīmīga loma, līdz skolas vecumam tā kļūst par attīstīto izziņas procesu psihē (Golubina, 2007). Ar iztēli un tēlaino domāšanu saistās arī **fantazēšana** (Svence, 1999, 84). Pirmsskolas vecumā bērna iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo viņš neprot norobežot īstenību no fantāziju pasaules (Golubina, 2007, 69; Filjoza, 2016, 75), īstenības un iztēles robežas ir neskaidras (Filjoza, 2016, 78). Realitāte nereti saplūst ar izdomu (Golubina, 2007, 69). Bērni ir fantazētāji, bieži neatšķir fantāziju no realitātes (Puškarevs, Golubeva, 1999, 35), jo vēl joprojām aktīvi darbojas fantazēšana, kas izpaužas, dažādu sadzīves notikumu un realitātes aprakstīšanā. Bērns apraksta to, ko redzējis vai dzirdējis, neminot, ka tas ir noticis tikai viņa galvā, iedomu pasaulē, nevis realitātē. Tādēļ bieži varam dzirdēt bērna stāstījumu par nereālām, pārdabiskām, pārspīlētām lietām, kuras reālajā pasaulē vienkārši neeksistē. Bērns ne īpaši reaģē uz pieaugušo loģiskajiem spriedumiem, viņam ir savdabīgi uzskati un domāšana. To visu sekmē fantāzija (Golubina, 2007, 166). Bērni var stāstīt izdomātus stāstus, un, viņuprāt, tie ir tikpat īsti. Tomēr jāatceras, ka pieaugušajiem ir jābūt bērnam atšķirt fantāziju no realitātes. Bērna iztēle jāuzskata par īpašu, jo tā ne vienmēr atspoguļo dzīves īpatnību, bet gan atrodas ciešā saistībā ar bērna iekšējo subjektīvo stāvokli un pauž viņa iespaidus un bieži tā izsaka bērna vēlmes (Golubina, 2007, 70). Iztēle veido jaunus tēlus no iepriekš uztvertajiem, bet, domāšanas procesā vispārināti vai pastiprināti, atspoguļojas apkārtējā īstenībā (Golubina, 2007, 69). Šajā vecumā ir iespējami bērnu izdomātie iedomu draugi. Attīstot iztēli pirmsskolas vecumā, bērni jāiesaista radoši tēlojošajās nodarbībās, rotaļās, jāiepazīstina ar tēlotājmākslas darbiem (Golubina, 2007, 70). Šie dažādie darbības

veidi rosina bērna iztēli, domāšanu, pieprasa valodas vārdisko lietojumu, rada nepieciešamību vērtēt savu darbību.

Runa un valoda

Cilvēks apkārtējo pasauli iepazīst ar domāšanas, atmiņas, priekšstatu, iztēles un valodas palīdzību. Visi šie procesi veido intelektu. Gan intelekts, gan valoda cilvēkam veidojas jau agrā bērnībā un tālāk pilnveidojas pirmsskolas, skolas un brieduma periodā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 31). Runa un valoda ir atšķirīgas, bet tās nevar pastāvēt viena bez otras un tās nav iespējams nodalīt, jo viena otru papildina (Stūre, 2014, 48). **Runa** ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un reālas parādības, līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Arī D. Markus (Markus, 2003) norāda, ka bērnu valodas attīstībā ļoti liela nozīme ir saskarsmei ar citiem cilvēkiem. Runa ir īstenības pastiprinātas izziņas forma, tās atspoguļojums ar dzimtās valodas starpniecību (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 31). Bērna runa veidojas pieaugušo ietekmē. Bērnam ir dota iespēja dzirdēt pieaugušos runājam, atbildēt uz viņu jautājumiem (Markus, 2003), tā ir atkarīga no pilnvērtīgas runas vides, pareizas runas parauga, pietiekamas runas prakses, emocionāli pozitīvas saskarsmes ar pieaugušajiem un bērna psihofizioloģiskās veselības. Savukārt **valoda** ir cilvēka kā sabiedriskas būtnes būtiska pazīme; zīmju sistēma, kas ir līdzeklis cilvēciskās saskarsmes, domāšanas, domu, jūtu, gribas izteikšanai; cilvēku ietekmēšanas un kultūras apgūšanas līdzeklis (Lūse, Miltiņa u.c., 2014, 348). Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības procesā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 31). Valoda ir domāšanas līdzeklis – vēlēšanās saprast rada un veido izpratni (Golubina, 2007, 70). Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas līdzekli (Lieģeniece, Nazarova, 1999). Tātad valoda ir sociāla, no indivīda neatkarīga parādība, tā sastāv no simboliem un tā strukturē gan apziņas, gan bezapziņas līmeni domu procesā, bet runa ir individuāla parādība, tās mērķis ir saskarsme, tā ir domas veidošanās un formulēšana, runai ir temps, ritms, raksturs un tā ir nabadzīgāka nekā valoda.

Bērna runas attīstība pirmsskolas vecumā pāriet jaunā kvalitātē (Svence, 1999, 85). Šajā vecumā bērns jau apguvis savas dzimtās valodas galveno komunikatīvo īpašību – pareizību (Irbe, Lindenberga, 130). Pilnībā ir attīstījies fonemātiskā uztvere (Tūbele,

Landra u.c., 2003, 26; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 56). Tas ir – sadzird, tātad arī izrunā visas dzimtās valodas skaņas skaidri un pareizi, skaņas izrunā netiek jauktas un aizstātas, bet pati bērna runa visiem ir labi saprotama, viegli uztverama (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 56) un loģiska (Irbe, Lindenberga, 2014, 130). Šajā vecumā izglītojamie spēj regulēt balsu stiprumu un tempu, lietot intonatīvos izteiksmes līdzekļus, ar balsi atdarina dažādus jūtu stāvokļus (Tūbele, Landra u.c., 2013, 35). Pirmsskolas vecumā bērna valoda kļūst raita, izteismīga, daudziem bērniem tā ir radoša (Lieģeniece, 1999, 65), šajā laikā bērni apgūst gan pasīvo, gan aktīvo runu (Tūbele, Landra u.c., 2003, 26). Strauji pieaug vārdu krājums (Svence, 1999, 85; Tūbele, Landra u.c., 2013, 34; Alsberga, Antiņa u.c., 2016, 4), paplašinās runā lietoto vārdu skaits, it īpaši lietvārdi, darbības vārdi un vietniekvārdi, pieaug arī izmantoto īpašības vārdu skaits, prievārdu un apstākļu vārdu lietojuma biežums (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 44). Bērni precīzi izvēlas vārdus, paužot savus priekšstatus par apkārtni un attieksmi pret to. Bērni izprot vārdu darināšanas un teikumu uzbūves likumsakarības. Papildinot virsteikumus, bērni sāk lietot palīgteikumus, bieži vien veidojot sarežģītas konstrukcijas. Tātad, tiek intensīvi apgūta dzimtās valodas runas gramatiskās formas uzbūve (Svence, 1999; Lieģeniece, Nazarova, 1999; Irbe, Landra, 2014, 130), kas nozīmē, ka bērns prot saskaņot vārdus teikumā – dzimtē, skaitlī, locījumā (Bāra, 2016, 12), notiek pāreja uz sakarīgas un izteismīgas runas pārvaldīšanu, sarežģītāku gramatisko struktūru apguvi un iekšējās runas parādīšanos, runas izmantošanu savas darbības plānošanā un regulācijā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 44). Tiek apgūti arī jauni abstrakti jēdzieni (Svence, 1999; Lieģeniece, Nazarova, 1999; Irbe, Landra, 2014, 130). Bērni pazīst un raksta drukātos burtus, mācās rakstīt rakstītos burtus. Prot noteikt vārdu skaitu teikumā, dalīt vārdus zilbēs, saklusa skaņu vārda sākumā, vidū, beigās. Spēj nosaukt skaņu secību vārdā. Daži sešgadnieki prot jau lasīt (Bāra, 2016, 13). Ja pieaugušie var mērķtiecīgi palīdzēt ievirzīt bērnu šo prasmju attīstīšanā, jau pirmsskolas vecumā bērns var apgūt lasīšanas un rakstīšanas iemaņas.

Reizē ar bērnu valodu attīstās un nostiprinās uztvere par apkārtējo pasauli vispār (Tūbele, Landra u.c., 2013, 26). Runa attīstās no egocentriskās uz dialoga, konteksta runu: bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku, attīstās arī iekšējā runa (Svence, 1999, 86). Bērni mācās pamatot, aizstāvēt savas domas – spriedumu, secinājumu, vispārinājumu veidošanos, spēj runāt par cēloņsakarībām (Tūbele, Landra u.c., 2013, 34).

Valodas attīstība liecina par gatavību skolai, kur par bērna vadošo darbību kļūst mācību darbība, kas prasīs no bērna citu attieksmi (Tūbele, Šteinberga, 2004, 54). Bērni

atbildēs uz jautājumiem, stāstīs, aprakstīs priekšmetus vai attēlus, izskaidros parādības (Kaņepēja, Lieģeniece u.c., 2003, 15; Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45). Valodas atbilstoša apgūšana ir pamatnosacījums bērna sekmīgām mācībām skolā. Ja valodas prasme nav attīstīta pietiekami, ja ir runas un valodas traucējumi, bērnam skolā rodas virkne problēmu – nespēj skolotāja runā uztvert būtiskāko, nespēj saklausīt uzdevumus un sekmīgi līdzdarboties, apgūt uzdoto (Golubina, 2007, 121). Ir novērots, ka visi bērni valodu neapgūst vienādi ātri un pilnīgi. Šajā vecumā individuālās atšķirības ir lielas (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 44). Tas pierādās arī pirmsskolas izglītības iestādēs, veicot bērnu runas un valodas diagnostiku vienas grupas ietvaros. Ir bērni, kuriem nav skaņu izrunas traucējumu, ir labi attīstīta fonemātiskā dzirde, ir plašs vārdu krājums, bērni spēj veidot sarežģītas konstrukcijas teikumus un veidot plašus stāstījumus, grūtības nesagādā ne lasīšanas, ne rakstīšanas iemaņu attīstīšana. Ir bērni, kuriem visas šīs minētās darbības rada milzu grūtības.

Bērnā ar skaņu izrunas traucējumiem nebūs attīstīta koncentrēšanās spēja un fonemātiskā dzirde, viņš noteikti pieļaus pareizrakstības kļūdas. Grūtības radīsies arī matemātikā ar teksta uzdevumu izpratni. Bērns izjutīs diskomfortu, kļūs nemierīgs, saņems aizrādījumus, tāpēc sāks izpausties neapmierinātība un agresija (Golubina, 2007, 121). Katrs bērns ir atšķirīgs, tomēr ir bērni, kuriem valodas sistēmas attīstība notiek lēnāk un līdz ar to var rasties grūtības ar palīgteikumu veidošanu, teikumu gramatisko uzbūvi, lietvārdu un darbības vārdu locīšanu, dažkārt gadās kļūdas skaņu mijā (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 47). Runas attīstības aizkavēšanās un runas traucējumi atsaucas arī uz bērna psihisko attīstību un negatīvi ietekmē bērna raksturu un uzvedību (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 57). Traucējumi var būt gan viegli, gan smagi, tie iespaido intelektuālo attīstību, personības veidošanos, kavē dzimtās valodas apguvi (Tūbele, Šteinberga, 2004, 50–51). Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir vērojamas uzmanības, uztveres, atmiņas, attīstības nenoturība. Runas attīstības nepilnības ierobežo bērnu spējas pašapliecināt sevi saskarsmē, rotaļdarbībā; tiek kavēta bērna pozitīva pašvērtējuma veidošanās, aktivitāte, ieinteresētība, motivācija gūt panākumus (Miltiņa, 20017, 26). Ja bērnam ir runas un valodas attīstības traucējumi, tad viņam būs zināmas grūtības daudzās dzīves jomās, īpaši jau uzsākot mācības skolā. Grūtības šiem bērniem var rasties, gan nepareizi saklausot vārdus, gan nesaprotot to nozīmi, gan atceroties verbālo mācību materiālu, gan visā sazināšanās procesā ar vienaudžiem un skolotājiem. Šīs grūtības var saistīties gan ar mutvārdu runu, gan ar lasīšanu un rakstīšanu (Tūbele, Šteinberga, 2004, 50–51). Tātad viss rakstītais liecina par to, ka pat vismazākais un niecīgākais runas un valodas traucējums rada dažādas grūtības bērna

attīstībā, tāpēc ir nepieciešams novērst šos traucējumus pēc iespējas agrāk, lai, uzsākot skolas gaitas, bērnam būtu vieglāk iekļauties mācību procesā.

Valodas apguvē ir divi ceļi: bērna ikdienišķajā, dabiskajā saskarsmē ar apkārtējiem pieaugušajiem un vecāku, pedagogu īpaši organizētā mācību procesā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 32). Bērnībā izkopta pareiza un skaidra runa ir vērtīgs ieguldījums visam turpmākajam mūžam. Jo bagātāks un skaidrāks bērna jēdzienu un vārdu krājums, jo vieglāk ir iekļauties skolas mācībās (Zelmenis, 2000, 65). Lai bērns varētu sākt mācīties lasīt un rakstīt, ir nepieciešams pamats – pilnvērtīga runas un valodas attīstība. Svarīgākais priekšnoteikums sekmīgai runas un valodas apguvei ir emocionālā gaisotne – pozitīva saskarsme ar pieaugušo un citiem bērniem. No šī aspekta savukārt ir atkarīgs tas, vai bērns vēlēšies vai nevēlēšies izzināt (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45). Taču, lai arī cik pozitīvi veidota vide un mikroklimats, lai cik pareizas valodas paraugu bērns dzirdētu ikdienā, bērna runas un valodas attīstību mērķtiecīgi var koriģēt un pilnveidot tikai īpaši organizētā mācību procesā. Ierādīt bērnam, kā pareizi veidot skaņu, var tikai speciālists, kas valodas attīstības un korekcijas noslēpumus apguvis studējot. Tas ir logopēds – speciālists, kas vislabāk spēj veikt koriģējoši attīstošo darbību, rūpējoties ne tikai par runas un valodas attīstību, skaņu izrunas labošanu, smalkās motorikas un artikulācijas aparāta vingrināšanu, bet veicina vispusīgu bērna izaugsmi un attīstību.

1. nodaļas secinājumi

1. Pirmsskolas vecumā notiek bērna vispusīga attīstība, bērns attīstās fiziski, intelektuāli, psiholoģiski, emocionāli un sociāli. Ar attīstību saprotam nepārtrauktu, kvalitatīvu procesu, kas saistīts ar organisma strukturālām pārmaiņām visas dzīves garumā.
2. 6 – 7 gadus veciem bērniem raksturīga liela kustību aktivitāte, strauja augšana, kustību koordināciju pilnveide. Šajā vecumā turpina attīstīties visi bērna orgāni, lielas izmaiņas notiek arī sirds un asinsvadu sistēmā, strauji aug smadzenes. Turpinās skeleta veidošanās, nostiprinās locītavu saites, attīstās muskulatūra un smalkā motorika. Fiziskā attīstība un fiziskā nobriešana ir būtisks pamats, lai bērna attīstība veseluma skatījumā būtu iespējami pilnīgāka.

3. Sociālā attīstība ir raksturojama ar bērna saskarsmi ar pieaugušajiem (vecākiem, pirmsskolas izglītības skolotājiem) un vienaudžiem, tātad bērna komunikatīvā gatavība noslēdzas prasmē normāli mijiedarboties.
4. Bērna harmoniska attīstība nav iedomājama bez emocijām un jūtām. Šajā vecumā visu psihisko procesu attīstība ir saistīta ar vadošo darbības veidu – rotaļu darbību. Emocionālā labsajūta veicina normālu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret sevi un citiem.
5. Kognitīvā attīstība saistās ar izziņas procesu un runas attīstību. Par kognitīvās attīstības faktoriem uzskata manipulācijas ar priekšmetiem un saskarsmi ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī smadzeņu šūnu nobriešanu, centrālās nervu sistēmas izmaiņām.
6. Uztvere ir priekšmeta vai parādības atspoguļojums kopumā, kas rodas šo priekšmetu vai parādību iedarbības laikā uz sajūtu orgāniem. Uztvere un sajūtas ir vienoti jutekliskās izziņas posmi, kas nesaraujami saistīti, bet tajā pašā laikā ir atšķirīgi. Ar sajūtu palīdzību tiek iegūtas zināšanas par priekšmeta īpašībām, bet uztveres rezultātā tiek iegūts vienots priekšmeta tēls. Tādēļ pirmsskolas vecuma bērniem paša redzētais, dzirdētais un izjustais dod pamatu tam, kam bērns tic un kā viņš strukturē savas domas.
7. Uzmanība ir cilvēka apziņas patvaļīga vai nepatvaļīga virzība un koncentrēšanās uz ārējās vai iekšējās pasaules atspoguļošanu. Vecākajā pirmsskolas vecumā ievērojami paplašinās uzmanības apjoms, pieaug uzmanības stabilitāte, veidojas tīša uzmanība, kas nepieciešama uzsākot skolas gaitas. Uzmanība ir individuāli nosacīta, un tā ir atkarīga no CNS darbības, fiziskā un emocionālā stāvokļa.
8. Atmiņa ir psihisks izziņas process, kurā cilvēks iegaumē, saglabā atmiņā, reproducē un aizmirst domas, tēlus, kustības. Ar atmiņas palīdzību cilvēks uzkrāj zināšanas un var tās izmantot pēc vajadzības. Pirmsskolas vecumā strauji attīstās tēlainā atmiņa, tādēļ bērniem ir izteiktāka pazīšana, nevis reproducēšana. Šajā vecumā bērni labāk atceras spilgtas un pastiprinātas lietas, kas piesaista viņa uzmanību, tādēļ bieži atmiņā saglabājas nenozīmīga informācija, bet svarīgākā tiek palaista garām.
9. Domāšana ir psihisks process, tajā īstenības priekšmeti un atspoguļošana noris būtiskākajās pazīmēs, sakarībās un attiecībās. Cilvēka domāšanai nepieciešami priekšnosacījumi: spēja vērot ārējo pasauli un vesela nervu sistēma. Domāšanas attīstībā pirmsskolas vecums ir viens no svarīgākajiem posmiem cilvēka mūžā. Domāšanas process ir pastiprināts caur sajūtām, uztveri, uzmanību un atmiņu, tādēļ

pirmsskolas vecumā galvenā bērna izziņas darbība ir praktiski tēlainā domāšana, tas nozīmē, ka bērns labāk saprot to, ko redz, nevis to, ko dzird.

10. Runu no valodas nav iespējams nodalīt, runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un reālas parādības, bet valoda ir cilvēka kā sabiedriskas būtnes būtiska pazīme. Bērna runa veidojas pieaugušo ietekmē un ir atkarīga no pilnvērtīgas runas vides, pareiza runas parauga, pietiekamas runas prakses, emocionāli pozitīvas saskarsmes ar pieaugušajiem un bērna psihofizioloģiskās veselības. 6 – 7 gadu vecumā bērnam strauji pieaug vārdu krājums, tiek apgūtas runas gramatiskās formas, jauni abstrakti jēdzieni, runa attīstās no egocentriskās uz dialoga, konteksta runu. Šajā vecumā bērni mācās pamatot un aizstāvēt savas domas, spriedumus, secinājumus un vispārinājumus.

Tātad, būtiski ikvienam pieaugušajam ir ņemt vērā katra bērna attīstību veselumā, katra bērna individuālās rakstura iezīmes un īpatnības, lai varētu pielāgot un organizēt ne tikai koriģējoši attīstošās logopēdiskās nodarbības, bet arī skolotāju darbu nodarbībās grupā.

Darba otrajā nodaļā tiks aprakstīts, kas ir skaņu izrunas traucējumi, kā šie skaņu izrunas traucējumi izpaužas, kas veicina skaņu izrunas traucējumus un kāda ir skaņu „K”, „G” un „L” pareiza izruna un tās mācīšana.

2. SKAŅU „K”, „G” UN „L” IZRUNA

Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā (Lūse, Miltiņa u.c., 2012) termins **skaņa** nozīmē vissīkākā, tālāk nedalāmā runas plūsmas fizikālā sastāvdaļa (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 305). Savukārt latviešu valodas praktiskajā fonoloģijā (Muižniece, 2002) par **skaņu** tiek dēvēta jebkura izrunājamā skaņa, kas lietojama jebkurā valodā (Muižniece, 2002, 12). Savukārt A. Laua (Laua, 1997) lieto jēdzienu **fonēma**. Par fonēmu dēvēta pozicionālu modifikāciju rezultātā radusies skaņu grupa vai arī vienā un tai pašā pozīcijā paralēli lietotas skaņas, kas dažādu variantu veidā noder par vārda materiālā apvalka veidošanas un šī apvalka diferencēšanas elementiem latviešu valodas fonētiskajā sistēmā (Laua, 1997, 9). Tā kā traktējumā tiek lietots jēdziens „skaņu izrunas traucējumi”, nevis „fonēmu izrunas traucējumi”, turpmāk darbā tiks lietots jēdziens “skaņa”, lai tas atbilstu pedagoģiskajai klasifikācijai.

Logopēdijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā skaidrots (Lūse, Miltiņa u.c., 2012), ka **skaņu izrunas traucējumi jeb dislālija** ir skaņu izrunas fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņu izrunas traucējums, esot pilnvērtīgai anatomiskajai dzirdei un saglabātai runas aparāta inervācijai (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 307). I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka (Hadaņonoka, Hadaņonoka u.c., 2002) raksta, ka dislālijai ir raksturīgi vieglāki skaņu izrunas traucējumi. Dzirdes un runas aparāts darbojas normāli, un tikai vienas vai vairāku skaņu izruna nav pareiza (Hadaņonoka, Hadaņonoka u.c., 2002, 39; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 22). Savukārt I. Miltiņa grāmatā „Skaņu izrunas traucējumi” (Miltiņa, 2005) raksta, ka **skaņu izrunas traucējums** ir ilgstoša, noturīga, literārās valodas normai neatbilstoša skaņu izruna, ko izraisa specifiski faktori un ko pilnīgi vai daļēji novērš koriģējoši attīstošā logopēdiskās darbības procesā (Miltiņa, 2005, 49).

Mūsdienās logopēdijā tiek lietotas divas klasifikācijas – klīniskā un pedagoģiskā un abas tās veic vienu mērķi – realizē sistēmisku, diferencētu logopēdisku darbību, ņemot vērā runas traucējumu mehānismu (Miltiņa, 2005, 25). Tomēr terminus skaņu izrunas traucējumi un dislālija abās šajās klasifikācijās neizmanto, terminu dislālija lieto klīniskajā klasifikācijā, bet terminu skaņu izrunas traucējumi – pedagoģiskajā klasifikācijā. Termins dislālija sastopams speciālajā literatūrā krievu valodā, bet speciālajā literatūrā angļu valodā šo terminu lieto reti, un tas var apzīmēt cita veida skaņu izrunas traucējumus. Lai izprastu skaņu

izrunas daudzveidību, jāsaprot, ka jebkura klasifikācija zināmā mērā ierobežo plašāku skatījumu uz skaņu izrunas traucējumiem, jo klasifikācija paredz to, ka noteikti simptomi tiks apvienoti kādā konkrētā traucējumu veidā (Blūmentāle, Kalēja u.c., 2014, 43). Tādēļ arī turpmāk tekstā tiks lietots termins skaņu izrunas traucējumi.

Saturiskā jomā termins – skaņu izrunas traucējums – ir ļoti plašs. Tajā ietilpināmi, gan skaņu izrunas kropļojumi un to zudumi, gan skaņu aizstāšana un jaukšana. Jāpiebilst, ka skaņu izrunas traucējumiem nav pieskaitāmas izrunas īpatnības, kuras raksturo dialekts, proti konkrētas valodas paveids (Miltiņa, 2005, 49), kur biežāk sastopamās novirzes no līdzskaņu izrunas normām ir augšzemnieku dialektā runājošajiem (Auziņa, Breņķe u.c., 2013, 133–134; Strautiņa, Šulce, 2009, 38; Kramiņš, 2005, 269). Šajā dialektā runājošajiem nav līdzskaņu (ķ, ģ, ļ, ņ) un to vietā parasti lieto palatalizētus līdzskaņus. Pie skaņu izrunas traucējumiem nepieskaita arī nepilnīgi apgūtu valodu (divvalodība, daudzvalodība). Pie izrunas īpatnībām nav arī pieskaitāma dzimtās valodas skaņu izrunas savdabības pārnese uz svešvalodu, kā arī bērnu runas vecumīpatnības, kuru cēlonis ir runas aparāta funkcionāls mazbriedums (Miltiņa, 2005, 49). Līdz ar to iepriekš uzskaitītās īpatnības tiks ņemtas vērā veicot empīrisko pētījumu darba 3. nodaļā.

Skaņu izrunas traucējumus veicina gan bioloģiskie, gan sociālie faktori. Pie bioloģiskajiem faktoriem var minēt fizioloģiskās dzirdes pazemināšanos, artikulācijas aparāta uzbūves anatomiskās izmaiņas, tās ierobežoto funkcionēšanu, fonemātisko procesu mazattīstību u.c. (Miltiņa, 2017, 8; Miltiņa, 2008, 65), savukārt sociālos faktoros veicina bērna aprūpētāja runas kļūdas (Miltiņa, 2007, 8), jo runa attīstās uz atdarināšanas pamata, tādēļ, ja ir nepareizs runas paraugs, arī bērns var runāt nepareizi (Tūbele, Šteinberga, 2004, 53). Pie sociāliem faktoriem pieskaitāma arī vairākvalodība, bērna runas kļūdu nelabošana, bērnam neatbilstīga runas vide (Miltiņa, 2017, 8), arī uzmanības nepietiekama pievēršana bērna runas novirzēm no normas (Miltiņa, 2008, 65; Bāra, 2016, 13), jauno tehnoloģiju pārlietu izmantošana (Miltiņa, 2017, 8) un citi faktori. Šai sakarā nozīmīgs ir logopēdiskais slēdziens – noskaidrot, vai izglītojamajam ir fonētisks vai fonētiski fonemātisks skaņu izrunas traucējums (Miltiņa, 2017, 8). Diplomdarba autore izveidojusi tabulu (skatīt 2.1. tabulu) dažādu terminu lietojumos par fonētiskajiem un fonētiski fonemātiskajiem skaņu izrunas traucējumiem.

Fonētisko un fonētiski fonemātisko traucējumu salīdzinošā tabula dažādu autoru skatījumā

Fonētiski traucējumi	Fonētiski fonemātiski traucējumi
Skaņas neizrunā, skaņas kropļo izrunā (Miltiņa, 2017, 8).	Novēro skaņas aizstāšanu ar citām skaņām, kā arī skaņas jaukšanu, t.i., reizēm skaņu bērnis izrunā pareizi, reizēm to jauc ar citu skaņu, kas var izpausties daudzveidīgi (Miltiņa, 2017, 8).
Skaņas neizrunā, skaņas kropļo (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 307).	Skaņas jauc, skaņu aizstāj ar citu skaņu, kas var izpausties daudzveidīgi (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 307).
Skaņu izrunas kropļošana, neizrunāšana (Miltiņa, 2005, 73).	Skaņu jaukšana, aizstāšana, pārstatīšana, nediferencējot skaņas pēc artikulācijas vai akustiskām pazīmēm (Miltiņa, 2005, 73).
Ja bērns skaņas izrunā nepareizi, bet tās saklausa pareizi (Baumane, Ķeire, 1994, 9).	Ja bērns nepareizi izrunā un arī nesaklausa skaņas vārdos (Baumane, Ķeire, 1994, 9).

Nākas secināt, ka fonētisku traucējumu gadījumā skaņas neizrunā, tās tiek kropļotas, bet fonētiski fonemātisko traucējumu gadījumā tiek novērota skaņas aizstāšana ar citām skaņām, skaņas var tikt jauktas pēc artikulācijas vai akustiskām pazīmēm. Tātad būtiska nozīme ir tam, vai bērns skaņas neizrunā, kropļo, aizvieto, nesadzird un vai spēj novietot pareizā stāvoklī skaņu izrunai vajadzīgos orgānus.

Apkopojot dažādu autoru sacīto, diplomdarba autore izveidojusi savu definīciju par skaņu izrunas traucējumiem. Skaņu izrunas traucējumi ir ilgstoša, noturīga, literārās valodas normai neatbilstoša skaņu izruna, kas ir fonētiski un fonētiski fonemātiski traucējumi, pastāvot pilnvērtīgai dzirdei un saglabātai runas aparāta inervācijai, ko iespējams novērst koriģējoši attīstošā darbībā.

Vairums bērnu skaņu izrunā normu sasniedz 4 – 5 gadu vecumā, tomēr ir bērni, kam individuālo, sociālo vai patoloģisko attīstības īpatnību dēļ runas nepilnības spēj novērst tikai logopēds (Miltiņa, 2005, 49). Skaņu izrunas traucējumi būtu jānovērš jau pirmskolas vecumā, lai, uzsākot skolas gaitas, nebūtu problēmu ar lasīšanas un rakstīšanas procesiem. Tomēr ikgadējā runas un valodas pārbaude 6 – 7 gadus veciem bērniem liecina par to, ka

skaņas „K”, „G” un „L” bērnu runā tiek aizstātas, un šīs skaņas bērni nesaklausa. Tādēļ arī šis konstatētais fakts bija diplomdarba izstrādes galvenais un noteicošais aspekts.

Strādājot pirmsskolas izglītības iestādē par logopēdu, diezgan bieži nākas secināt, ka skaņas „K – Č”, „G – DŽ” un „L – J” tiek aizstātas runā vecākajās pirmsskolas grupā un jauktas rakstu darbos sākumskolas periodā. I. Miltiņa un S. Pastare (Miltiņa, Pastare, 1995) raksta, ka šie ir biežāk aizstātie līdzskaņi (Miltiņa, Pastare, 1995, 32) un kļūdas to atšķiršanā saglabājas visilgāk. Kā min grāmatas „Bērns runāt mācās ģimenē” autores A. Irbe un S. Lindenberga (Irbe, Lindenberga, 2014) „Netrenētai ausij jūk skaņas” (Irbe, Lindenberga, 2014, 132). Līdz ar to ļoti liels darbs jāiegulda logopēdiem, lai izglītojamajiem iemācītu precīzu, tīru skaņu, to atpazīšanu gan artikulāri, gan akustiski.

Grāmatā „Skaņu izrunas traucējumi” (Miltiņa, 2005) rakstīts, ka skaņa „K” ir palatāls vidējais mēlenis, eksplozīvs slēdzenis, troksnenis un nebalsīgs līdzskanis (Miltiņa, 2005, 154), bet grāmatā „Latviešu literārās valodas fonētika” (Laua, 1997) šī skaņa tiek raksturota kā nebalsīgs vidējais mēlenis, eksplozīvs slēdzenis, troksnenis (Laua, 1997, 50). Skaņa „G” – palatāls vidējais mēlenis, eksplozīvs slēdzenis, troksnenis, balsīgs līdzskanis (Miltiņa, 2005, 154), bet šo skaņu A. Laua (Laua, 1997, 50) raksturo kā balsīgu vidējo mēleni, eksplozīvu slēdzeni un troksneni (Laua, 1997, 50). Skaņa „L” – palatāls vidējais mēlenis, laterāls spraudzenis, skanenis, balsīgs līdzskanis (Miltiņa, 2005, 154; Laua, 1997, 54). Izrunājot šos palatālos jeb mīkstinātos līdzskaņus jeb aukslējeņus – mēles vidējā daļa piekļaujas vai tuvojas cietajām aukslējām (Muižniece, 2002, 53).

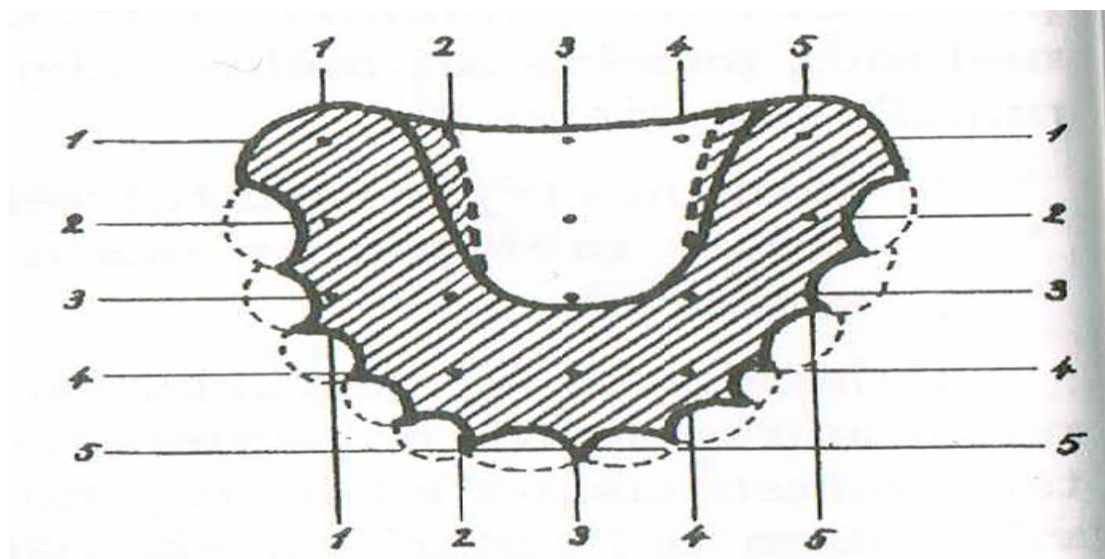
Skaņu „K”, „G” un „L” artikulācija

Artikulācija – aktīvo runas orgānu (lūpu, mēles, balss saišu, mīksto aukslēju) darbība noteiktu valodas skaņu un to savienojumu izrunāšanai (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 37).

Skaņas „K” artikulācija. Mēles gals atrodas pie apakšējiem zobiem, bet tās vidusdaļa piespiežas pie cietajām aukslējām un veido slēgumu. Lūpas – smaidā. Ūka – pacelta un noslēdz gaisa izeju deguna dobumā. Balss – saites nevibrē (Buivide, 2012, 40). Līdzīgu, tomēr daudz plašāku aprakstu par skaņas „K” artikulēšanu sniedz A. Laua (Laua, 1997) – skaņu „K” artikulē, izdarot slēgumu ar mēles muguras vidējo daļu. Mēles vidējā daļa pieskaras cietajām aukslējām to vidusdaļā, mēles gals brīvi noslīd vienā līmenī ar apakšējiem zobiem (dorsāla artikulācija). Mēles sakne sakarā ar augsto pacēlumu mēles vidējā daļā padota uz priekšu. Mēles līnija atgādina diezgan pareizi veidotu pusapli. Mīkstās aukslējas

paceltas. Balss saites nevibrē. Slēgumam zūdot un gaisam izplūstot, rodas troksnis, ko uztveram par skaņu „Ķ”. Skaņas „Ķ” artikulācijas laikā lūpas ir pasīvas, apakšējais žoklis nedaudz nolaists atkarībā no sekojošā patskaņa veidojuma (Laua, 1997, 50). I. Miltiņa un S. Pastare (Miltiņa, Pastare, 1995) šīs skaņas artikulāciju apraksta šādi – lūpas ieņem nākamā patskaņa stāvokli, mēles gals atspiežas pret apakšējiem priekšzobiem, bet mēles vidusdaļa – pret cietajām aukslējām, izrunas brīdī mēle atslīd mutes dobumā, zobu rindas pavērtas, mīkstās aukslējas paceltas un noslēdz gaisa plūsmai izeju uz degunu, balss saites nevibrē (Miltiņa, Pastare, 1995, 31).

Skaņas „Ģ” artikulācija. Mēles gals atrodas pie apakšējiem zobiem, bet tās vidusdaļa piespiežas pie cietajām aukslējām un veido slēgumu. Lūpas – smaidā, ūka – pacelta un noslēdz gaisa izeju deguna dobumā, balss saites vibrē (Buivide, 2012, 42). Šādu skatījumu par skaņas artikulāciju ir devusi I. Buivide (Buivide, 2012), tomēr A. Laua (Laua, 1997) raksta, ka skaņa „Ģ” ir balsīga un tiek artikulēta līdzīgi „Ķ”, atskaitot ar balsīgumu saistītās atšķirības. Mēles pieskares laukums fonēmai „Ģ” ir mazāks nekā fonēmai „Ķ” (Laua, 1997, 50). Šo atšķirību iespējams aplūkot 2.1.attēlā.

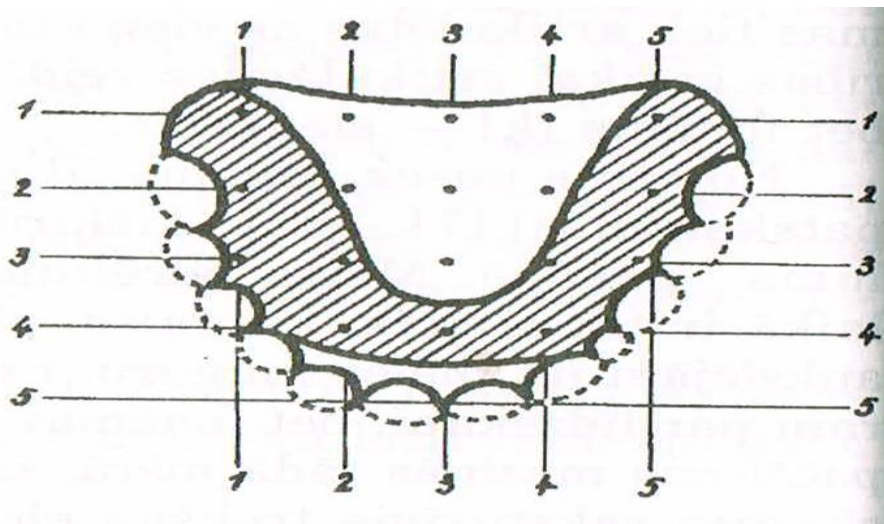

2.1. att. Fonēmu „Ķ” un „Ģ” mēles pieskares laukums

2.1. attēlā iespējams apskatīt skaņu „Ķ” un „Ģ” mēles pieskares laukumus. Skaņa „Ģ” apzīmēta ar taisnu līniju (—), bet skaņa „Ķ” tiek apzīmēta ar pārtrauktu līniju (- - -). Attēls parāda, ka mēles pieskares laukums skaņai „Ģ” ir mazāks nekā skaņai „Ķ”.

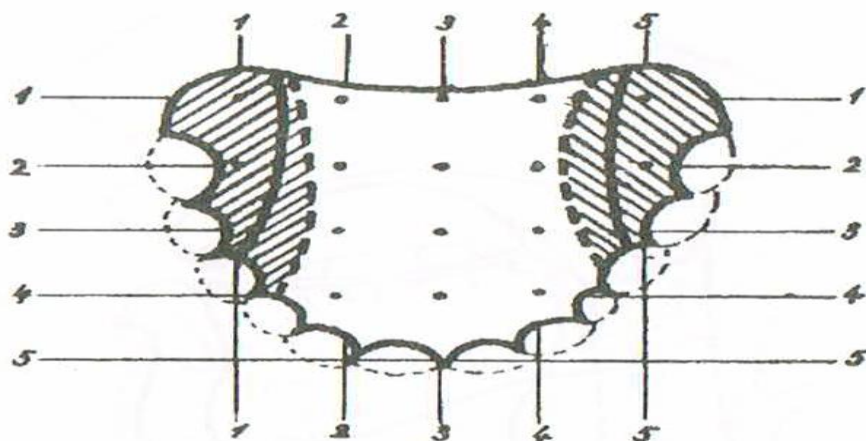
Skaņas „Ļ” artikulācija. Skaņa „Ļ” veidojas, mēles vidusdaļai piespiežoties pie cietajām aukslējām. Mēles gals atrodas pie apakšējiem zobiem, ūka – pacelta un noslēdz

izeju deguna dobumā, balss saites vibrē (Buivide, 2012, 34). Šīs pašas skaņas artikulāciju A. Laua (Laua, 1997) apraksta nedaudz citādi – skaņu artikulē, ar mēles muguras vidējo daļu pret cietajām aukslējām veidojot slēgumu un ļaujot gaisam izplūst gar viegli paceltiem mēles sāniem (vienā vai abās pusēs). Mīkstās aukslējas paceltas un balss saites vibrē (Laua, 1997, 54). 2.2. attēlā iespējams apskatīts skaņas „L” artikulācijas laikā mēles pieskares laukumu.

2.2. att. Skaņas „L” mēles pieskares laukums

Attēlā 2.2. var aplūkot mēles pieskares laukumu skaņas „L” artikulācijas laikā. Salīdzinot skaņas „L” artikulāciju un tās visbiežāko aizstājēj skaņu „J”, nākas secināt, ka atšķirība starp abām šīm skaņām ir tikai spraugai, kas rodas mēles sānos (vienā vai abās pusēs). Šo atšķirību iespējams apskatīt 2.3. attēlā.

2.3.att. Skaņas „J” mēles pieskares laukums

Skaņas „J” mēles pieskares laukums apzīmēts ar nepārtrauktu(-----) līniju.

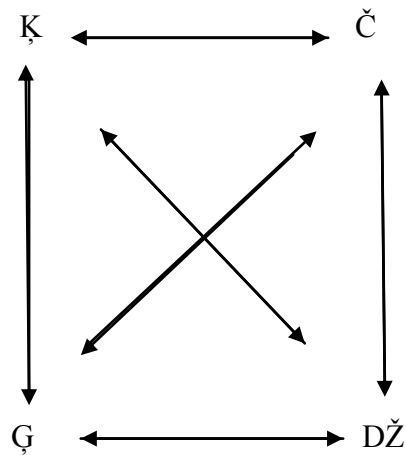
Skaņu „K”, „G” un „L” izrunas traucējumi

Skaņas „K” kropļotu izrunu dēvē par kapacismu, bet skaņas „G” izrunas traucējumus – par gammacismu. Minēto skaņu aizstāšanu ar citām skaņām sauc par parakapacismu (K – K; kepa – kepa vai K – Č; kaķis – kačis) un paragammacismu (G – G; ģitāra – gitāra vai G – DJ – DŽ; kuģis – kudjis – kudžis) (Miltiņa, 2005, 155). Savukārt skaņas „L” kropļotu izrunu sauc par lambdacismu, tās aizstāšanu – par paralambdacismu. Visbiežāk skaņas „L” vietā bērns izrunā skaņu „J” (L – J; līpa – jīpa) (Miltiņa, 2005, 156), tomēr prakse rāda, ka skaņu „L” aizstāj arī ar skaņu „L” (L – L; līpa – lipa).

Īpaši uzmanīgi jāizprot skaņu „K – Č”, „G – DŽ” izruna, jo tās ļoti bieži tiek jauktas un kļūdas vēlāk parādās rakstos (Hadaņonoka, Hadaņonoka u.c., 2002, 49; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 54; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 26) sākumskolas posmā. Iemesli tam var būt dažādi, bet visbiežāk tas notiek tāpēc, ka skolēni šīs skaņas izrunā neprecīzi vai nepareizi (Skaista, Bārda, 2011, 24). Skaņa „K” ir viena no grūtāk apgūstamajām latviešu valodas skaņām visiem, kuri to nav lietojuši kopš bērnības. Šīs skaņas veidošanā mēle piedalās tikpat aktīvi, kā izrunājot skaņu „N” (Kramiņš, 2005, 269). Skaņu „K” un „Č” izrunās mēles stāvoklis ir ļoti tuvs, taču lūpu kustības atšķiras (Hadaņonoka, Hadaņonika, 2014, 54; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 26). Izrunājot „K”, lūpas tiek atvilkas, bet izrunājot „Č”, pastieptas uz priekšu. Tāpat lūpu kustības atšķiras „G” un „DŽ” izrunā (Hadaņonoka, Hadaņonoka u.c., 2002, 49; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 26). Bieži vien bērni izvairās no šīm („K” un „G”) skaņām (Markus, 2003, 28), tādēļ ļoti būtiski bērniem ir iemācīt pareizu skaņu artikulāciju katrai iepriekš minētajai skaņai.

Bērni, kuri skaņas nejauc fonemātiski (atšķir balsīgo līdzskani no nebalsīgā), „K” jauc ar „Č” un „G” ar „DŽ”. Bērni, kuri skaņas jauc arī fonemātiski, kļūdās šādi: kaķis – gaģis vai kadžis. Tādejādi radot lielu sajaukumu (Hadaņonoka, Hadaņonoka u.c., 2002, 49; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 26). Korekcijas darbs jāsāk ar skaņu izrunas precizēšanu (Skaista, Bārda, 2011, 24), tāpēc būtiska nozīme ir artikulācijas vingrinājumiem, kuri tiks aprakstīti darba trešajā nodaļā. Vēlāk uzmanība jāpievērš skaņu nostiprināšanai pie spoguļa (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 177), un tikai pēc laika, kad skaņa nostiprināta gan zilbēs, gan vārdos, tiek veikta skaņu diferencēšana.

I. Hadaņonoka un L. Hadaņonoka (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014) piedāvā apskatīt attēlu – skaņu iespējamo traucējumu funkcionālu un fonemātisku kļūdu dēļ (skatīt 2.4. attēlu).

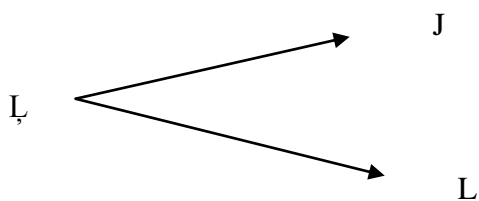
2.4. att. Skaņu „Ḳ” un „Ģ” iespējamie traucējumi gan funkcionālu, gan fonemātisku kļūdu dēļ

Kā redzams 2.4. attēlā, skaņu „Ḳ”, „Ģ”, „Č” un „DŽ” izrunā pastāv dažādi skaņu aizvietojumi, piemēram, vārdu „kaķis” bērns, kuram nav attīstījusies fonemātiskā dzirde vai pastāv funkcionāli traucējumi skaņu izrunā, šo vārdu var izrunāt kā „kačis, kaģis vai kadzis”, tādejādi radot skaņu sajaukumu. Tas vedina domāt, ka šīm skaņām aizstāšanas pamatā varētu būt fonētiskā līdzība (Markus, Čeirane, 2013, 58), jo katra skaņa ir atšķirīga gan skanējumā, gan artikulācijas orgānu pozīcijas stāvoklī un patiesībā ne tuvu nav vienādas vai līdzīgas.

D. Markus un S. Čeiranes (Markus, Čeirane, 2013) rakstā ir apskatāms pētījums par pieaugušo un bērnu runas akustiskajiem datiem, un tie parāda, ka palatālā slēdzeņa „Ģ” rezultāti ir līdzīgi ar alveorālo afrikātu „DŽ” un palatālā slēdzeņa „Ḳ” rezultāti ir līdzīgi alveolārajai afrikātai „Č”. Analizējot šos vienādojumus, nākas secināt, ka šīs skaņas var tikt pārveidotas, ja blakus nav palatālo patskaņu „I” un „E”, un mēles muguras stāvoklis var mainīties atkarībā no fonētiskās apkaimes patskaņa, līdz ar to vērojama lielāka līdzartikulācija. Tas liecina par to, ka bērniem nav stabila palatālo slēdzeņu „Ḳ” un „Ģ” izruna (Markus, Čeirane, 2013, 60–61). E. Kramiņš (Kramiņš, 2005) uzskata, ka skaņu „Ḳ” un „Ģ” izrunā kā viena no biežāk sastopamajām kļūdām minama funkcionāli neprecīza mēles aizmugurējās daļas muskuļu koordinācija, kas traucē ieņemt artikulācijai nepieciešamo atbalsta stāvokli (Kramiņš, 2005, 304). Tātad, iespējamā kļūda varētu būt glēvs skaņas slēgums, kas saistāms ar nespēju slēguma vietā pietiekami aktīvi sasprindzināt mēles muskuļus, kā dēļ skaņa ir glēva un neaktīva. Vēl kā iemeslu var minēt priekšzobu trūkumu, jo mēlei nav atbalsta un tā, izslīdot starp zobiem, kļūst neprecīza (Kramiņš, 2005, 269). Tātad iepriekš minēto skaņu aizstāšana ir saistīta gan ar neaktīvu, glēvu un neprecīzu mēles

novietojumu, gan zobu trūkumu, kā arī skaņas tiek pārveidotas, ja blakus tām neatrodas patskaņi „I” un „E”.

Skaņas „L̥” izrunas traucējumi jeb paralambdacismi ir reti sastopami (Miltiņa, Pastare, 1995, 28; Baumane, Ķeire, 1994, 22), bet tomēr ir. Kā jau augstāk tika minēts, skaņu „L̥” visbiežāk aizstāj ar skaņu „J”. Strādājot pirmsskolas izglītības iestādē par logopēdu, ir nācies sastapt tādus bērnus, kuri skaņu „L̥” aizstāj ar skaņu „L” (L̥ – L; līpa – līpa). Šie līdzskaņi atšķiras ar to, ka sprauga tiek veidota nevis mēles garenvirzienā, bet šķērsvirzienā, bloķējot gaisa plūsmai ceļu ar mēles gala vai muguras priekšējās daļas piekļāvumu pasīvajiem runas orgāniem (rajonā no zobiem līdz cietajām aukslējām) un, atraujot mēles sānus no zobiem un smaganām, paver ceļu gaisa plūsmai gar mēles sāniem. Gaisa plūsmas maiņas dēļ šiem spraudzeņiem, samazinās formantu intensitāte, kaut arī atvērums mēles sānos ir pietiekami plašs, lai tas nenotiktu (Markus, Grigorjevs, 2002, 39–40). Darba autore izveidojusi savu skaņas „L̥” izrunas iespējamo aizvietotājskaņu attēlu, to iespējams apskatīt 2.5. attēlā.

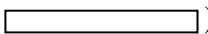

2.5.att. Skaņas „L̥” iespējamās aizvietotājskaņas

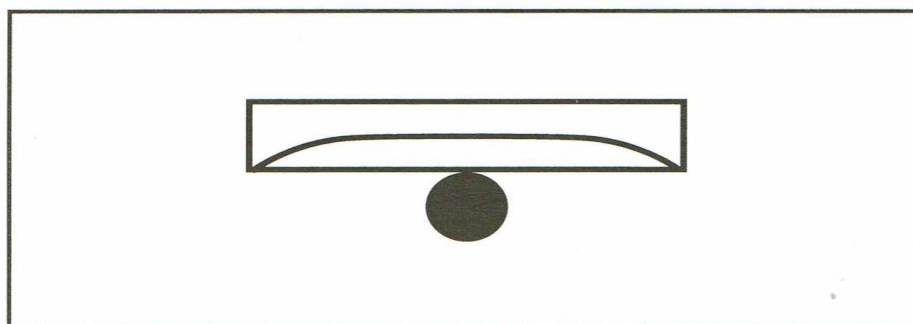
Kā redzams 2.5. attēlā skaņu „L̥” iespējams aizstāta ar skaņu „J” un skaņu „L”. Ikgadējā skaņu izrunas pārbaude liecina par to, ka biežāk bērni aizstāj skaņu „L̥” ar skaņu „J”. Tomēr ir vērojamas arī skaņas „L̥” aizstāšana ar „L”.

Skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas mācīšana. Mīksto līdzskaņu izrunu var mācīt uz atdarināšanas pamata, kā arī no citām pareizi izrunātām skaņām, nepieciešamības gadījumā izmantojot mehānisku palīdzību. I. Miltiņa (Miltiņa, 2017) aicina izmantot trešo metodi, ko dēvē par modelēšanu. Šo metodi logopēdijā izmanto retāk, tomēr tā tiek lietota (Miltiņa, Augstkalne, 2016, 106). Artikulācijas modeļi atspoguļo runas aparāta perifērās daļas atsevišķu orgānu pareizo pozīciju, kas atbilst konkrētas skaņas artikulācijai un skanējumam tās izrunas brīdī. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, kāds ir skaņu izrunas traucējuma veids, modelis palīdz pirmsskolēnam jēgpilni apgūt skaņas pareizas izrunas fizioloģiskos pamatus (Miltiņa, Augstkalne, 2016, 107).

Skaņas „ķ” pareizas izrunas mācīšana. Bērnam parāda spogulī mēles stāvokli, tas ir, mēles gals ir „aizāķēts” aiz apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējā daļa pacelta, lūpas iestieptas smaidā un „kaķītis dusmīgi šķauda” – ķ – ķ – ķ (Miltiņa, 2005, 156). Bērnam parāda „ķ” pareizo artikulāciju un liek piespiest mēles vidusdaļu pie aukslējām. Ja nevar pareizi izrunāt, tad logopēds nospiež mēles galu uz leju, pabīda mēli dziļāk mutē un liek izrunāt zilbi DI – tā veidojas zilbe ĢI, bet vēlāk zilbe ķI (Buivide, 2012, 40).

Izrunājot „ķ”, mēles gals pie apakšējiem augšzobiem, lūpas smaidā atvilkta. Gaisa plūsma mazāka nekā pie „č” izrunas. „č” izrunājot, mēles gals atrodas pie augšējiem zobiem. Lūpas pastieptas uz priekšu, siltā gaisa plūsma ir spēcīga. Skaņu „ķ” pareizu izrunu vingrina, nosaucot skaņas vārdos. Bērni nosauc vārdus ar šīm skaņām, vērojot attēlu kartītes (Buivide, 2012, 40).

Savukārt, I. Miltiņa (Miltiņa, 2017, 18) piedāvā skaņu „ķ” apgūt izmantojot izrunas modeli (skatīt attēlu nr. 2.6.). Tās artikulācijas laikā lūpas pavērtas smaidā (), mēles gals atrodas pie apakšējiem priekšzobiem (), bet mēles vidējā daļa veido pusapli un slēgumu ar cietajām aukslējām (). Īsa, spēcīga gaisa plūsma pārrauj slēgumu un rodas skaņa „ķ”, šīs skaņas fonācijas laikā balss saites nevibrē (Miltiņa, 2017, 18).

[ķ]

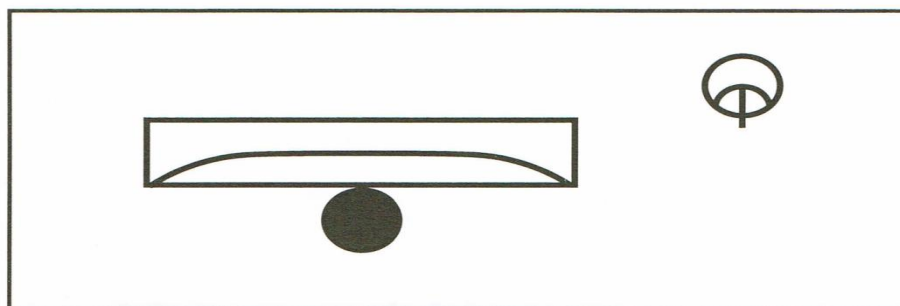
2.6. att. Skaņas „ķ” pareizas izrunas mācīšana, izmantojot modeli

Tātad, izmantojot trešo variantu – modeli skaņas „ķ” pareizas izrunas mācīšanai, runas aparāta perifērās daļas atsevišķie orgāni, kuri piedalās šīs skaņas veidošanā, tiek attēloti pozīcijās, atbilstīgi skaņas artikulācijai un skanējumam izrunas brīdī.

Savukārt, L. Muižniece (Muižniece, 2002) iesaka šādu skaņu „K” un „G” pareizas izrunas mācīšanu – tā, kā „N” ir visvieglāk artikulējams palatālais līdzskanis, to var izmantot par izejas punktu, artikulējot pārējos līdzskaņus. Lai artikulētu slēdzenus „K” un „G” mēli atstāj „N” pozīcijā un paceļ uz augšu mīkstās aukslējas, noslēdzot gaisam ceļu uz deguna dobumu. Tādejādi izveidojot orāla slēdzena pozīciju. Atverot aizsprostu (pirms tam nekustinot mēli), rodas balsīgais vai nebalsīgais palatālais slēdzenis „K” vai „G” (Muižniece, 2002, 60).

Skaņas „G” pareizas izrunas mācīšana. Lūpas smaida – šī pozīcija palīdz veidot mēles vidējās daļas pacēlumumu. Izrunas laikā izelpojamā gaisa strūkļa pārrauj mēles vidējās daļas un cieto aukslēju slēgumu. Ja nevar pareizi izrunāt, tad logopēds nospiež mēles galu uz leju, pabīda mēli dziļāk mutē un liek izrunāt zilbi DI – tā veidojas zilbe GI. Skaņas „G” pareizu izrunu vingrina, nosaucot skaņas vārdos. Bērni nosauc vārdus ar šīm skaņām, vērojot attēlu kartītes (Buivide, 2012, 42).

Savukārt, apgūstot skaņas „G” izrunu izmanto skaņas „K” modeli (skatīt attēlu nr. 2.7.), vienīgā atšķirība ir tā, ka balss saites fonācijas laikā vibrē (Φ) (Miltiņa, 2017, 18).

[g]

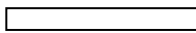

2.7. att. Skaņas „G” pareizas izrunas mācīšana, izmantojot modeli

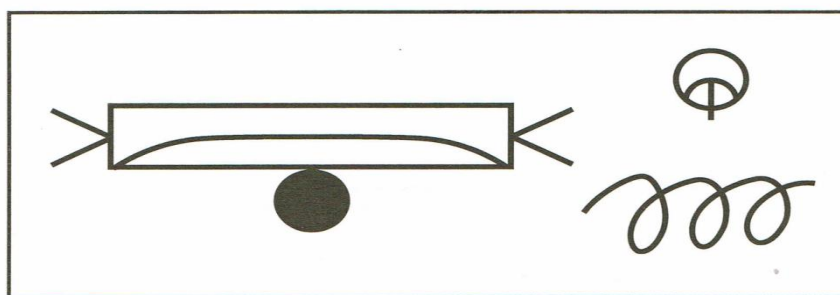
Izmantojot modeli, skaņas „G” pareizas izrunas mācīšanai jāievēro tie paši principi, kuri paredzēti skaņas „K” izrunai. Šo divu skaņu artikulācija ir ļoti līdzīga, tomēr skaņas „G” artikulācijas laikā tiek pievienota balss, kas redzama skaņas „G” modeļa attēlojumā.

Lai sekmētu šo troksneņu pareizu izrunu un korekciju, uzmanība jāvērs tam, cik aktīvi un elastīgi mēles vidusdaļa piekļaujas aukslējām, kā arī mēles spējai veidot

nepieciešamo iedobumu gaisa izplūšanai. Tādēļ, lai nostiprinātu mēles muskuļus un nodrošinātu pietiekami precīzu artikulāciju, jāatvēl laiks artikulācijas vingrinājumiem.

Skaņas „L” pareizas izrunas mācīšana. Ja bērns neizrunā skaņu „L”, tas nozīmē, ka netiek pacelta mēles vidusdaļa pie cietajām aukslējām. Skaņa „L” veidojas no skaņas „L” (Baumane, Ķeire, 1994, 23), tādējādi pareizu skaņas izrunu var mācīt vairākās variācijās. Bērnam parāda pareizas skaņas „L” artikulāciju un liek piespiest mēles vidusdaļu pie aukslējām. Ja tā nesanāk, tad logopēds nospiež mēles galu uz leju, pabīda mēli atpakaļ un liek izrunāt zilbi LI. Izrunājot zilbi LI šādā pozīcijā, izveidojas zilbe ĻI (Buivide, 2012, 34; Baumane, Ķeire, 1994, 23). Savukārt L. Muižniece (Muižniece, 2002) piedāvā šo skaņu apgūt nedaudz citādāk. Kā zināms, skaņa „L” ir laterālais plūdenis, un tas izrunājams ar gaisa spraugas atvērumu vienā vai abos mēles sānos. Var sākt ar pilnīgu noslēgumu, kā izrunājot skaņu „N”, bet tad, atstājot vienus mēles sānus tai pašā vietā un otru mazliet paceļot uz augšu, ļaut gaisam plūst mēlei garām. Var arī piespiest pie aukslējām tikai mēles vidu un pacelt abus mēles sānus (Muižniece, 2002, 60).

Apgūstot pareizas skaņas „L” artikulāciju, tiek piedāvāts šāds modelēšanas plāns (skatīt 2.8. attēlu), ko piedāvā I. Miltiņa (Miltiņa, 2017) – līdzskani „L” artikulē, mēles vidējo daļu paceļot pret cietajām aukslējām, veidojot slēgumu. Lūpas iestieptas smaidā (), mēles gals () pie apakšējiem priekšzobiem, gaisa plūsma virzās gar viegli paceļtām mēles sānu spraugām (> <). Skaņu var izrunāt ilgstoši, izelpas garumā (), balss saites vibrē () (Miltiņa, 2017, 19).

[!]

2.8. att. Skaņas „L” pareizas izrunas mācīšana, izmantojot modeli

Skaņas „L̥” izrunas laikā runas aparāta perifērās daļas orgānu pozīcijas, skaņas artikulācijas un skaņējuma izrunas brīdī.

Jāatceras, ka skaņu „K̥”, „G̥” un „L̥” izruna ir tikpat nozīmīga un nepieciešama, kā visu citu latviešu valodas skaņu izruna. Tās ir jāprot ne tikai pareizi izrunāt, bet atšķirt arī fonemātiski, kas bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem sagādā grūtības. Līdz ar to logopēdiem ir jāprot ieinteresēt un saistošā veidā sniegt zināšanas bērniem par pareizu skaņu izrunu, tās mācīšanu un nostiprināšanu.

2. nodaļas secinājumi

1. **Skaņu izrunas traucējumi** ir skaņu izrunas fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi – skaņu izrunas traucējumi, esot pilnvērtīgai anatomiskajai dzirdei un saglabātai runas aparāta intervācijai.
2. Skaņu izrunas traucējumus veicina gan bioloģiskie, gan sociālie faktori.
3. Termins – skaņu izrunas traucējums – ir ļoti plašs. Tajā ietilpināmi gan skaņu izrunas kropļojumi un to zudumi, gan skaņu aizstāšana un jaukšana. Līdz ar to nozīmīgs kļūst logopēdiskais slēdziens, tas ir noskaidrot, vai izglītojamajam ir **fonētisks traucējums** (skaņas neizrunā, skaņas kropļo), vai **fonētiski fonemātisks skaņu izrunas traucējums** (skaņas jauca, skaņu aizstāj ar citu skaņu).
4. Skaņas „K̥” kropļotu izrunu dēvē par **kapacismu**, bet skaņas „G̥” izrunas traucējumus – par **gammacismu**. Minēto skaņu aizstāšanu ar citām skaņām sauc par **parakapacismu** un **paragammacismu**. Savukārt skaņas „L̥” kropļotu izrunu dēvē par **lambdacismu**, tās aizstāšanu – par **paralambdacismu**.
5. Skaņas „K̥” artikulācijas laikā mēles gals atrodas pie apakšējiem zobiem, bet tās vidusdaļa piespiežas pie cietajām aukslējām un veido slēgumu, lūpas – smaidā, ūka – pacelta un noslēdz gaisa izeju deguna dobumā, balss – saites nevibrē. Skaņas „G̥” artikulācijas laikā ir jāveic tādas pašas darbības, kādas artikulējot skaņu „K̥”, vienīgā atšķirība ir tā, ka tiek pievienota balss, tātad balss saites vibrē. Skaņas „L̥” artikulācijas laikā mēles vidusdaļa piespiežas pie cietajām aukslējām, mēles gals atrodas pie apakšējiem zobiem, ūka – pacelta un noslēdz izeju deguna dobumā, balss – saites vibrē.

6. Mīksto līdzskaņu izrunu var mācīt trejādi – uz **atdarināšanas pamata**, skaņu izrunu var mācīt no citām **pareizi izrunātām skaņām**, kā arī retāk izmantojamo logopēdijas **modelēšanas metodi**, kur artikulācijas modeļi atspoguļo runas aparāta perifērās daļas atsevišķu orgānu pareizo pozīciju, kas atbilst konkrētas skaņas artikulācijai un skanējumam tās izrunas brīdī.

Ņemot vērā visu iepriekš rakstīto (vecumposma īpatnības; skaņu izrunas traucējumus; skaņu pareizas artikulācijas mācīšanu), diplomdarba autore darba 3. nodaļā aprakstīs pētījumu par skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējām pirmsskolas izglītības iestādē X.

3. PĒTĪJUMS PAR PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNU SKAŅU „K”, „G” UN „L” IZRUNAS ĪPATNĪBĀM PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ X

3.1. Pētījuma organizācija un izmantotās metodes

Empīriskā pētījuma mērķis: izpētīt 6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas attīstības iespējas koriģējoši attīstošajā darbībā.

Empīriskā pētījuma uzdevumi:

1. izveidot koriģējoši attīstošās darbības kopu skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas mācīšanai un nostiprināšanai;
2. izstrādāt ieteikumus skolotājiem un vecākiem.

Darba autore pētījumu veica Rundāles novada X pirmsskolas izglītības iestādē, kuru apmeklē bērni vecumā no 1,5 – 7 gadiem. Pētījums tika veikts no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim, tajā piedalījās 6 bērni no vecākās pirmsskolas izglītības iestādes grupas.

Darbā tika izmantotas šādas informācijas ieguves metodes:

- zinātniskās literatūras analīze;
- pedagoģiskā novērošana;
- logopēdisko dokumentu izpēte un analīze;
- pedagoģiskā izmēģinājuma darbība (koriģējoši attīstošā darbība);
- datu apstrāde un analīze:
 1. matemātiskā datu apstrāde;
 2. statistisko datu interpretācija.

Pētījuma pirmajā un otrajā nodaļā autore izmantoja **literatūras analīzi** par 6 – 7 gadus vecu bērnu attīstību veselumā un skaņu „K”, „G” un „L” izrunu. Ar literatūras avotu izpēti sākas jebkurš pētnieciskais darbs (Jurgena, 2002, 44). Literatūras analīze palīdz noskaidrot pētāmās problēmas rašanās vēsturi, izstrādātības pakāpi, esošos risinājumus, izpētes metodes. Vispusīga un sistemātiska literatūras pārzināšana ir priekšnosacījums sekmīgai pētījuma risināšanai (Albrehta, 1998, 9).

Empīriskā pētījuma veikšanai tika izmantota **pedagoģiskā novērošana**. Tā ir viena no visizplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. Ar šīs metodes palīdzību pedagogi iepazīst savus audzēkņus tiešās uztveres ceļā dabiskos apstākļos (Albrehta, 1998, 32). Šī metode dod objektīvus rezultātus tikai tad, ja prot atlasīt būtisko, raksturīgāko, saskatīt vispārīgo un konkrēto (Jurgena, 2002, 45).

Dokumentācijas izpēte un analīze empīriskā pētījuma gaitā palīdzēja izveidot pētījumā iesaistīto bērnu raksturojumu par runas un valodas attīstību. Dokumentācijas izpēti reti, kad var izmantot kā patstāvīgu pētīšanas procedūru. To parasti lieto kompleksā ar citām pētīšanas metodēm. Apstrādājot dokumentus, izmanto intensīvo, pārsvarā kvalitatīvo, analīzi. Ar intensīvās analīzes palīdzību pēta galvenokārt personisko dokumentāciju (Albrehta, 1998, 77). Tādēļ arī empīriskajā pētījumā iesaistīto izglītojamo raksturojumam tika izmantota šī metode.

Pētījumā tika veikta **pedagoģiskā izmēģinājuma darbība**, lai varētu pārliecināties par izvirzītās hipotēzes apstiprināšanu, tā tika realizēta caur **koriģējoši attīstošo darbību** 6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas mācīšanā un nostiprināšanā. **Koriģējoši attīstošā darbība** — kompleksa darbība, kas ietver skaņu izrunas traucējumu korekciju, fonemātiskās uztveres attīstīšanu, vārdu krājuma bagātināšanu utt. (Lūse, Miltiņa u.c., 2012, 162). **Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība** – teorētiskajā literatūrā to dēvē par pedagoģisko eksperimentu, kas nozīmē speciāli organizētu noteiktas metodes vai darba paņēmieni pārbaudi, lai atklātu tās iedarbīgumu un efektivitāti (Jurgena, 2002, 56).

Kā pēdējā metode empīriskajam pētījumam tika izmantota datu matemātiskā apstrāde, ar kuras palīdzību empīriskā pētījuma rezultāti tika apkopoti, analizēti un salīdzināti. **Matemātiskās metodes** palīdz atklāt kvalitatīvas pārmaiņas un kvantitatīvas sakarības starp pedagoģiskajām parādībām (Jurgena, 2002, 57). Datu apstrāde un analīze palīdz skolotājam strādāt labāk, pilnveidot savu kompetenci, veicina radošu pieeju darbībai un kalpo par prieka un iedvesmas avotu (Samuseviča, 2000, 21). Savukārt, statistisko datu interpretācija empīriskā rakstura pētījumos ļauj konstatēt sakarības starp parādībām (Albrehta, 1998, 27), piemēram, pārbaudot kādu metodi nelielā grupā, kuras galvenais secinājums ir konkrētu metožu lietderīgums.

3.2. Pētījumā iesaistīto pirmsskolas vecuma bērnu izpēte un raksturojums

Pētījumā piedalījās 6 Rundāles novada izglītības iestādes „X” 6 – 7 gadus veci bērni. Darba autore, strādājot logopēdiskajās nodarbībās un novērojot šos bērnus ikdienā grupā (skatīt 1. pielikumu), pētot logopēdisko dokumentāciju, veicot skaņu izrunas pārbaudi (skatīt 3.1. tabulu) un fonēmu uztveršanas un atšķiršanas testu (skatīt 2. pielikumu), veikusi nelielu apkopojumu. Ētisku apsvērumu dēļ bērnu vārdi mainīti.

Markuss – fiziskā attīstība laba, tomēr puisim ir liekā svara problēmas, kuru rezultātā dažādu darbību veikšana sagādā grūtības. Tomēr labprāt piedalās sporta aktivitātēs un brīvo laiku pavada ārā. Zēns ir ļoti atvērts un komunikabls. Vienmēr ir pateicīgs un pieklājīgs. Patīk veikt dažādas aktivitātes un ar pozitīvismu uzņem visu jauno un neikdienišķo. Ir skaņu „R, Ķ, Ģ, S, Z, C, DZ” izrunas traucējumi. Skaņu „R” aizstāj ar skaņu „L” (R – L), skaņu „Ķ” aizstāj ar skaņu „Č” (Ķ – Č), skaņu „Ģ” aizstāj ar skaņu „DŽ” (Ģ – DŽ), bet skaņām „S”, „Z”, „C” un „DZ” konstatēts interdentālais sigmatisms. Markusam ir nepareizs sakodiens un īsa zemmēles saitīte, līdz ar to mēle ir mazkustīga un nespēj ieņemt skaņu artikulēšanai pareizu stāvokli. Analizējot fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testa rezultātus, nākas secināt, ka Markuss šajā testā ieguvis tikai 12 no 29 iespējamajiem punktiem. Tas nozīmē, ka Markusam šajā testā ir zems līmenis. Markusam jāvingrinās balsīgo – nebalsīgo zilbju rindu atkārtošanā, ritma atkārtošanā, pirmās un pēdējās skaņas noteikšanā. Jāatīsta smalkā motorika un artikulācijas aparāts. Grūtības sagādā arī dažādu dabā dzirdamu skaņu atpazīšana un nosaukšana.

Roberts – patīk pavadīt laiku kopā ar grupas biedriem, rotaļājoties ar lego, automašīnām un vilcieniem. Fiziski attīstīts, arī smalkā motorika labi attīstīta. Nelabprāt pilda grupā paredzēto, bieži novērš skatienus no veicamā uzdevuma. Ir emocionāls, kas visvairāk izpaužas grūtu un sarežģītu darbu laikā. Napatīk lasīt, jo ir skaņu „R, Ķ, Ģ, Ļ” izrunu traucējumi. Skaņu „R” aizstāj ar skaņu „L” (R – L), skaņu „Ķ” aizstāj ar skaņu „Č” (Ķ – Č), skaņu „Ģ” aizstāj ar skaņu „DŽ” un „G” (Ģ – DŽ, G), skaņu „Ļ” aizstāj ar skaņu „L” (Ļ – L). Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testa rezultāti parāda, ka Roberts spējis to izpildīt, saņemot 19 punktus. Šis punktu skaits norāda uz vidēja līmeņa rezultātiem. Ņemot vērā šī testa rezultātus, Robertam jāvingrinās ritma atkārtošanā un garāku, sarežģītāku zilbju rindu atkārtošanā. Izvērtējot fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testa rezultātus, uzmanība vēršama arī dabā dzirdamo skaņu diferencēšanā. Savukārt labi

padodas nosaukt pirmo un pēdējo skaņu vārdā, saukt vārdus pa skaņām, kā arī atrast ritmiskos zīmējumus.

Austris – patīk fiziskās aktivitātes svaigās gaisā, ir aktīvs, tomēr grupā un logopēdiskajās nodarbībās ir lēns un apdomīgs, puisim nepārtraukti jāatgādina par veicamajiem darbiem un uzdevumiem. Komunikācijā ir domīgs, lieki neko neteiks un ievēros pat zināmu distanci, uz jautājumiem bieži atbild ar vienu vārdu. Ir skaņu „K, Ģ, L” izrunas traucējumi. Skaņu „K” aizstāj ar skaņu „Č” (K – Č), „Ģ” aizstāj ar skaņu „DŽ” (Ģ – DŽ), bet skaņu „L” aizstāj ar skaņu „J” (L – J). Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testa rezultāti Austrim ir zemi, ir saņemti 13 no 29 iespējamajiem punktiem. Austrim grūtības sagādā zilbju rindu atkārtošana, kurā ir gan balsīgie, gan nebalsīgie līdzskaņi. Ir grūtības atšķirt un nosaukt arī dabā dzirdamās skaņas. Grūtības sagādā zilbju skaita noteikšana vārdā. Savukārt vārda pirmās skaņas nosaukšana problēmas nesagādā, vārda pēdējās skaņas nosaukšana Austrim neizdodas, arī vārdu dalīšanu skaņās Austrim veikt ir grūtības. Austrim jāattīsta smalkā motorika, jāvingrinās likt sagrieztus attēlus, jāstrādā arī pie 4. liekā izslēgšanas, liela uzmanība jāvelta fonemātiskās dzirdes un saistītās runas attīstīšanai.

Viktorija – ļoti emocionāla. Šī meitene nepārtraukti ir jāpamudina uz jebkādu darbu veikšanu. Ilgu laiku var sēdēt vai stāvēt vienā vietā un neko nedarīt. Bieži gan nodarbībās grupā, gan pie logopēda atsakās pildīt uzdevumus, jo tas esot grūti un viņa to nespēj. Bieži raud un krīt zemē, tādējādi izpaužot savu neapmierinātību un protestu pret jebkādu darbību. Ir skaņu „R, K, Ģ” izrunas traucējumi. Skaņu „R” aizstāj ar skaņu „L” (R – L), skaņu „K” aizstāj ar skaņu „Č” (K – Č), bet skaņu „Ģ” aizstāj ar skaņu „DŽ” (Ģ – DŽ). Viktorija fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testā saņēmusi 21 punktu, kas nosaka, ka rezultāti ir vidējā līmenī. Meitenei labi padodas saklausīt un atpazīt dažādas dabā dzirdamas skaņas, tomēr valodas skaņu saklausīšana un atšķiršana rada problēmas. Tas izpaužas arī rakstu darbos, kur meitene jauc balsīgos un nebalsīgos līdzskaņus. Viktorija ir apguvusi gandrīz visus burtus, tomēr lasīšanas iemaņas ir vāji attīstītas. Viktorijai jāattīsta smalkā motorika un fonemātiskā dzirde. Jāvingrinās atpazīt arī labo – kreiso pusi, kas vēl joprojām sagādā grūtības.

Denijs – augumā garš puisis. Fiziskajās aktivitātēs zēns ir lēns un lempīgs. Iespējams, tas saistīts ar redzi, jo zēns ikdienā nēsā brilles, acis visu laiku „šaudās” pa labi, pa kreisi. Dominējošā roka – kreisā. Puisis, gadu dzīvoja Anglijā, līdz ar to komunikācijā ar

cieti ir kūtrs. Komunicējot ar saviem vecākiem, izmanto angļu valodu. Ikdienā ir grūti izteikties, jo angļu valoda ir tik ļoti ieinteresējusi un aizrāvusi, ka angļu valodas vārdus iestarpina arī lietojot latviešu valodu. Runā vērojami disgramatismi, ir skaņu „K, Ģ” izrunas traucējumi. Skaņu „K” aizstāj ar skaņu „Č” (K – Č), bet skaņu „Ģ” aizstāj ar „G” un „DŽ” (Ģ – G, DŽ). Denijam grūtības sagādā grūtāku instrukciju izpilde – tas nozīmē, ka instrukcijas ir jāizskaidro pa vienai, nevis pēc kārtas visas. Arī sērijveida attēli un 4. liekā izslēgšana sagādā grūtības, turpretī sagriezta attēla salikšana puisim padodas un patīk. Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testā Denijs saņēmis 22 punktus, kas parāda, ka šī testa rezultāti ir vidējā līmenī. Analizējot šī testa rezultātus, jāsecina, ka logopēdiskajās nodarbībās daudz jāstrādā ar skaņas saklausīšanu un tās noteikšanu vārdos, jāvingrinās atšķirt dabā dzirdamās skaņas. Protams, jāattīsta arī smalkā motorika un jāpilnveido vārdu krājums, kas ietekmē saistīto runu un disgramatismu veidošanos tajā.

Mareks – bieži slimo, ir fiziski attīstīts, tomēr vērojama nespēja noturēt līdzsvaru. Marekam ir labi attīstīta ekspresīvā valoda, patīk un padodas dažādu sagrieztu attēlu, sižetisko attēlu un 4. liekā izslēgšana. Grūtības sagādā skaņas vietas noteikšana vārdos, ritma atkārtošana, garu un sarežģītu zilbju rindu atkārtošana. Ir skaņu „K, Ģ, L, S, Z, C, DZ, DŽ” izrunas traucējumi. Skaņu „K” aizstāj ar skaņu „Č” (K – Č), skaņu „Ģ” aizstāj ar skaņu „G” un „DŽ” (Ģ – G, DŽ), skaņu „L” aizstāj ar skaņu „J” (L – J), skaņu „DŽ” aizstāj ar skaņu „Ģ” (DŽ – Ģ), bet skaņām „S”, „Z”, „C” un „DZ” konstatēts interdentalais sigmatisms. Fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testā puisis saņēmis 17 punktus, kas norāda uz vidēja līmeņa rezultātiem. Analizējot šo testu, nākas secināt, ka Marekam jāvingrinās zilbju rindu atkārtošanā, ritma atkārtošanā, dažādu dabā dzirdamu skaņu saklausīšanā un noteikšanā. Logopēdiskajās nodarbībās jāturpina attīstīt smalko motoriku.

Darba autores izstrādātais un 2017. gada septembrī veiktais skaņu izrunas tests parāda empīriskajā pētījumā iesaistīto 6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „Ģ” un „L” izrunas īpatnības (skatīt 3.1. tabulu).

Skaņu „K”, „G” un „L” izrunas īpatnības 6 – 7 gadus veciem bērniem

	Markuss	Roberts	Austris	Viktorija	Denijs	Mareks
ķirbis	čilbis	čilbis	čirbis	čilbis	čirbis	čirbis
āķis	āčis	āčis	āčis	āčis	āčis	āčis
zaķis	začis	začis	začis	začis	začis	začis
rūķis	lūčis	lūčis	rūčis	lūčis	rūčis	rūčis
tikšķ	tikš	čikst	tikš	tikš	tikš	tikš
ģitāra	džitāla	gitāla	džitārs	džitāla	gitāra	gitāra
ģimene	džimene	gimene	džimene	džimene	džimene	džimene
kuģis	kudžis	kudžis	kudžis	kudžis	kudžis	kudžis
ļipa	ļipa	lipa	jipa	ļipa	ļipa	jipa
bloda	bloda	bloda	bjoda	bloda	bloda	bjoda
guļ	guļ	gul	guj	guļ	guļ	guj

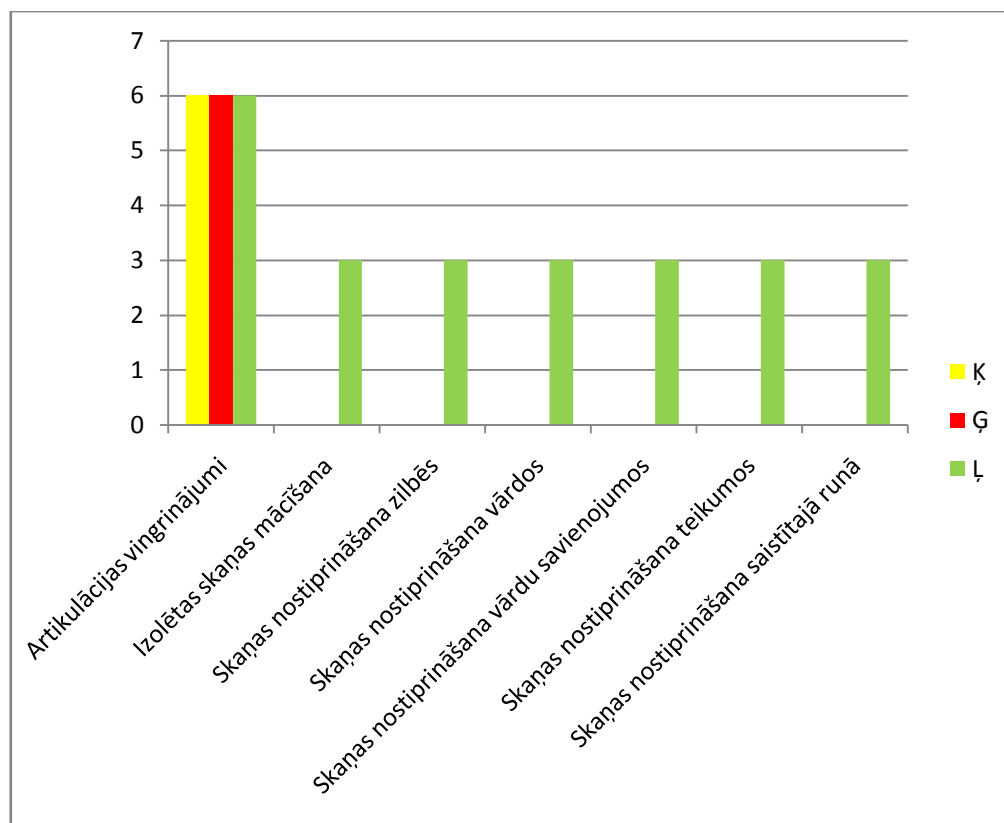
Skaņu „K”, „G” un „L” izrunas īpatnības 6 – 7 gadus veciem bērniem, kuri iesaistījušies empīriskajā pētījumā, pierāda, ka skaņas tiek aizvietotas un to izruna nav pareiza un precīza. Skaņa „K” tiek aizstāta ar skaņu „Č”, skaņa „G” tiek aizstāta ar skaņu „DŽ” un „G”, bet skaņu „L” aizstāj ar skaņu „L” un „J”.

Apkopojot skaņu „K”, „G” un „L” izrunas īpatnības, darba autore izveidojusi šo skaņu izrunas mērījumus, kas parāda iepriekš minēto skaņu attīstību pirms koriģējoši attīstošās darbības, skatīt 3.2. tabulu.

Skaņu izrunas mērījums pirms koriģējoši attīstošās darbības

	Markuss			Roberts			Austris			Viktorija			Denijs			Mareks		
	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ
Artikulācijas vingrinājumi	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ
Izolētas skaņas mācīšana																		
Skaņas nostiprināšana zilbēs																		
Skaņas nostiprināšana vārdos																		
Skaņas nostiprināšana vārdu savienojumos																		
Skaņas nostiprināšana teikumos																		
Skaņas nostiprināšana saistītajā runā																		

Pirms koriģējoši attīstošās darbības, visi pētījumā iesaistītie bērni aizstāja gan skaņu „Ḳ”, gan „Ḡ”. Visi šie bērni logopēdiskās nodarbības jau apmeklējuši iepriekšējā gadā, tādēļ artikulācijas vingrinājumu izpilde grūtības nesagādā un tā visiem bērniem ir „norma”, tomēr visiem bērniem jā māca izolēta skaņa „Ḳ” un „Ḡ”, tā jā nostiprina zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā. Citādāka aina parādās skaņas „Ḷ” izrunā. Trijiem no sešiem empīriskajā pētījumā iesaistītajiem bērniem šī skaņa jau ir aktivizējusies un nostiprinājusies saistītajā runā, bet trim bērniem tā ir jāapgūst, jā nostiprina zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā. Šie dati parādīti arī 3.1. attēlā.

3.1. att. Skaņu „K”, „G” un „L” izrunas attīstība pirms koriģējoši attīstošās darbības

Apkopojot iegūto informāciju, nākas secināt, ka vislielākās grūtības sagādā tieši skaņu „K” un „G” izruna, jo šīs skaņas latviešu valodā ir visgrūtāk apgūstamās skaņas bērniem, kuri tās nav lietojuši no mazotnes. Savukārt, skaņas „L” izruna bērniem nesagādā tik lielas grūtības, jo acīmredzot šīs skaņas artikulācija ir vieglāka.

Tas nozīmē, ka Markusam, Robertam, Austrim, Viktorijai, Denijam un Marekam koriģējoši attīstošā darbība jāsāk ar izolētas skaņas „K” mācīšanu. Tā kā visi bērni skaņu „K” aizvieto ar skaņu „Č”, svarīga nozīme ir šo skaņu artikulācijas salīdzinājumam: „K” izrunājot, mēles gals atrodas pie apakšējiem priekšzobiem un lūpas ieņem nākamā patskaņa stāvokli, bet artikulējot skaņu „Č”, mēles gals piespiežas augšējiem priekšzobiem un lūpas pastieptas uz priekšu. Šo skaņu izruna ir atšķirīga. Tomēr jāatceras, ka abas šīs skaņas ir nebalsīgas, tādēļ arī bērni nejūt atšķirību, kad skaņas mācīšanas sākumā logopēds lūdz saklausīt tās akustiski.

Arī skaņas „G” mācīšanā svarīga loma ir artikulācijas salīdzinājumam. Markusam, Robertam, Austrim, Viktorijai, Denijam un Marekam koriģējoši attīstošā darbība jāsāk ar izolētas skaņas „G” mācīšanu, jo bērni skaņu „G” aizstāj ar skaņu „G” vai „DŽ”. Jāatceras,

ka šo skaņu laikā balss saites darbojas un tā ir vienīgā atšķirība starp skaņas „K” un „G” pareizas izrunas mācīšanu.

Savukārt skaņas „L” izrunas attīstības dati pirms koriģējoši attīstošās darbības atšķiras no skaņu „K” un „G” izrunas attīstības datiem. Markuss, Viktorija un Denijs savā runā jau izmanto skaņu „L” kā vārdos, tā vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā, tomēr Robertam, Austrim un Marekam jāveic koriģējoši attīstošais darbs šīs skaņas apgūšanā un nostiprināšanā visos skaņas apgūšanas posmos.

Analizējot skaņu „K”, „G” un „L” izrunas pārbaudes rezultātus pirms koriģējoši attīstošās darbības, darba autore secina, ka ir nepieciešams izstrādāt vingrinājumu un uzdevumu kopu koriģējoši attīstošajai darbībai skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas mācīšanai. Tās mērķis – interesantā un aizraujošā veidā mācīties pareizu skaņu izrunu, nostiprinot to zīlēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā. Izmantojot šo koriģējoši attīstošo darbību, uzlabosies ne tikai skaņu izruna, bet pilnveidosies vārdu krājums un tā aktivizēšana runā. Tiks attīstīta fonemātiskā dzirde, pilnveidosies rakstīšanas un lasīšanas prasmes, tiks apgūta un nostiprināta valodas gramatiskā uzbūve, novērsti agramatismi un veiktas vēl citas koriģējoši attīstošās darbības.

3.3. Koriģējoši attīstošā darbība

Veidojot koriģējoši attīstošās darbības plānus skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanā un nostiprināšanā, autore ievēroja vispārdidaktiskos nodarbību principus. Koriģējoši attīstošā darbība tika realizēta 6 – 7 gadus veciem bērniem 2 reizes nedēļā gan individuāli, gan grupās. To mērķis – skaņu „K”, „G” un „L” izrunas traucējumu novēršana. Logopēdiskajās nodarbībās tikai realizēta lasīšanas, rakstīšanas, klausīšanās, saistītās runas attīstīšana un pilnveide. Nodarbībās tika izmantoti dažādas formas uzdevumi, spēles un metodes, dažādojot mācību procesu, un interesantā, saistošā veidā veicot koriģējoši attīstošo darbību bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem (logopēdiskās nodarbības paraugs redzams 3. pielikumā).

Koriģējoši attīstošās darbības laikā autore ievēroja bērnu attīstības īpatnības un vajadzības, tas pierādījās strādājot individuālajās logopēdiskajās nodarbībās, piemēram, rosinot bērnu izvēlēties uzdevumus pēc paša ieskatiem un vēlmēm. Savukārt, grupu

nodarbībās daudzu uzdevumu un aktivitāšu veikšana ir sarežģītāka, jo katra bērna darbības temps ir atšķirīgs, daži uzdevumus veic ātrāk, citi lēnāk. Tomēr novērots, ka bērni, kuriem darbi sokas lēnāk, vēlas paātrināt savu darbības tempu, lai tiktu līdzi bērniem, kuri uzdevumu izpildi veic raitāk.

Ikvienu logopēdiskā nodarbība tika organizēta, veicot smalkās motorikas attīstīšanu, artikulācijas aparāta nostiprināšanu, fonemātiskās uztveres attīstīšanu, pareizu skaņu izrunas mācīšanu un skaņas nostiprināšanu zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā. Visiem empīriskajā pētījumā iesaistītajiem bērniem attīstošie uzdevumi tika veikti ar skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas attīstīšanu un nostiprināšanu pēc katra bērna individuālajām vajadzībām.

I. Miltiņa (Miltiņa, 2005, 75 – 84) izdala vairākus darba posmus valodas skaņu pareizas izrunas veidošanai.

1. **Sagatavošanas posms.** Šī posma darba mērķis ir sagatavot runas dzirdes un runas kustību analizatorus skaņas pareizai uztverei un izrunai.
2. **Skaņas pareizas izrunas mācīšana.** Šajā posmā bērnam iemāca konkrētas skaņas pareizu artikulāciju un valodas normai atbilstošu skanējumu.
3. **Skaņas nostiprināšanas posms.** Šī posma mērķis – pakāpeniska, precīza iemācītās skaņas ieviešana bērna runā.
4. **Skaņas diferencēšanas posms.** Skaņas tiek salīdzinātas gan pēc artikulācijas, gan pēc akustiskām pazīmēm.

Diplomdarba ietvaros darba autore vadījās pēc līdzīga darba plāna, kā aprakstījusi I. Miltiņa, tomēr skaņu diferencēšanas posms diplomdarba ietvaros netiek apskatīts, jo tas, iespējams, ir kāda cita pētnieciskā darba temats. Darba autore koriģējoši attīstošā darba plānā skaņu „K”, „G” un „L” mācīšanā iekļāvusi un vadījusi pēc šādiem posmiem:

1. izrunas sagatavošanas posms;
2. izolētas skaņas mācīšana;
3. skaņas nostiprināšana zilbēs;
4. skaņas nostiprināšana vārdos;
5. skaņas nostiprināšana vārdu savienojumos;
6. skaņas nostiprināšana teikumos;
7. skaņas nostiprināšana saistītajā runā.

Atbilstoši izglītojamo vajadzībām un skaņas pareizas izrunas veidošanas posmam, autore nodarbībās izmantoja uzdevumus, spēles un vingrinājumus, kurus gan gatavojusi pati, gan atlasījusi no dažādām darba burtnīcām un grāmatām. Katrā šajā posmā autore izveidojusi un iekļāvusi grāmatu, darba burtnīcu, metodisko materiālu u.c. bāzi, gan spēles un uzdevumus, gan darba lapas, kuras interesantā un saistošā veidā liek bērnam darboties, tādējādi attīstot un nostiprinot pareizu skaņu izrunu. Koriģējoši attīstošās darbības plānu skaņas „K” mācīšanai un nostiprināšanai skatīt 3.3. tabulā, koriģējoši attīstošās darbības plānu skaņas „G” mācīšanai un nostiprināšanai skatīt 3.4. tabulā, bet skaņas „L” koriģējoši attīstošās darbības plānu mācīšanai un nostiprināšanai skatīt 3.5. tabulā.

3.3. tabula

Koriģējoši attīstošā darbība skaņas „K” mācīšanā

Koriģējošās darbības posms	Darba saturs (izdales materiāli, metodes, spēles u.c.)	Individuālā pieeja
Izrunas sagatavošanas posms	Artikulācijas aparāta vingrinājumi: <ul style="list-style-type: none"> Lūpu un mēles vingrinājumi; Artikulācijas vingrinājumi skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanai – dzejolis; Artikulācijas vingrinājumi „Mēlītes kārtis” (skatīt 4. pielikumu); Artikulācijas vingrinājumi attēlu kartītēs (skatīt 5. pielikumu). 	<ul style="list-style-type: none"> Markusam ir īsa zemmēles saitīte, pirms skaņu apgūšanas intensīvāk bija jāveic artikulācijas aparāta vingrinājumi. Austrim izolētas skaņas „K” mācīšanas laikā noderēja skaņu modeļi, tādējādi saprotot artikulācijas aparāta stāvokli, izrunājot šo skaņu. Austrim logopēdiskajās nodarbībās palīdzēja arī kustības, kuras tika veiktas ar roku, atdarinot mēles stāvokli, izrunājot skaņu „K”.
Izolētas skaņas mācīšana	Skaņas „K” mācīšana: <ul style="list-style-type: none"> Izolētas skaņas pareizas izrunas mācīšana (skatīt 6. pielikumu); Skaņas „K” grafiskais attēlojums dažādās kartītēs; Spēle – „Saklausī skaņu „K”!” (skatīt 7. pielikumu); Uzdevums „Skaņas „K” nostiprināšana” (skatīt 8. pielikumu); Darba lapas burta „K” mācīšanai un nostiprināšanai (skatīt 9. pielikumu). 	<ul style="list-style-type: none"> Viktorijai un Austrim tika realizētas individuālās nodarbības.
Skaņas nostiprināšana zilbēs	Skaņas „K” nostiprināšana zilbēs: <ul style="list-style-type: none"> Klucīši – skanīši (skatīt 10. pielikumu); Spēle „Zilbju ķeršana” (skatīt 11. pielikumu); 	<ul style="list-style-type: none"> Logopēdiskajās

	<ul style="list-style-type: none"> • Spēle „Draiskās zilbītes” (skatīt 12. pielikumu); • Spēle „Rakstīsim zilbītes!” (skatīt 13. pielikumu); • Spēle „Saliec vārdu no zilbēm!” (skatīt 14. pielikumu). 	<p>nodarbībās Austrim tika piedāvāts salīdzinoši mazāk uzdevumu, kā citiem.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Robertam, Viktorijai un Markusam skaņas nostiprināšanai netika piedāvāti vārdi, kuru nosaukumos ir skaņa „R”. • Viktorijai tika doti papildus uzdevumi mājās, lai nostiprinātu skaņu „Ķ” vārdos. Šis posms, salīdzinoši ar citiem bērniem, bija visilgākais. • Austrim koriģējoši attīstošās darbības laikā tika piedāvāti vairāk tādi uzdevumi, kuri veicina saistītās runas attīstību.
Skaņas nostiprināšana vārdos	<p>Skaņas „Ķ” nostiprināšana vārdos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spēle „Iestādīsim burkānburtus!” (skatīt 15. pielikumu); • Spēle „Trūkstošais burts” (skatīt 16. pielikumu); • Spēle „Vai vari atrast?” (skatīt 17. pielikumu); • Uzdevums „Nosauc un uzraksti vārdu!”; • Spēle „Laimes rats” (skatīt 18. pielikumu); • Spēles smiltīs (19. pielikums); • Spēle „Līdzīgie vārdi” (skatīt 20. pielikumu); • Spēle „Saliec attēlus!”; • Spēle „Skaņas Ķ aliass” (skatīt 21. pielikumu); • Uzdevums „Atmini krustvārdu mīklu!” (skatīt 22. pielikumu); • Uzdevums „Atmini manu mīkliņu!” (skatīt 23. pielikumu); • Uzdevums „Atrodi nu!” • Uzdevums „Brīnumu maisiņš” (skatīt 24. pielikumu); • Uzdevums „Nosvītro lieko vārdu!” (skatīt 25. pielikumu); • Uzdevums „Ieklausies vērīgi!”. 	
Skaņas nostiprināšana vārdu savienojumos	<p>Skaņas „Ķ” nostiprināšana vārdu savienojumos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Atrodi otru vārdu!” (skatīt 26. pielikumu); • Uzdevums „Raksturo vārdu!” (skatīt 27. pielikumu); • Uzdevums „Atrodi, ieraksti un izlasi!”. 	

Skaņas nostiprināšana teikumos	Skaņas „K” nostiprināšana teikumos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Lasi teikumus!”; • Uzdevums „Apskati attēlu un atbildi uz jautājumiem!” (skatīt 28. pielikumu); • Spēle „Keģļi”. 	
Skaņas nostiprināšana saistītajā runā	Skaņas „K” nostiprināšana saistītajā runā: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Pastāsti man pasaku!” (skatīt 29. pielikumu); • Uzdevums „Keģura ķieģeļi!”; • Spēle „Pastāsti man, ko tu ar to darīsi!”. 	

3.4. tabula

Koriģējoši attīstošā darbība skaņas „Ģ” mācīšanā

Koriģējošās darbības posms	Darba saturs (izdales materiāli, metodes, spēles u.c.)	Individuālā pieeja
Izrunas sagatavošanas posms	Artikulācijas aparāta vingrinājumi: <ul style="list-style-type: none"> • Tie paši vingrinājumi, kuri apgūstot skaņu „K” un „L”. 	<ul style="list-style-type: none"> • Marekam bija nepieciešams ilgāks laika periods, lai iemācītos izolētu skaņu.
Izolētas skaņas mācīšana	Skaņas „Ģ” mācīšana: <ul style="list-style-type: none"> • Izolētas skaņas „Ģ” mācīšana; • Skaņas „Ģ” grafiskais attēlojums dažādās kartītēs (skatīt 30. pielikumu); • Uzdevums „Skaņas „Ģ” nostiprināšana”. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mareks bieži slimo, tādēļ koriģējoši attīstošie uzdevumi, kuri saistīti ar skaņas „Ģ” nostiprināšanu vārdos, bija jāveic mājās patstāvīgi.
Skaņas nostiprināšana zilbēs	Skaņas „Ģ” nostiprināšana zilbēs: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Uzraksti zilbes!” (skatīt 31. pielikumu); • Uzdevums „Lasīsim zilbītes!” (skatīt 32. pielikumu). 	<ul style="list-style-type: none"> • Individuālo īpatnību dēļ Viktorija uz nodarbībām netika aicināta pirmdienās.
Skaņas nostiprināšana vārdos	Skaņas „Ģ” nostiprināšana vārdos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Uzraksti vārdu pirmos burtus!”; • Uzdevums „Kā to sauc?”; • Spēle „Atrodi un nosauc!” (skatīt 33. pielikumu); • Uzdevums „Sameklē!”; 	<ul style="list-style-type: none"> • Viktorijai, Robertam un Markusam skaņas nostiprināšanai netika izmantoti vārdi, kuros ir skaņa „R”.

	<ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Uzraksti vārdus!” (skatīt 34. pielikumu); • Uzdevums „Kas šeit lieks?” (skatīt 35. pielikumu); • Uzdevums „Katrai attēlu kartītei atrodi atbilstošu burtu!” (skatīt 36. pielikumu); • Uzdevums „Izlasī vārdu no augšas uz leju!”. 	<ul style="list-style-type: none"> • Skaņas „Ģ” nostiprināšanu vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā Markuss veica patstāvīgi mājās, jo šī skaņas apgūšanas posmu laikā Markuss bija salauzis kāju. • Denijam tika piedāvāti vairāki uzdevumi, kuros jāattīsta lasīšanas iemaņas.
Skaņas nostiprināšana vārdu savienojumos	Skaņas „Ģ” nostiprināšana vārdu savienojumos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Lietvārdam pievieno īpašības vārdu”; • Uzdevums „Lasi un raksti!”. 	
Skaņas nostiprināšana teikumos	Skaņas „Ģ” nostiprināšana teikumos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Lasi un raksti!” (skatīt 37. pielikumu); • Uzdevums „Apskati un pastāsti!”; • Uzdevums „Lasi teikumus!”. 	
Skaņas nostiprināšana saistītajā runā	Skaņas „Ģ” nostiprināšana vārdu savienojumos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Ģirta ģimene”; • Uzdevums „Bēglis „Ģ””; • Uzdevums „Lasi tekstu!”. 	

3.5. tabula

Koriģējoši attīstošā darbība skaņas „Ļ” mācīšanā

Koriģējošās darbības posms	Darba saturs (izdales materiāli, metodes, spēles u.c.)	Individuālā pieeja
Izrunas sagatavošanas posms	Artikulācijas aparāta vingrinājumi: <ul style="list-style-type: none"> • Tie paši vingrinājumi, kuri apgūstot skaņu „Ķ” un „Ģ”. 	<ul style="list-style-type: none"> • Austrim izolētas skaņas „Ļ” mācīšanas posms bija salīdzinoši ilgāks, kā citiem bērniem. • Austrim un Robertam tika organizētas individuālās nodarbības skaņas „Ļ” mācīšanas un nostiprināšanas laikā.
Izolētas skaņas mācīšana	Skaņas ”Ļ” mācīšana: <ul style="list-style-type: none"> • Izolētas skaņas „Ļ” mācīšana; • Skaņas „Ļ” grafiskais attēlojums dažādās kartītēs; • Uzdevums „Skaņas „Ļ” nostiprināšana”; • Uzdevums „Izkrāso vienādos burtus!”. 	

Skaņas nostiprināšana zilbēs	Skaņas „L” nostiprināšana zilbēs: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Veido vārdus no zilbēm!” (skatīt 38. pielikumu); • Spēle „Zilbju skaits” (skatīt 39. pielikumu). 	<ul style="list-style-type: none"> • Austrim tika dots papildus laiks uzdevumu izpildei. • Marekam skaņas „L” nostiprināšanas posms, salīdzinoši ar citiem bērniem, bija visilgākais. • Austrim nodarbībās tika piedāvāts mazāks uzdevumu daudzums.
Skaņas nostiprināšana vārdos	Skaņas „L” nostiprināšana vārdos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Sameklē vārda pirmos burtus!”; • Spēle „Atmiņa” (skatīt 40. pielikumu); • Uzdevums „Atmini manu mīkliņu!”; • Spēle „Nosauc vārdus!” (skatīt 41. pielikumu); • Uzdevums „Apvelc vārdus!”; • Uzdevums „Raksti vārdus zem atbilstošā zīmējuma!” (skatīt 42. pielikumu); • Uzdevums „Kāds vārds paslēpies?”. 	
Skaņas nostiprināšana vārdu savienojumos	Skaņas „L” nostiprināšana vārdu savienojumos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Vārdu savienojumi!”; • Uzdevums „Atrodi, kas sader kopā!” (skatīt 43. pielikumu). 	
Skaņas nostiprināšana teikumos	Skaņas „L” nostiprināšana teikumos: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Nosauc zīmējumos attēloto!”; • Uzdevums „Lasi teikumus!”; • Dzejoļi skaņas „L” nostiprināšanai teikumos. 	
Skaņas nostiprināšana saistītajā runā	Skaņas „L” nostiprināšana saistītajā runā: <ul style="list-style-type: none"> • Uzdevums „Ļekausītim ļīpa trīc”; • Uzdevums „Pastāsti, ko dara mamma!”; • Uzdevums „Krāpnieks Ļipata”. 	

Lai logopēda darbā panāktu nospraustos mērķus, būtiski ir vērot bērnu un organizēt attīstošo darbību atbilstoši bērna individuālajām īpatnībām. Bieži bērniem, kuriem ir regulāras logopēda nodarbības, grūti noturēt uzmanību visu nodarbības laiku. Vingrināties konkrētu skaņu apgūšanā un nostiprināšanā ir grūts uzdevums. Situāciju vēl ietekmē bērna noskaņojums, atnākot uz kabinetu. Šiem bērniem nepieciešams uzmundrinājums, kritika

logopēda darbā nepalīdz. Tā var tikai pazemināt bērna pašvērtējumu, radīt nepatiku pret nodarbībām. Pieaugušā attieksmei pret bērnu ir liela nozīme pozitīva rezultāta sasniegšanā.

No neirobioloģijas viedokļa ir svarīgi, lai dažādas darba formas nomainītu viena otru, jo dažādu pieeju izmantošana atvieglo mācīšanos. Darba autore ievērojusi, ka bērniem motivācija palielinās, ja sāk ar grūtāko un pakāpeniski pāriet uz vieglāko uzdevumu izpildi. Katrs paveiktais uzdevums liek apzināties, ka turpmāk būs vieglāk. **Bērniem patīk pārsteigumi.** Tie saasina uzmanību un modina ziņkāri. Tas palielina koncentrēšanos. Bērniem patīk, ja pieaugušie ir gatavi mainīties lomām, ja bērni var kļūt par skolotājiem. Atsevišķas reizes, kad bērns veiksmīgi ticis galā ar uzdoto, kad darāmajam ir bijusi nepieciešama lielāka pacietība, diplomdarba autore ļauj bērniem mācāmās skaņas ietvaros izdomāt kādu spēli ar noteikumiem, un pārbaudīt, kā to izpilda.

Ir būtiski, lai katru nākamo nodarbību bērns gaidītu un vēlētos tajā piedalīties.

3.4. Atkārtotā pētījumā iesaistīto bērnu izpēte

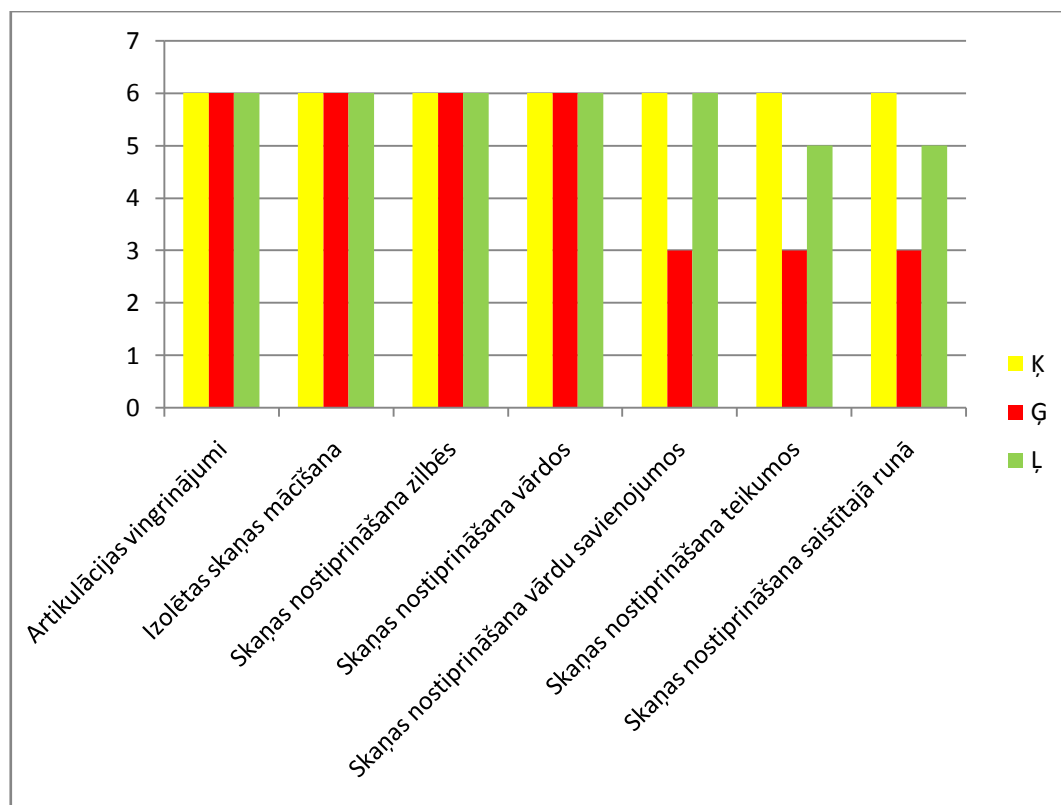
Lai novērtētu koriģējoši attīstošās darbības efektivitāti un bērnu izaugsmes dinamiku, 2018. gada aprīlī tika veikta atkārtota empīriskajā pētījumā iesaistīto bērnu izpēte. Izstrādātais un pedagoģiskajā izmēģinājuma darbības laikā īstenotais koriģējoši attīstošais darba plāns skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanā ļauj secināt, ka bērni šajā laika periodā ir guvuši ievērojamus rezultātus. To parāda skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mērījumi pēc pedagoģiskās izmēģinājuma darbības īstenošanas (skatīt 3.6. tabulu).

Skaņu izrunas mērījums pēc koriģējoši attīstošās darbības

	Markuss			Roberts			Austrijs			Viktorija			Denijs			Mareks		
	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ	Ḳ	Ḡ	Ḷ
Artikulācijas vingrinājumi																		
Izolētas skaņas mācīšana																		
Skaņas nostiprināšana zilbēs																		
Skaņas nostiprināšana vārdos																		
Skaņas nostiprināšana vārdu savienojumos																		
Skaņas nostiprināšana teikumos																		
Skaņas nostiprināšana saistītajā runā																		

3.6. tabulā redzams, ka skaņas „Ḳ” izrunu izdevies izlabot visiem sešiem empīriskajā pētījumā iesaistītajiem bērniem. Skaņa „Ḡ” pilnībā izlabota trijiem bērniem, bet skaņa „Ḷ” nostiprināta saistītajā runā diviem bērniem.

Skaņu „Ḳ”, „Ḡ” un „Ḷ” izrunas attīstība pēc koriģējoši attīstošās darbības attēlota arī 3.2. attēlā.

3.2.att. Skaņu „K”, „G” un „L” izrunas attīstība pēc koriģējoši attīstošās darbības

Ņemot vērā šos rezultātus, nākas secināt, ka vislielākā skaņu izrunas attīstība vērojama skaņas „K” korekcijā, tā izlabota un nostiprināta visiem sešiem empīriskajā pētījumā iesaistītajiem bērniem. Iespējams, tas saistīts ar fonemātiskās uztveres pilnveidi visa mācību gada garumā, iespējams, ka visstraujākā skaņas „K” korekcijas attīstība notikusi tādēļ, ka šīs skaņas korekcija uzsākta visagrāk, tas ir – septembra, oktobra mēnešos, kad bērni intensīvāk apmeklēja pirmsskolas izglītības iestādi un tajā organizētās logopēdiskās nodarbības. Arī skaņas „G” izrunā vērojamas lielas izmaiņas – skaņas „G” izrunas attīstība vērojama visos darba septiņos posmos trīs bērniem – Markusam, Robertam un Denijam, bet Austrim, Viktorijai un Marekam jāturpina nostiprināt skaņa līdz saistītajai runai. Savukārt skaņas „L” izrunas attīstība pirms pedagoģiskās izmēģinājuma darbības bija attīstīta 3 bērniem, bet pēc tās uzlabojumi vērojami vēl 2 bērniem (Marekam un Austrim) visos valodas skaņu pareizas izrunas veidošanas darba posmos. Robertam koriģējoši attīstošajā darbībā jāturpina nostiprināt skaņu teikumos un saistītajā runā.

3.5. Pētījumā iegūto datu analīze, rekomendācijas un ieteikumi

Veiktais empīriskais pētījums ļauj secināt, ka, dažādojot logopēdiskajās nodarbībās izmantoto spēļu, metožu un paņēmienu klāstu, tiek sekmīgi laboti skaņu izrunas traucējumi, skaņa tiek nostiprināta zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītajā runā, pilnveidota bērna valoda un attīstīta fonemātiskā dzirde, kas sniedz būtisku ieguldījumu bērna attīstībā.

Apkopotie empīriskā pētījuma rezultāti pirms un pēc koriģējoši attīstošās darbības parāda, ka visiem pētījumā iesaistītajiem bērniem ir vērojami pozitīvi rezultāti. Empīriskā pētījuma laikā tika izlabota un nostiprināta skaņas „K” izruna visiem sešiem pētījumā iesaistītajiem bērniem. Skaņa „G” iemācīta un pilnībā nostiprināta trijiem bērniem, bet šo skaņu jāturpina nostiprināt vārdu savienojumos, teikumos un saistītajā runā trijiem bērniem. Savukārt skaņas „L” izruna pirms pētījuma bērna runā bija nostabilizējusies trim bērniem, bet pēc veiktā pētījuma tā nostiprinājās piecu bērnu saistītajā runā. Vienam bērnam šī skaņa ir nostiprināta jau vārdu savienojumos. Šie rādītāji parāda, ka, veicot koriģējoši attīstošo darbību 6 – 7 gadus veciem bērniem, ir uzlabojusies skaņu „K”, „G” un „L” izruna. Tā atspoguļojas ne tikai bērna mutvārdu runā, bet arī rakstu darbos un lasīšanas laikā.

Apkopojot koriģējoši attīstošajā darbībā izmantotās spēles, metodes un paņēmienus, nākas secināt, ka 6 – 7 gadus veciem bērniem vissaistošākās bija tās, kurās bērniem jādarbojas pašiem. Visiem empīriskajā pētījumā iesaistītajiem patika spēles smiltīs, spēle ar makšķeri un „Laimes rats”. Ļoti ieinteresēja tādi uzdevumi, kuri vērsti uz pareizību un veiklību, piemēram, vārdu salikšana no burtiem vai vārdu rakstīšana burtnīcā un to pārbaudīšana. Bērniem patika tādi uzdevumi un spēles, kurās ir vairāk jākustas un aktīvi jādarbojas, kas sasaistās arī ar teorētiskajā literatūrā rakstīto. Savukārt, visgrūtākie uzdevumi pēc bērnu domām – salīdzināt līdzīgi skanošus vārdus, atminēt mīklas, veidot vārdus no zilbēm. Šī informācija deva autorei iespēju plānot un veidot nodarbības tā, lai, veicot koriģējoši attīstošo darbību, bērni gūtu ne tikai zināšanas un uzlabojumus, bet arī pozitīvas emocijas un gandarījumu par paveikto darbu.

Apkopojot iepriekš rakstīto, autore sniedz dažus **ieteikumus un padomus** skolotājiem un vecākiem.

- Runāt ar bērnu skaļi, skaidri un saprotami, pārrunāt ar bērnu nezināmo un nesaprotamo, to izskaidrot un attēlot ar reālām lietām un priekšmetiem.
- Kopā ar bērnu pavadīt brīvo laiku, runājot, stāstot, lasot pasakas, dzejoļus un pat dziedot.
- Ierobežot mobilo telefonu un planšetdatoru, dažādu spēļu konsoļu lietošanu ikdienā.
- Sniegt iespēju bērnam darboties ar dažādām veidošanas masām un plastikām, zīmēt ar zīmuļiem, krītiņiem, krāsām, griežot, lokot, plēšot papīru, verot dažādas virtenes, liekot konstruktorus un darbojoties aktīvi dabā, izmantojot dažādus materiālus, palīdzot ikdienas darbos vecākiem un skolotājiem izglītības iestādē.
- Izlabot bērna nepareizi pateiktos vārdus un teikumus, atkārtojot tos pareizi!
- Sekot līdzi savai runai, nelietot nepareizus, latviešu valodā neesošus vārdus un terminus.
- Pēc iespējas agrāk veikt bērnu runas un valodas diagnostiku, nepieciešamības gadījumā veicot korigējoši attīstošo darbību pie logopēda.
- Plānot un organizēt sadarbību ar ģimeni, pirmsskolas izglītības skolotājiem un atbalsta personālu runas un valodas traucējumu gadījumos.
- Nepieciešamības gadījumā veikt kompleksu palīdzību bērniem ar runas un valodas traucējumiem, tas ir, piesaistīt speciālistus – neirologu, ausu, kakla un deguna speciālistu, osteopātu, psihologu, smilšu spēļu terapeitu utt..
- Veicot korigējoši attīstošo darbību, jāievēro individuālās attīstības īpatnības.
- Iekļaušana un socializēšana veicina bērnu komunikācijas prasmes, tās var realizēties gan pāru un grupu nodarbībās, gan dažādos projektos, pasākumos un citās aktivitātēs.
- Būtisks ir radošums darbā ar bērniem, prasme piesaistīt uzmanību, ieinteresēt, panākt vēlēšanos darboties, izmantojot dažādas rotaļas, spēles un metodes, kuras veic korigējoši attīstošo funkciju.
- Ja bērnam netiek novērsti runas traucējumi, tas var ietekmēt bērna psihisko stāvokli – viņš kautrēsies runāt, līdz ar to izvairoties no komunikācijas, noslēdzoties sevī, kas radīs nepilnvērtības sajūtu un bērna mācīšanās prasmes – tas izpaužas kā niecīgs vārdu krājums, rakstīšanas un lasīšanas grūtības.

- Efektīvāka rezultāta sasniegšanai (runas un valodas attīstīšanai), vecākiem ir regulāri jāstrādā ar bērnu arī mājās.
- Vecākiem un skolotājiem jābūt pacietīgiem, jo koriģējoši attīstošās darbības rezultāts nav tūlītējs, runas attīstīšana ir ilgstošs process.

3. nodaļas secinājumi

1. Izveidojot uzdevumu kopu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijai un to īstenojot pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībā, nākas secināt, ka pirmsskolas vecuma bērnu skaņu izruna uzlabojas un pilnveidojas, ja tiek izvēlētas interesantas un aizraujošas spēles, izmantotas dažādas metodes un paņēmieni.
2. Veicot koriģējoši attīstošo darbību skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanai un nostiprināšanai, jāņem vērā katra bērna individuālās attīstības īpatnības, organizējot individuālās un grupu nodarbības.
3. Koriģējoši attīstošā darbība uzlabo bērnu skaņu izrunu, pilnveido vārdu krājumu, attīsta fonemātisko dzirdi, veic smalkās motorikas un artikulācijas aparāta nostiprināšanu, lasītprasmes un rakstītprasmes uzlabošanu, domāšanas procesu attīstīšanu u.c..
4. Pedagoģiskā novērošana, logopēdisko dokumentu izpēte un analīze tika ņemta vērā, izveidojot skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas mācīšanas un nostiprināšanas koriģējoši attīstošās darbības plānus, kuros apkopoti vingrinājumi un uzdevumi dažādās grūtības pakāpēs.

NOBEIGUMS

Pētījuma „6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās” mērķis bija teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās.

Pētot un analizējot literatūru, autore izpētīja 6 – 7 gadus vecu bērnu raksturīgākās vecuma īpatnības un izpausmes, apjauta iespējamās problēmas bērniem, kuriem ir skaņu „K”, „G” un „L” izrunas traucējumi. Pētījuma gaitā tika veikti šādi uzdevumi:

1. analizēta pieejamā zinātniskā literatūra par pētāmo problēmu;
2. izstrādāta vingrinājumu un uzdevumu kopa skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas korekcijai;
3. veikta pedagoģiskā izmēģinājuma darbība skaņu „K”, „G” un „L” pareizas izrunas mācīšanā;
4. izstrādāti ieteikumi skolotājiem un vecākiem.

Pirmsskolas periods bērnu attīstībā ir pats nozīmīgākais visā cilvēka mūžā. Šajā laikā ir ļoti liela saikne starp fizisko, sociālo, emocionālo un kognitīvo procesu attīstību. Attīstot vienu procesu, bērns attīsta arī citus, tādēļ liels uzdevums šajā laikā ir pareizi organizēt un veikt mācību attīstošo darbību, iekļaujot interesantas, aizraujošas spēles, metodes un paņēmienus, kuru izmantošana veic koriģējoši attīstošo darbību.

Izstrādājot koriģējoši attīstošās darbības plānus skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanai un nostiprināšanai un tos realizējot no 2017. gada oktobra līdz 2018. gada aprīlim, nākas secināt, ka visiem empīriskajā pētījumā iesaistītajiem bērniem koriģējoši attīstošā darbība devusi pozitīvus rezultātus, t.i., ir izlabota un pilnveidota skaņu izruna. Tas nozīmē, ka koriģējoši attīstošās darbības daudzveidība sniedz iespēju izvēlēties noteiktu vingrinājumu un uzdevumu kopu ne tikai skaņas mācīšanai, bet arī tās nostiprināšanai. Darbā apkopotas un izveidotas darba autores spēles, uzdevumi un idejas, kā arī citu autoru pieejamie materiāli, kas apkopoti dažādās grāmatās un darba burtnīcās. Tomēr jāatceras, ka logopēda darbs nebeidzas ar pasniegtu gatavu materiālu runas un valodas mācīšanai. Šis darbs ir iespēja atklāt, izveidot un uzrakstīt kaut ko jaunu, oriģinālu un citādāku, ar kuru palīdzību iespējams piesaistīt un pievērst bērna uzmanību, reizē veicot korekcijas darbu.

Apzinot pieejamo literatūru un reālo situāciju, autore secina, ka skaņu izrunas traucējumi negatīvi ietekmē bērnu spēju ne tikai iekļauties mācību procesā, bet arī bērnu sociālo, emocionālo un psihisko attīstību. Veiksmīgas attīstības kopsakarībā nepieciešams savlaicīgi konstatēt skaņu izrunas traucējumus, mērķtiecīgi veikt koriģējoši attīstošo darbību, kā arī plānot un organizēt sadarbību ar ģimeni un pirmsskolas izglītības skolotājiem. Nedrīkst aizmirst par katra bērna individuālajām vajadzībām.

Izstrādājot pētījumu, darba autore nonāca pie secinājumiem.

1. Literatūras par pirmsskolas vecuma bērnu attīstību ir daudz, diplomdarbā apkopota svarīgākā informācija par 6 – 7 gadus vecu bērnu attīstību veselumā. Zināšanas par šo vecumposmu dod iespēju individualizēt pedagoģisko procesu.
 - Attīstība ir kvalitatīvs process, kas saistīts ar organisma strukturālām pārmaiņām. Bērna attīstībā pirmsskolas vecums ir nozīmīgākais posms, kad tiek likti pamati visai turpmākajai dzīvei gan harmoniskas personības attīstības skatījumā, gan visās kognitīvās attīstības jomās.
 - Fiziskā attīstība un fizioloģiskā nobriešana ir būtisks pamats, lai bērna attīstība veseluma skatījumā būtu iespējami pilnīgāka.
 - Sociālā attīstība ietver elementāru iemaņu audzināšanu bērniem, un šīs iemaņas palīdz bērnam adekvāti un pozitīvi attiekties pret sevi un apkārtējiem.
 - Emocionālā attīstība atklājas tajā apstākļi, cik lielā mērā cilvēks spēj saprast sevi un savas izjūtas, kā sadarboties ar citiem un pieņemt pareizus lēmumus.
 - Kognitīvā attīstība saistās ar izziņas procesu un runas attīstību, par tās attīstības faktoriem uzskata manipulācijas ar priekšmetiem un saskarsmi ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī smadzeņu šūnu nobriešanu un centrālās nervu sistēmas izmaiņas.
2. Skaņu izrunas traucējumi ir ilgstoša, noturīga, literārās valodas normai neatbilstoša skaņu izruna, ko izraisa specifiski faktori un ko pilnīgi vai daļēji novērš koriģējoši attīstošā logopēdiskās darbības procesā.
 - Skaņu izrunas traucējumus veicina gan bioloģiskie, gan sociālie faktori.
 - Skaņas „K” kroplotu izrunu dēvē par kapacismu, tās aizstāšanu par parakapacismu, skaņas „G” izrunas traucējumi ir gammacismi, bet tās

- aizstāšana ir paragammacisms, savukārt skaņas „L” kropļotu izrunu sauc par lambdacismu, bet šīs skaņas aizstāšanu par paralambdacismu.
- Skaņa „K” visbiežāk tiek aizstāta ar skaņu „Č”, skaņa „G” tiek aizstāta ar skaņu „DŽ” un „G”, bet skaņu „L” aizstāj ar skaņu „J” un „L”. Tomēr skaņu aizstāšanā var dominēt arī citas, šeit neuzskaitītās skaņas.
 - Skaņu pareizu izrunu var mācīt trīs dažādos veidos – uz atdarināšanas pamata, no citām pareizi izrunātām skaņām un izmantojot skaņu logopēdiskos modeļus.
3. Koriģējoši attīstošās darbības plāni skaņu „K”, „G” un „L” izrunas mācīšanai un nostiprināšanai izveide un īstenošana pirmsskolas izglītības iestādē X vērtējama pozitīvi. Salīdzinot empīriskā pētījuma rezultātus pirms un pēc koriģējoši attīstošās darbības, nākas secināt, ka vērojama izaugsme skaņu „K”, „G” un „L” izrunā, tās lietošanā bērna runā. Koriģējoši attīstošā darbība rūpīgi jāplāno, jāveic pakāpeniski un vispusīgi, iesaistot dažādus darbības veidus, ievērojot bērnu vecumposmu un individuālās rakstura īpatnības.
 4. Diplomdarba izstrādes laikā autore izstrādājusi ieteikumus skolotājiem un vecākiem, kuru ievērošana varētu uzlabot bērnu runu un valodu, savstarpējo komunikāciju un bērnu attīstību kopumā.

Koriģējoši attīstošās nodarbības ar bērniem diplomdarba tapšanas laikā ļāva secināt, ka daudzveidība un spēļu, uzdevumu, vingrinājumu dažādība sniedz iespēju bērnam aktīvi darboties ne tikai atrodoties pie spoguļa vai galda, bet arī izmantot telpu pilnībā. Individuālās nodarbības ļauj individualizēt nodarbību saturu, atbilstīgi bērnu interesēm un vajadzībām, bērna attīstības īpatnībām, ievērojot individuālo mācīšanās tempu un stilu.

Balstoties uz teorētisko un empīrisko pētījumu, ņemot vērā diplomdarbā paveikto, autore secina, ka darbā izvirzītie uzdevumi ir izpildīti, mērķis sasniegts un izvirzītā hipotēze pārbaudīta un apstiprināta.

Turpmāk darbs netiks pārtraukts, jo autorei ir doma par uzdevumu apvienošanu metodiskajā krājumā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. **Albrehta, Dz.** (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata, 104 lpp.
2. **Alsberga, M., Antiņa, I., Dortāne, R., Frolova, I., Helmane, I., Jonīte, V., Līne, A., Milaša, M., Paisuma, K., Platonova, J., Prole, A., Šnepere, L., Volāne, E.** (2016). *Valsts izglītības satura centra metodiskie ieteikumi pirmskolas mācību programmas īstenošanai*. Rīga: VISC, 153 lpp. Skatīts: 2018.02.21. Pieejams:
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/met_iet_pirmsk_prog_ist.pdf
3. **Apša, E.** (2018). *Mēlītes kārtis*. Logopēdiskā spēle. Rīga: RaKa, 17 lpp.
4. **Auziņa, I., Breņķe, I., Grigorjevs, J., Indričāne, I., Ivulāne, B., Kalnača, A., Lauze, L., Lokmane, I., Markus, D., Nītiņa, D., Smiltņiece, G., Valkovska, B., Vulāne, A.** (2013). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1024 lpp.
5. **Baumane, A.** (1994). *Izrunā un raksti pareizi*. Rīga: ZVAIGZNE ABC, 40 lpp.
6. **Baumane, A., Ķeire, L.** (1994). *Valodas traucējumu veidi. Dislālija. Alālija. Dizatrija. Afāzija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 94 lpp.
7. **Bāra, A.** (2016). *Runā ar mani, māmiņ!* Rīga: Zvaigzne ABC, 45 lpp.
8. **Biteniece, B. I., Jansone, R., Piech, K.** (2013). *Bērns un sports pirmskolā*. Rīga: RaKa, 179 lpp.
9. **Blūmentāle, I., Kalēja, I., Katenberga, I., Kuške, S., Vabale, A.** (2014). *Rokasgrāmata runas, valodas un dzirdes attīstībā un traucējumu izzināšanā*. 1. daļa. Latvijas Audiologopēdu asociācija, 108 lpp.
10. **Boulbijs, Dž.** (1998). *Drošais pamats*. Rīga: Rasa ABC, 198 lpp.
11. **Brantevica, A.** (2016). *Draiskie artikulācijas vingrinājumi*. Rīga: RaKa, 46 lpp.

12. **Brinkmane, I.** (2018). Raksts: „*Logopēdija ir ļoti interesanta, mūžam mainīga un radoša profesija*”. No: Žurnāla „Izglītība un kultūra”. Rīga, 2018.04.12., Nr. 7 (539), 10 – 11 lpp. Skatīts: 2018.04.18. Pieejams:
http://www.marzemite.lv/images/IK_Nr_7_12_04_18.pdf
13. **Buivide, A.** (2012). *Mācīsimies kopā. Palīgs logopēdiem un pirmsskolas skolotājiem*. Rīga: RaKa, 114 lpp.
14. **Селиверстов, И. В. (ред.).** (2008). *Детская логопсихология*. Подред. В. И. Селиверстова. Москва: Владос.
15. **Cimdiņa, R., Lanka, A.** (2008). *Burtiņš pie burtiņa. Domā, krāso, raksti!* Rīga: Zvaigzne ABC, 64 lpp.
16. **Einsvorta, L., Bareta, S., Keja, M., Kītings, Dž., Noāka, S., Prata, L., Raiens, B., Vitens, M.** (2003). *Kā izaudzināt brīnišķīgus bērnus. No 6 līdz 12 gadiem*. Rokasgrāmata vecākiem un pedagogiem. Rīga: Valters un Rapa, 301 lpp.
17. **Filjoza, I.** (2016). *Bērns grib mani nokaitināt*. Rīga: J. L. V., 173 lpp.
18. **Golubina, V.** (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības solī, 308 lpp.
19. **Graubiņa, A.** (2012). *Atmini manu mīklu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 17 lpp.
20. **Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L.** (2013). *Sociālā pedagoga palīdzība bērniem ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: N.I.M.S., 196 lpp.
21. **Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L.** (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N.I.M.S., 96 lpp.
22. **Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirandre, R.** (2002). *Sociālais pedagogs un bērns ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: Rasa ABC, 142 lpp.
23. **Irbe, A., Lindenberga, S.** (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: RaKa, 196 lpp.
24. **Janena, T.** *Klucīši – skanīši*. Mācību līdzeklis – spēle lasītprasmes apguvei. S/O „Cilvēka potenciālu attīstības un pilnveides centrs”.
25. **Jansone, I., Šuha, R., Beitāne A.** (2002). *Intensīvā lasītmācīšana*. Metodiskais līdzeklis un didaktiskais materiāls. Rīga: Mācību grāmata.
26. **Jurgena, I.** (2002). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības solī, 144 lpp.

27. **Kaņepēja, R., Lieģeniece, D., Černova, E., Dzintere, D., Pučure, I., Ukstiņa, R., Miķelsone, I., Suruda, I., Giluča, V.** (2003). *Es gribu iet skolā.* Rokasgrāmata skolotājiem. Rīga: Puse Plus, 191 lpp.
28. **Kondrova, A.** (2010). *Kognitīvo procesu sistēma. Palīgs skolotājam. Vārdnīca. Uzdevumi.* Rīga: Latvijas Universitāte, 31 lpp. Skatīts: 2018.03.20. Pieejams: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:MOy74dVXp7AJ:profizgl.lu.lv/mod/resource/view.php%3Fid%3D21736+&cd=1&hl=lv&ct=clnk&gl=lv>
29. **Kramiņš, E.** (2005). *Runas prasme saziņā.* Rīga: Biznesa augstskola Turība, 688 lpp.
30. **Kušķe, L.** (2013). *Fonēmu producēšanas izpētes un fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes testi bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem.* Rīga: VISC, 88 lpp.
31. **Kušķe, L.** (2013). *Metodiskās rekomendācijas logopēdiem, kā strādāt ar fonēmu uztveršanas un atšķiršanas izpētes, un fonēmu producēšanas izpētes testiem bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem.* Rīga: VISC, 36 lpp.
32. **Laua, A.** (1997). *Latviešu literārās valodas fonētika.* Rīga: Zvaigzne ABC, 160 lpp.
33. **Lieģeniece, D.** (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā.* Rīga: RaKa, 262 lpp.
34. **Lieģeniece, D., Nazarova, I.** (1999). *Veseluma pieeja valodas apguvē.* Rīga: RaKa, 112 lpp
35. **Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S.** (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: RaKa, 527 lpp.
36. **Ļubļinska A.** (1979). *Bērnu psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne, 382 lpp.
37. **Markevičs, V.** (2008). *Sešgadīgo bērnu psiholoģiskās īpatnības. No: Metodisko materiālu „Obligātās pirmsskolas un sākumskolas izglītības izvērtējums un pilnveides iespējas” izstrāde. Datu analīze.* Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 20 – 38 lpp. Skatīts: 2018.03.20. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/09.pdf>
38. **Markus, D.** (2003). *Bērna valoda: no pirmā kliezdiena līdz pasakai.* Rīga: Rasa ABC, 143 lpp.
39. **Markus, D., Čeirane, S.** (2013). *Līdzskaņu Ģ un Ķ izrunas īpatnības bērnu un pieaugušo valodā.* Rīga: Rīgas pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, 57 – 67 lpp. Skatīts: 2018.03.14. Pieejams: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2175/2115>

40. **Markus, D., Grigorjevs, J.** (2002). *Fonētikas pētīšanas metodes*. Rīga: Rasa ABC, 79 lpp.
41. **Miltiņa, I.** (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa, 251 lpp.
42. **Miltiņa, I.** (2008). *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RaKa, 302 lpp.
43. **Miltiņa, I.** (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: RaKa, 92 lpp.
44. **Miltiņa, I., Augstkalne, D.** (2016). *Artikulācijas modeļi – skaņu izrunas traucējumu novēršanas līdzeklis bērniem pirmsskolas vecumā*. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 106 – 116 lpp. Skatīts: 2017.01.10. Pieejams: <file:///C:/Users/Raimonds/Downloads/1431-2596-1-PB.pdf>
45. **Miltiņa, I., Pastare, S.** (1995). *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts, 67 lpp.
46. **Muižniece, L.** (2002). *Latviešu valodas praktiskā fonoloģija*. Rīga: Rasa ABC, 168 lpp.
47. **Piažē, Ž.** (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis, 318 lpp.
48. **Puškarevs, I., Golubeva, A.** (1999). *Bērna attīstība*. Rīga, Lielvārds, 119 lpp.
49. **Samuseviča, A.** (2000). *Pētīšanas metodes pedagoģiskajā procesā*. Liepāja: LiePa, 81 lpp.
50. **Skaista, U., Bārda, E.** (2011). *Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem no 5 līdz 8 gadiem*. Rīga: Apgāds Mansards, 30 lpp.
51. **Skromule, B.** (1997). *Lasi, runā, raksti!* Didaktiskie materiāli skaņu diferencēšanai un valodas attīstībai. P – B, T – D, K – G, Ķ – Ģ. 2.daļa. Eksperimentāls mācību līdzeklis. Aizkraukle: Krauklītis, 109 lpp.
52. **Skromule, B.** (1998). *Lasi, runā, raksti!* Didaktiskie materiāli skaņu diferencēšanai un valodas attīstībai. K – Ķ, G – Ģ, L – Ļ, N – Ņ, S – C, Z – DZ. Mācību līdzeklis. 3. daļa. Rīga: Rasa ABC, 128 lpp.
53. **Smita, K., Strika, L.** (1998). *Mācīšanās traucējumi no A līdz Z*. Rīga: RaKa, 356 lpp.
54. **Stangaine, I.** (2014). *Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas sekmēšana rotaļās*. 7 lpp. Skatīts: 2018.03.30. Pieejams: http://maciunmacies.valoda.lv/images/Maci/Par_latviesu_valodas_apguvi/Dialogrunas_sekmesana_Inga_Stangaine.pdf
55. **Strautiņa, V., Šulce, Dz.** (2009). *Latviešu valodas pareizrūna un pareizrakstība*. Rīga: RaKa, 100 lpp.

56. **Stūre, K.** (2013). *Spēles smiltīs – vārdu krājuma pilnveides līdzeklis pirmsskolas vecuma bērniem*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 143 lpp.
57. **Svence, G.** (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 156 lpp.
58. **Tukiša, I., Vucenlīdzāns, P.** (2008). *Roku sīko kustību nozīme bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību vispārējā un valodas attīstībā. No: Inovācijas skolotāja logopēda darbībā: trešais studiju programmas „Skolotājs – logopēds” zinātniski metodisko materiālu krājums*. Rēzekne: RA izdevniecība, 86 lpp.
59. **Tūbele, S., Landra, T., Šūmane, I., Burčaka, M., Laganovska, E., Kušnere, S., Vīgante, R.** (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem rokasgrāmata*. Latvijas Universitāte. Speciālās izglītības laboratorija. Rīga: VISC, 72 lpp.
60. **Tūbele, S., Lūse, J.** (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi...* Rīga: RaKa, 132 lpp.
61. **Tūbele, S., Šteinberga, A.** (2004). *Ievads speciālajā pedagogijā*. Rīga: RaKa, 112 lpp.
62. **Valbis, J.** (2005). *Skolēna personības attīstība – izglītības virsuzdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 200 lpp.
63. **Vigotskis, L.** (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: RaKa, 391 lpp.
64. **Vilka, I.** (2014). *Ģirta burtu grāmata*. Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar jauktiem attīstības traucējumiem. Rīga: Latvijas Universitātes speciālās izglītības laboratorija, 66 lpp. Skatīts: 2018.03.24. Pieejams: <http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/esfpr/VISC%203.3%20-%20Girta%20burtu%20gramata.pdf>
65. **Vīgante, R.** (1999). *Bērnu valodas traucējumu diagnosticēšana un valodas attīstības sekmēšana*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 126 lpp.
66. **Zelmenis, V.** (1991). *Īss pedagogijas kurss*. Rīga: Zvaigzne, 211 lpp.
67. **Zelmenis, V.** (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa, 291 lpp.
68. **Волкова, Л. С.** (2008) *Логопедия: учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических высших учебных заведений*. Москва: Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 703 с.
69. **Лаумкина, С. В.** (2007). *Логопсихология: учебно – методическое пособие*. Витебск: УОВГУ им. И. М. Машерова.
70. **Сорокун, П. А.** (2005). *Основы психологии*. Псков: ПГПУ, 312 с.

PIELIKUMI

PIELIKUMU SARAKSTS

1. pielikums. Novērošanas protokols	79
2. pielikums. Fonēmu producēšanas un atšķiršanas izpētes tests bērniem vecumā no 4,5 līdz 6 gadiem	82
3. pielikums. Logopēdiskās nodarbības paraugs	83
4. pielikums. Artikulācijas vingrinājumi „Mēlītes kārtis”	87
5. pielikums. Artikulācijas vingrinājumi attēlu kartītēs	88
6. pielikums. Izolētas skaņas „Ķ” mācīšana	89
7. pielikums. Spēle „Saklausī skaņu Ķ!”	90
8. pielikums. Uzdevums „Skaņas „Ķ” nostiprināšana”	91
9. pielikums. Darba lapas skaņas „Ķ” mācīšanai un nostiprināšanai	92
10. pielikums. Klucīši – skanīši.....	93
11. pielikums. Spēle „Zilbju ķeršana”	94
12. pielikums. Spēle „Draiskās zilbītes”	95
13. pielikums. Spēle „Rakstīsim zilbītes!”	96
14. pielikums. Spēle „Saliec vārdu no zilbēm!”	97
15. pielikums. Spēle „Iestādīsim burkānburtus!”	98
16. pielikums. Spēle „Trūkstošais burts”	99
17. pielikums. Spēle „Vai vari atrast?”	100
18. pielikums. Spēle „Laiques rats”	101
19. pielikums. Spēles smiltis	102
20. pielikums. Spēle „Līdzīgie vārdi”	103
21. pielikums. Spēle „Skaņas Ķ aliass”	104
22. pielikums. Uzdevums „Atmini krustvārdu mīklu!”	105
23. pielikums. Uzdevums „Atmini manu mīkliņu!”	106
24. pielikums. Uzdevums „Brīnumu maisiņš”	107
25. pielikums. Uzdevums „Nosvītro lieko vārdu!”	108
26. pielikums. Uzdevums „Atrodi otru vārdu!”	109
27. pielikums. Uzdevums „Raksturo vārdu!”	110
28. pielikums. Uzdevums „Apskati attēlu un atbildi uz jautājumiem!”	111
29. pielikums. Uzdevums „Pastāsti man pasaku!”	112

30. pielikums. Skaņas „Ģ” grafiskais attēlojums dažādās kartītēs	113
31. pielikums. Uzdevums „Uzraksti zilbes!”	114
32. pielikums. Uzdevums „Lasīsim zilbītes!”	115
33. pielikums. Spēle „Atrodi un nosauc!”	116
34. pielikums. Uzdevums „Uzraksti vārdus!”	117
35. pielikums. Uzdevums „Kas šeit lieks?”	118
36. pielikums. Uzdevums „Katrai attēlu kartītei atrodi atbilstošu burtu!”	119
37. pielikums. Uzdevums „Lasi un raksti!”	120
38. pielikums. Uzdevums „Veido vārdus no zilbēm!”	121
39. pielikums. Spēle „Zilbju skaits”	122
40. pielikums. Spēle „Atmiņa”	123
41. pielikums. Spēle „Nosauc vārdus!”	124
42. pielikums. Uzdevums „Raksti vārdus zem atbilstošā zīmējuma!”	125
43. pielikums. Uzdevums „Atrodi kas sader kopā!”	126

Novērošanas protokols

Bērnu vecums: 6 – 7 g.

Tēma: Atkritumiem nē!

Mērķis – vērot bērnus (Austri, Mareku, Viktoriju, Deniju, Robertu un Markusu) ikdienas mācību un audzināšanas procesā.

Nodarbībā izvirzītie uzdevumi	Bērna sagaidāmā darbība	Bērna reālā darbība
Rīta aplis	Bērni sastājas aplī un skaita kustību dzejoli, veic smalkās motorikas attīstīšanas vingrinājumus izmantojot zīmuli un nelielu kamoliņu.	Denijs un Austris dzejoli skaita klusu, neizmantojot balsi. Denijam un Austrim kamoliņa ritināšana uz zīmuļa sagādā grūtības, darbības tiek veiktas lēni, tās ir neveiklas.
Nodarbības izklāsts	Bērni klausās skolotājas stāstījumu par nodarbībā paredzētajiem uzdevumiem.	Nodarbības izklāsta laikā Markuss nepārtraukti mīņājas uz vietas, bet Denijs žāvājās un vēro apkārt notiekošo ārā pa logu.
Vēstules atvēršana un lasīšana	Bērni lasa rūķa atstāto vēstuli, klausās skolotājas stāstījumu, iesaistās diskusijā.	Austris atrodas bērniem aiz muguras un klusā balsī seko līdzī vēstules saturam. Viktorija vāji attīstīto lasīšanas iemaņu dēļ, nemaz necenšas iedziļināties vēstules saturā.
Informatīvā plakāta apskatīšana	Bērni apskata informatīvo plakātu, kurš piestiprināts pie tāfeles, kopā ar skolotāju pārrunā atkritumu daudzveidību un atkritumu iespējamo šķirošanu.	Austris atrodas visiem bērniem aiz muguras, seko līdzī skolotājas stāstījumam, tomēr neiesaistās sarunā, ir kluss un nosvērts. Arī Denijs, Viktorija un Markuss neizsaka savu viedokli un neiesaistās diskusijā.
Atkritumu šķirošana	Bērni grupas telpā atrod dažāda veida skolotājas atstātos atkritumus, nosauc tos un pastāsta no kāda materiāla tie gatavoti. Katru lietu un priekšmetu sašķiro atbilstīgos konteineros.	Viktorija un Austris uzdevuma sākumā stāv malā un vēro pārējos bērnus, pēc skolotājas pamudinājuma dodas veikt uzdevumu.

Atkritumu skaitīšana (pāra, nepāra skaitļi)	Bērni sastājas apkārt galdam, kur skolotāja iepriekš salikusi dažādus tukšus pārtikas produktu iepakojumus. Katram bērnam jāizvēlas un jāpaņem no galda noteiktu priekšmetu skaits, bērniem jāizdomā, vai šis ir pāra vai nepāra skaits.	Austris un Markuss atrodas aiz visiem grupas bērniem, pievēršas uzdevuma izpildei, tomēr uzmanība ik pa laikam zūd.
Matemātiskās darbības izmantojot knaģus	Katrs bērns ieņem savu darbavietu pie galda. Dežuranti izdala darbam nepieciešamās salvetes, knaģus, aukliņas un ciparu kartītes. Bērniem jānoliek uz galda auduma salvete un jāpārloka aukliņa uz pusēm. Skolotāja sauc matemātiskās darbības, bet bērni liek uz aukliņām to rezultātus.	Markuss aukliņu saloka vairākās daļās, tikai pēc skolotājas pamudinājuma, tā tiek nolikta tā, kā tas bija paredzēts uzdevuma nosacījumos.
Matemātiskās darbības izmantojot ciparu kartītes	Skolotāja katram bērnam sauc matemātisko darbību, bērni no ciparu kartītēm saliek šo darbību un tā rezultātu. Katrs bērns pēc kārtas tiek aicināts pie galda, uz kura novietotas glāzes ar cipariem, atbilstoši matemātiskās darbības iznākamam, noteiktā glāzē ir jāieliek noteikts salmiņu skaits.	Viktorija un Markuss veic uzdevumu atbilstoši noteikumiem, savukārt Denijs meklē un kārtu ciparu kartītes vēl tad, kad visi bērni jau šo uzdevumu paveikuši. Lai uzzinātu matemātiskās darbības rezultātu, Viktorija izmanto pirkstu skaitīšanu. Kamēr visi grupas bērni saliek matemātisko darbību un tā rezultātu no ciparu kartītēm, tikmēr Denijs skatās ārā pa logu. Tikai pēc auklītes pienākšanas un uzdevuma nosacījumu atkārtošanas Denijs pievēršas uzdevuma izpildei. Austris pie matemātisko darbību rezultātu glāzēm, ņem ārā salmiņus, kuri jau ir ielikti glāzēs, nevis tos izņem no kastītes. Pēc skolotājas atkārtotajiem uzdevuma nosacījumiem, tiek izpildīts uzdevums pareizi. Viktorija pie galda sāk veidot dažādas dīvainas sejas izteiksmes un mīmikas.
Darbavietas sakārtošana	Pēc darba bērni tiek aicināti sakārtot savu darbavietu – salikt knaģus, ciparu kartītes,	Viktorija, nesot aukliņu uz tai paredzēto vietu sāk tirināties un veikt samākslotas kustības.

	salvetes un aukliņas to paredzētajā vietā.	Denijs un Viktorija savu darbavietu sakārto pēdējie.
Dinamiskā pauze, spēle „Pulkstenis”	Bērni sastājas aplī, veidojot pulksteni, tiek izvēlēti eksperti. Katrs bērns, kurš nostāties aplī, tiek aicināts izlozēt kartīti, uz kuras uzrakstīti skaitļi no 1 līdz 12. Bērniem jāatdarina pulksteņa sitieni atbilstoši tam skaitlim, kurš uzrakstīts uz kartītes. Savukārt, eksperti klausās pulkstenī un nosaka, cik reizes tas ir skanējis.	Denijs, Austris un Viktorija atrodas apla vidū, bet Markuss izvēlēts eksperta lomai. Denijs un Viktorija kartītes sāk locīt, likt pie mutes, acīm un matiem. Visi trīs bērni uzdevumu izpilda atbilstoši noteikumiem, savukārt Markuss ir neuzmanīgs. Kad puisim jānosauc, cik reizes ir nosknējis pulkstenis, puisis to nespēj izdarīt.
Došanās uz zāli	Pēc spēles bērni sastājas pāros un dodas uz zāli skatīties dokumentālo filmu.	Markuss iedod roku Denijam un nostājas rindā. Viktorijai draugu atrast ir grūtāk, tādēļ nostājas blakus skolotājai.
Dokumentālās filmas skatīšanās, pārrunas par to	Bērni uzmanīgi skatās dokumentālo filmu, iesaistās diskusijā pēc tās skatīšanās.	Denijs, Austris, Viktorija un Markuss uzmanīgi skatās dokumentālo filmu par atkritumiem, tā ieinteresējusi bērnus un raisījusi pārdomas, tomēr diskusijas laikā tikai Markuss izsaka savu viedokli par redzēto.
Nobeiguma daļa (pārrunas par šīs dienas un nedēļas tēmas izskaņu)	Bērni dodas atpakaļ uz grupu, klausās skolotājas stāstījumu par šīs dienas un nedēļas tēmu, iesaistās diskusijā un izsaka savas domas un viedokļus.	Austris, Viktorija, Denijs un Markuss neiesaistās diskusijā. Kamēr to dara visi citi grupas bērni, tikmēr Austris mīņājas uz vietas un novērš skatienu, bet Denijs rokas „āķē” aiz muguras, pirksti tiek likti aiz drēbēm.

Fonēmu producēšanas un atšķiršanas izpētes tests bērniem vecumā no 4, 5 līdz 6 gadiem (Kuške, 2013; Kuške, 2013)

N. p.k.	Uzdevums	N. p.k.	Vārdi / darbības	Pareizi	Kļūdaini	Piezīmes
1.	Zilbju rindu atkārtošana	1.	ma – mā – mā			
		2.	ma – ma – mā			
		3.	pa – ba – pā			
		4.	sa – ša – sa			
		5.	la – lā – jā			
		6.●	Mā – mē – mī – mo – mū			
2.	Klausies un atkārti ritmu / sitīsim plaukstu /	7.	– –			
		8.	– – – –			
3.	Ritmiskie zīmējumi /atrast vajadzīgo /	9.	Zēns –			
		10.	Saule – –			
		11.	Mākoņi – – –			
		12.	Flomasteri – – – –			
4.	Kas tur skanēja? /noteikt ar dzirdes palīdzību /	13.	Piekļauvē			
		14.	Svilpe /taure /			
		15.	Čaukstina papīru			
		16.	Maisa ar tējkaroti krūzē			
5.	Kāda skaņa ir pati pirmā?	17.	Mamma			
		18.	Saule			
		19.	Baloni			
6.	Kāda skaņa ir pēdējā?	20.	Suns			
		21.	Krāsa			
		22.	Sēne			
7.	Saklausīt īsos un garos patskaņus /atkārtot pa vārdu pāriem /	23.	Māja – maza			
		24.	Poga – logā			
		25.	Roka – rokā			
8.	Klausies un atpazīsti, ko es pateicu (sadālīt vārdus skaņās)	26.	O – L – A			
		27.	M – Ā – S – A			
		28.	L – A – S – A			
9.	Klausies, iegaumē un atkārti kopā ar kustībām	29.	Skaitāmpants			
			KOPĀ:			

V – pareizi

K – kļūdaini /ieraksta valodas pārbaudes kartē /

Vērtējums – 1 pareiza atbilde ir 1 punkts

Augsts līmenis – 25 – 29 punkti

Vidējs līmenis – 17 – 24 punkti

Zems līmenis – 16 un mazāk punktu

Logopēdiskās nodarbības paraugs

Nodarbība paredzēta: 6.g.v. vispārizglītojošās pirmsskolas izglītības iestādes bērniem.

Tēma: Skaņa „Ķ”.

Mērķis: Nostiprināt skaņas „Ķ” pareizu izrunu vārdos

Uzdevumi:

1. Attīstīt smalko motoriku.
2. Nostiprināt artikulācijas aparātu.
3. Pilnveidot vārdu krājumu.
4. Vingrināties saklausīt skaņu „Ķ” vārda sākumā un vārda vidū.
5. Nostiprināt kustību veiklību.
6. Sekmēt gandarījumu par nodarbībā paveikto.

Nepieciešamie resursi: masāžas bumbiņa, masāžas riņķītis, brīnumu maisiņš ar dažādām miniatūrrotāļlietām, attēlu kartītes, zīmulis, darba lapa.

Nodarbības gaita:

Sākuma daļa

Logopēde sasveicinās ar bērnu, pastāsta, ka šīs dienas nodarbībā turpināsim nostiprināt skaņu „Ķ” vārdos, vingrināsimies noteikt, kur atrodas skaņa „Ķ” – vārda sākumā vai vārda vidū. Veiksīm smalkās motorikas un artikulācijas aparāta vingrinājumus, kā arī spēlēsim spēli „Saklausī skaņu „Ķ””.

Smalkās motorikas attīstīšanas vingrinājumi:

- Masāžas bumbiņa tiek novietota uz galda, uz tās uzliek labo roku un veic kustības uz augšu un uz leju, pēc tam veido aplūsus uz labo, tad uz kreiso pusi. Šīs kustības veic gan ar labo, gan kreiso roku.
- Masāžas bumbiņa tiek ielikta kreisajā plaukstā, labās rokas plauksta tiek uzlikta uz masāžas bumbiņas, veicot kustības uz priekšu un atpakaļ, masāžas bumbiņa tiek

vadīta pie katra pirksta gala. Masāža tiek veikta sākotnēji kreisās rokas pirkstiem, tad labās rokas pirkstiem.

- Masāžas riņķītis tiek ielikts labajā rokā, to saspiež, un notur 5 sekundes, palaiž vaļā, tad masāžas riņķīti ieliek kreisajā rokā, to saspiež un notur 5 sekundes.

Pēc smalkās motorikas attīstīšanas vingrinājumiem tiek veikti artikulācijas aparāta vingrinājumi izmantojot artikulācijas aparāta vingrinājumu kārtis (Apša, 2018):

- **Sētiņa.** Pasmaidīt bez sasprindzinājuma, atsegt sakļautus zobus, it kā teiktu Ī. Noturēt 1 – 5 sekundes.
- **Kaķa kūkums.** Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējo daļu celt uz augšu pret cietajām aukslējām. Noturēt 1 – 5 sekundes.
- **Jūras viļņi.** Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējo daļu celt uz augšu pret cietajām aukslējām. Pacēlums lēnām samazinās – augsts, vidējs, zems. Seko jauns vilnis.
- **Slidkalniņš.** Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējo daļu celt uz augšu pret cietajām aukslējām. Iestiept lūpas smaidā, virzīt augšējos priekšzobus pa mēles muguru uz leju, kamēr augšējie un apakšējie priekšzobi sakļaujas.
- **Spolīte.** Pacelt mēles vidējo daļu pret cietajām aukslējām. Mēli izbīdīt uz priekšu, pakošļāt un saspiest starp augšējiem un apakšējiem priekšzobiem.

Veicot vingrinājumus, logopēds pievērš uzmanību mēles stāvoklim, nepieciešamības gadījumā to koriģējot.

Galvenā daļa

Logopēde iepriekš sagatavojuši attēlu kartītes. Bērnam tās jāsašķiro divās kaudzītēs – pirmajā liek kartītes, kuru nosaukumi sākas ar skaņu „ķ”, otrajā kaudzītē liek kartītes, kuru nosaukumos skaņa „ķ” dzirdama vārda vidū.

Kad visas kartītes sašķirotas, logopēde kopā ar bērnu vēlreiz atkārtoti visu kartīšu nosaukumus. Logopēde stāsta, ka bērnam ir iespēja izvēlēties divas kartītes – vienu, kur skaņa „ķ” atrodas vārda sākumā, otru, kur skaņa „ķ” atrodas vārda vidū, šo kartīšu attēlu nosaukumi jāieraksta kladē.

Bērns nostājas grupas (kabineta) vidū. Logopēde stāsta, ka tiks saukti dažādi vārdi, kuros dzirdama skaņa „ķ”, kad skaņa „ķ” būs dzirdama vārda sākumā, bērnam jāpieliek rokas pie galvas, kad skaņa „ķ” dzirdama vārda vidū, rokas jāuzliek uz vēdera, bērnam šie vārdi jāatkārto. Logopēde sauc vārdus – ķirzaka, ķebulis, kaķis, ķengurs, stārķis, zaķis, puķe, ķieģelis, ķirsis, spieķis, ķermenis, āķis, rūķis, pūķis, ķeksis...

Pēc dinamiskās pauzes skolotāja piedāvā apskatīt brīnumu maisiņu, tajā ievietoti dažādi miniatūrpriekšmeti un rotaļlietas, kuru nosaukumos ir skaņa „ķ”. Bērns katru lietu un priekšmetu ņem ārā no maisiņa, to nosauc, un izdomā, kur vārdā atrodas skaņa „ķ”. Šie priekšmeti tiek sašķiroti divos groziņos – vienā groziņā tiek ievietoti priekšmeti, kuru nosaukumi sākas ar skaņu „ķ”, bet otrā tiek likti priekšmeti, kuru nosaukumos skaņa „ķ” atrodas vārda vidū.

Tiek apskatīti un pārrunāti visi sašķirotie miniatūrpriekšmeti un rotaļlietas, bērns tiek aicināts apsēsties pie galda, kur nolikta darba lapa (Vilka, 2014). Tajā bērnam jāizpilda uzdevums – jānosauc attēlā redzamais priekšmets (lieta) un jāizdomā, kur vārdā atrodas skaņa „Ķ”. Atbilstoši skaņas „Ķ” atrašanās vietai, jāizkrāso attiecīgais kvadrātiņš.

Nosauc visus attēlus!

Nosaki, kur atrodas skaņa Ķ (vārda sākumā vai vārda vidū) ?

Izkrāso attiecīgo kvadrātiņu!

--	--	--

--	--	--

--	--	--

--	--	--

Atrodi lodziņu, kurā ierakstīts burtiņš **Ķ** un izkrāso to zilā krāsā!

Ķ E R R A

Z A Ķ I S

Nobeigums

Logopēde kopā ar bērnu atsauc atmiņā nodarbībā paveikto. Tiek noskaidrots, kuri uzdevumi bērnam patikuši vislabāk, kuri bijuši visinteresantākie un kurus uzdevumus labprāt bērns veiktu vēl kādā citā nodarbībā.

Logopēde pateicas bērnam par darbu un kopīgi dodas uz grupu.

Artikulācijas vingrinājumi „Mēlītes kārtis”

1. **Sētiņa.** Pasmaidīt bez sasprindzinājuma, atsegt sakļautus zobus, it kā teiktu Ī. Noturēt 1 – 5 sekundes.
2. **Kaķa kūkums.** Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējo daļu celt uz augšu pret cietajām aukslējām. Noturēt 1 – 5 sekundes.
3. **Jūras viļņi.** Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējo daļu celt uz augšu pret cietajām aukslējām. Pacēlums lēnām samazinās – augsts, vidējs, zems. Seko jauns vilnis.
4. **Slidkalniņš.** Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējo daļu celt uz augšu pret cietajām aukslējām. Iestiept lūpas smaidā, virzīt augšējos priekšzobus pa mēles muguru uz leju, kamēr augšējie un apakšējie priekšzobi sakļaujas.
5. **Spolīte.** Pacelt mēles vidējo daļu pret cietajām aukslējām. Mēli izbīdīt uz priekšu, pakošļāt un saspiest starp augšējiem un apakšējiem priekšzobiem (Apša, 2018, 5).

Artikulācijas vingrinājumi attēlu kartītēs

A. Brantevica (Brantevica, 2016) iesaka logopēdiskajās nodarbībās izmantot artikulācijas vingrinājumus, kuri attēloti kartītēs. Šīs atlasītās kartītes noder skaņu „K”, „Ģ” un „L” izrunas pareizai mācīšanai.

Izolētas skaņas „ķ” mācīšana

Skaņas mācīšana uz atdarināšanas pamata

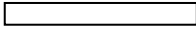

Bērnam parāda skaņas „ķ” pareizu izrunu pie spoguļa, t.i., mēles gals tiek „aizāķēts” aiz apakšējiem priekšzobiem, mēles vidējā daļa pacelta, lūpas iestieptas smaidā un „kaķītis dusmīgi šķauda” – ķ, ķ, ķ (Miltiņa, 2005, 157).

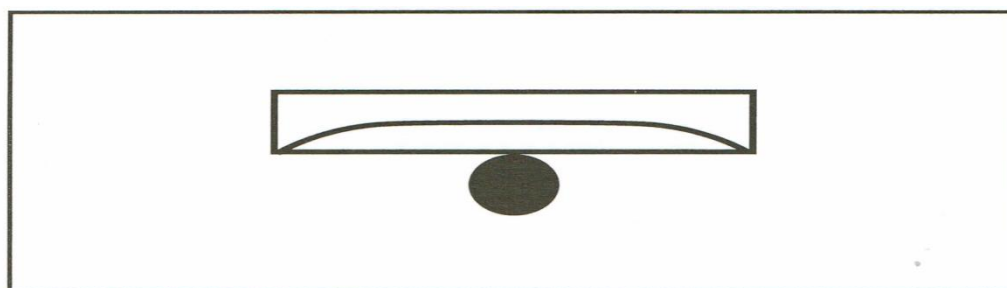
Skaņas mācīšana no citām pareizi izrunātām skaņām

Mīksto līdzskaņu „ķ” izrunā uzmanību pievērš tiem darba paņēmieniem, kurus izmanto skaņu „k” un „g” pareizrūnas apguvei. Tas nozīmē, ka skaņa „ķ” apgūstama no zilbes – TA (TA – TJA – ĶA), izrunas laikā uzspiežot ar rādītājpirkstu vai lāpstiņu mēles priekšējai daļai (Miltiņa, 2005, 157).

Skaņas mācīšana izmantojot logopēdiskos modeļus

Artikulācijas modeļi atspoguļo runas aparāta perifērās daļas atsevišķu orgānu (lūpu, mēles, balss saišu u.c.) pozīciju, atbilstīgi konkrētās skaņas artikulācijai un skanējumam izrunas momentā (Miltiņa, 2017, 6).

Skaņas „ķ” artikulācijas laikā lūpas pavērstas smaidā (), mēles gals atrodas pie apakšējiem priekšzobiem (), bet mēles vidējā daļa veido pusapli un slēgumu ar cietajām aukslējām (). Īsa, spēcīga gaisa plūsma pārrauj slēgumu un rodas skaņa „ķ”, šīs skaņas fonācijas laikā balss saites nevibrē (Miltiņa, 2017, 18).

[ķ]

Spēle „Saklausī skaņu Ķ!”

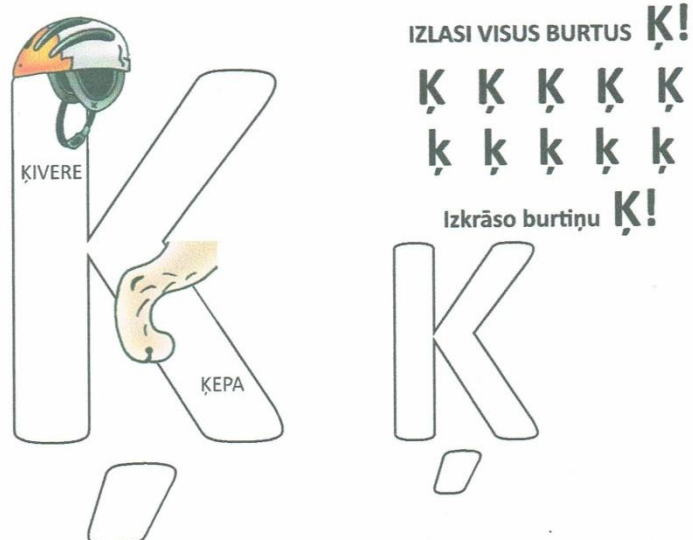
Logopēds lūdz piecelties bērnu kājās un nostāties kabineta (telpas) vidū, kur vairāk vietas. Spēles galvenais uzdevums – bērnam jāsaklausā skaņa „Ķ”. Logopēds sauc dažādas skaņas – A, C, Ķ, B, Ķ, G, K, T, Ķ, P, S, R, Ķ. Ja bērns sadzird skaņu „Ķ”, tad viņam ir jāpietupjas, ja sadzird citu skaņu, tad jāsasit plaukostas. Ja bērna fonemātiskā dzirde ir vāji attīstīta, sākumā var lūgt saklausīt tikai skaņu „Ķ”. Spēles autore – Kristīne Stūre.

Uzdevums „Skaņas „K” nostiprināšana”

Logopēds iepriekš sagatavojis darba lapu ar burtu „K” un tā raksturīgo vārdu. Bērna uzdevums ir lasīt to, kas attēlots ailītēs. Ja ailītē ir rakstīts burts „K”, tad saka „K”, ja attēlota ķemme, saka – ķemme. Darbs veicams tik ilgi, kamēr izlasīti visi lodziņi. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

K, ,		K, ,	
	K, ,	K, ,	
K, ,	K, ,		K, ,
		K, ,	
	K, ,		
K, ,		K, ,	K, ,

Darba lapas skaņas „K” mācīšanai un nostiprināšanai

ATRODI UN APVELC VISUS BURTUS **K!**

TURPINI RAKSTĪT LIELO BURTU **K!**

K K K _____

KK

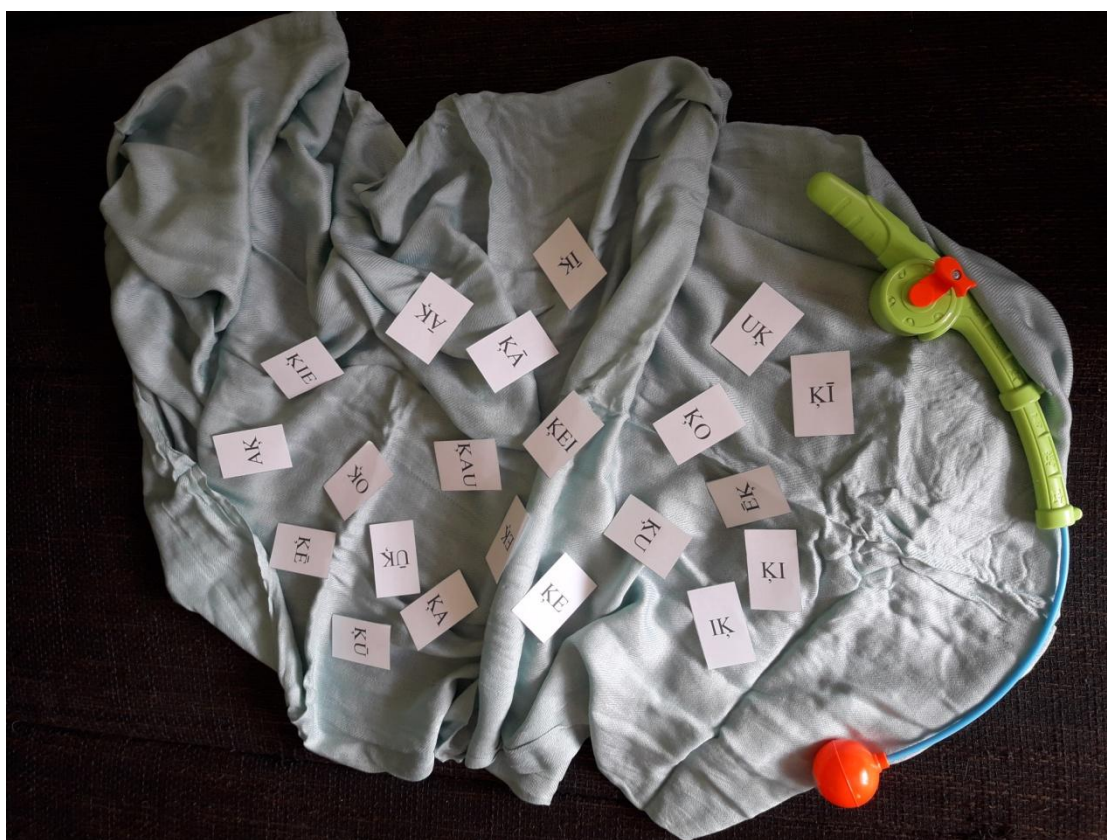
Klucīši – skanīši

Ar klucīšu skanīšu (Janena) palīdzību skaņu „ķ” var mācīt un nostiprināt zilbēs. Uz vienas no klucīša malām ir uzrakstīts burts „ķ”, bet uz pārējām klucīšu malām uzrakstītas zilbes – ĶA, ĶE, ĶI, ĶO, ĶU. Bērns klucīti – skanīti var turēt rokās un, grozot to, lasīt uzrakstītās zilbes. Šo pašu klucīti – skanīti var izmantot arī kā metamo kauliņu. Piemēram, ja logopēdiskajā nodarbībā piedalās vairāki bērni, viens no bērniem ripina klucīti, bet otrs lasa uzkritušo zilbi.

Spēle „Zilbju ķeršana”

Logopēde iepriekš sagatavojusi kartītes, uz kurām uzrakstīta skaņa „ķ” zilbēs (ĶA, ĶĀ, ĶE, ĶĒ, ĶI, ĶĪ, ĶO, ĶU, ĶŪ, ĶAU, ĶIE, ĶEI). Zilbju kartītes saliktas uz grīdas „dīķī” tā, lai nevarētu redzēt, kas uz tām uzrakstīts. Šīm kartītēm pielīmēti magnēti, lai tās varētu ķert ar makšķeri. Bērns nostājas dīķa malā un ar makšķeri pa vienai velk ārā kartītes. Katru noķerto kartīti bērns izlasa. Ķer tik ilgi, kamēr visas zilbes saķertas. Spēles autore – Kristīne Stūre.

Spēle „Draiskās zilbītes”

Logopēde sagatavojusi kartītes, uz kurām uzrakstītas zilbju rindas. Zilbju rindas ir dažādās krāsās (sarkanas, dzeltenas, zaļas, zilas, violetas un oranžas). Tās var likt gan ar skatu uz leju (ja arī kartīšu otra puse ir tādā pašā krāsā kā augšpuse), gan ar skatu uz augšu. Spēles spēlēšanai ir nepieciešams metamais kauliņš, uz kura malām ir krāsaini laukumi. Bērns met metamo kauliņu, atbilstoši uzkritušajai krāsai lasa atbilstošās krāsas zilbju rindas. Spēles laikā izlasītās zilbju rindas var likt malā vai arī atstāt uz laukuma pie pārējām kartītēm. Šīs spēles mērķis – nostiprināt skaņu „K” zilbēs. Spēles autore – Kristīne Stūre.

Spēle „Rakstīsim zilbītes!”

Logopēde sagatavojusi zilbju kartītes, tās tiek iedotas bērnam, kuram šīs zilbes jāraksta un jāveido smiltīs. Šī uzdevuma veikšanai var izmantot arī dabas materiālus (akmentiņus, sprungulīšus, kastaņus, zīles, gliemežvākus u.c.), ar kuru palīdzību bērns saliek tieši tādu pašu zilbi, kāda uzrakstīta uz kartītes. Spēles mērķis – nostiprināt skaņu „K” zilbēs un vingrināties rakstīt un veidot zilbes no dabas materiāliem. Spēles autore – Kristīne Stūre.

Spēle „Saliec vārdu no zilbēm!”

Logopēde sagatavoja zilbju kartītes. No piedāvātajām kartītēm bērnam jāsaliek vārdi. Uzdevuma atvieglošanai var piedāvāt arī atbilstīgus attēlus. Spēles autore – Kristīne Stūre.

ĶĒ	ĶIS	
PU	NIS	
ZA	RES	
ĶIR	ME	
ĶEM	ĶES	
ŠĶŪ	ĶE	
KA	DE	
ZE	ĶIS	
STĀR	BIS	
ŠĶĒ	ĶIS	

Spēle „Iestādīsim burkānburtus!”

Logopēdam pirms nodarbības jāgatavo smilšu kaste, vai ar pārtikas krāsvielām sakrāsoti rīsi, kuros iestādīt „burkānburtus”. Spēles mērķis – no burtiem salikt vārdu, kurā būtu skaņa „ķ”. Vieglākam uzdevumam iepriekš var salikt „burkānburtus” kaudzītēs, kuras veido vārdus. Bērna uzdevums – šos burtus salikt pareizā secībā, lai sanāktu loģisks vārds. Grūtākai uzdevuma pakāpei „burkānburtus” var „iestādīt” kastē, bet bērnam jāizdomā vārds(i), kuros būtu skaņa „ķ” un konkrēts skaņu skaits. Spēles autore – Kristīne Stūre, burkānburtus veidojuši „Mācīties darot” komanda.

Spēle „Trūkstošais burts”

Logopēde sagatavojusi kartītes mākonīšu veidā. Katrā mākonītī ir svītriņa, kurā jāieraksta burts „ķ”. Bērns ieraksta burtu un izlasa vārdu. Tādejādi nostiprinot skaņu „ķ” vārdos.

Šo spēli var papildināt ar atbilstošām attēlu kartītēm – bērns paņem kartīti un meklē atbilstošo vārdu. Idejas autore logopēde Māra Abricka.

Spēle „Laimes rats”

Pirms nodarbības logopēde sagatavoja un sakārtoja kartītes ar dažādiem attēliem aplī. Aplī vidū ir ielikts „spineris”, savukārt uz „spintera” ir uzlīmēta bultiņa, kura norāda uz attiecīgo kartīti, kad „spineris” pēc iegriešanas apstājas. Bērnu uzdevums ir griezt šo „spinteru” un saukt uz kartītēm attēloto lietu vai priekšmetu nosaukumus, tādējādi sekmīgi nostiprinot skaņu „ķ” vārdos un pilnveidojot vārdu krājumu. Spēles autore – Kristīne Stūre.

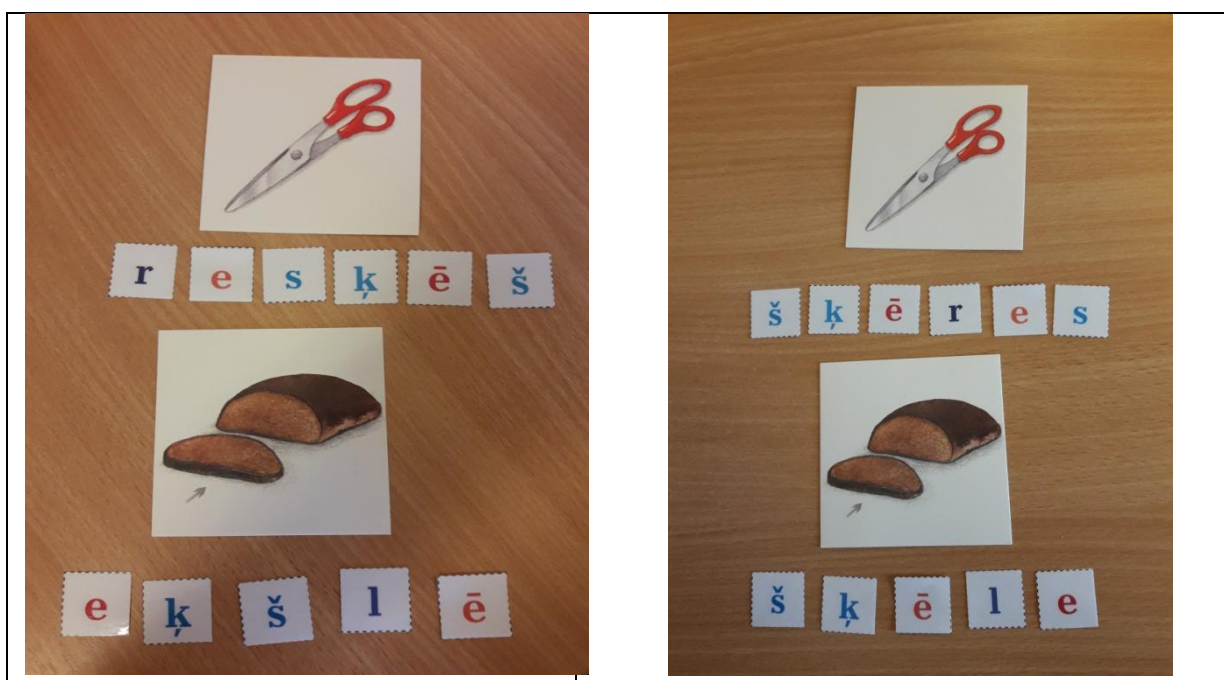
Spēles smiltīs

Logopēdes kabinetā ir pieejama smilšu kaste. Darba autore to izmanto koriģējoši attīstošajā darbībā skaņu izrunas traucējumu gadījumos. Spēles ideja gūta no K. Stūres (Stūre, 2013) maģistra darba. Spēles galvenā ideja – manipulācijas ar miniatūrpriekšmetiem, kuri atrodas smilšu kastē, tādējādi veicot gan smalkās motorikas masāžu ar smilšu graudiņiem, gan vārdu krājuma pilnveidi un skaņu nostiprināšanu vārdos. Smilšu kastē tiek paslēptas dažādas miniatūrrotaļļietas, tās bērnam ir jāatrod, jānosauc un jāapraksta. Pēc visu miniatūrrotaļļietu atrašanas var izspēlēt sižetisko rotaļu, sekmējot saistītās runas nostiprināšanu.

Spēle „Līdzīgie vārdi”

Logopēde iepriekš sagatavojusi attēlu un burtu kartītes. Spēles galvenā ideja – noskaidrot nozīmi līdzīgi skanošiem vārdiem. Logopēde nodarbībai sagatavojusi līdzīgi skanošu vārdu pāru attēlus un katram attēlam atbilstošas burtu kartītes, kuras saliktas jauktā kārtībā. Bērna uzdevums ir salikt šīs burtu kartītes pareizā secībā, lai izveidotos atbilstoši vārdi, kuri attēloti kartītēs. Spēles autore – Kristīne Stūre.

Spēle „Skaņas Ķ aliass”

Logopēde iepriekš sagatavojusi kartītes, uz kurām uzrakstīti seši dažādi vārdi, kuros ir skaņa „Ķ”. Spēlē piedalās vismaz 2 bērni. Katrs bērns ir izvilcis spēles kartīti, un otram spēles dalībniekam to nerāda. Spēles mērķis – aprakstīt un raksturot vārdu tā, lai otrs spēles dalībnieks varētu šo vārdu uzminēt, tomēr jāatceras, ka vārdu, kurš uzrakstīt uz kartītes, priekšā teikt nedrīkst. Lai spēle būtu interesantāka, tajā var izmantot arī metamo kauliņu, ar kura palīdzību var izvēlēties vārdu, kurš jāizskaidro pretiniekam. Ja uz metamā kauliņa ir uzkrītis 3, tad arī spēles dalībnieks cenšas raksturot 3. vārdu, kurš uzrakstīts uz kartītes. Spēles mērķis – pilnveidot vārdu krājumu, nostiprināt skaņu „Ķ” vārdos un veicināt bērnu savstarpējās sadarbības prasmes. Spēles Autore – Kristīne Stūre.

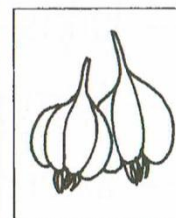
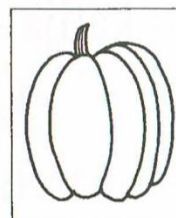
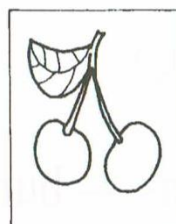

Uzdevums „Atmini krustvārdu mīklu!”

Pirms nodarbības tiek sagatavota darba lapa (Cimdiņa, Lanka, 2008, 36), kurā jāaizpilda krustvārdu mīkla. Mērķis – nostiprināt skaņu „ķ” vārdos, trūkstošajos lodziņos ievietojot dotos burtus un atrodot atbilstošu attēlu katram vārdam.

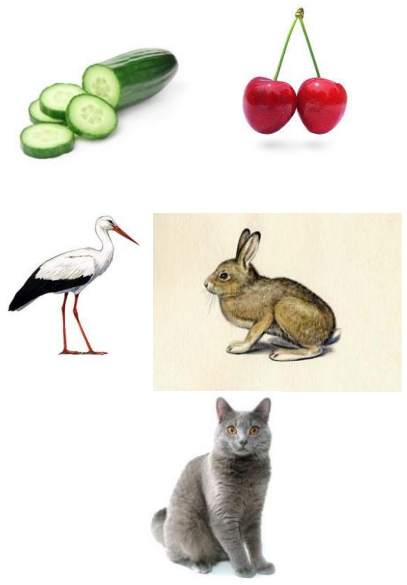
3. I, A vai E? Raksti!

	Ķ		R	Š			
Z	Ķ		S				
	Ķ		R	B		S	
K	Ķ		S				
	Ķ		P	L	O	K	S
	Ķ		N	G	U	R	S

Uzdevums „Atmini manu mīkliņu!”

Logopēde sagatavojusi mīklas (Graubiņa, 2012), kuru atminējumu vārdos ir skaņa „ķ”. Bērniem uzmanīgi jānoklausās skolotāja lasījums, un tikai pēc tā bērni nosauc atminējumu. Ja bērniem šis uzdevums sagādā grūtības, tad var piedāvāt atbilstošus attēlus vai vārdu kartītes. Mērķis – nostiprināt skaņu „ķ” vārdos.

<ul style="list-style-type: none"> • Maļ dienu, maļ nakti, ne miltu, ne pelavu (kaķis). • Apkārt sarkans kā asinis, iekšā ciets kā akmens (ķirši). • Maza, maza mājiņa bez durvīm un bez logiem, bet pilna ar ļaudīm (gurķis). • Kas staigā pa mūsu pļavu: sarkanās zeķes kājā un klapē vārdes klap un nap (stārķis)? • Kas guļ vaļējām acīm (zaķis)? 	
--	---

Uzdevums „Brīnumu maisiņš!”

Logopēde sagatavojusi burvju maisiņu, tajā ievietoti priekšmeti, kuru nosaukumi sākas ar skaņu „K”. Bērnam ar taustes palīdzību jānosaka, kas šie ir par priekšmetiem un ko ar tiem iespējams darīt. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Uzdevums „Nosvīturo lieko vārdu!”

Darba lapā tiek sagatavotas vārdu rindas, katrā vārdu rindā kāds vārds ir lieks un neiederas. Bērna uzdevums ir šo vārdu atrast un nosvītrot. Uzdevuma mērķis – nostiprināt skaņu „ķ” vārdos, izprast vārdu nozīmi. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

- ĶIRŠI – ĶENGURS – ĶIPLOKI – ĶIRBIS
- MĒRKAĶIS – PĒRTIĶIS – ĶENGURS – ĶEBLIS – ĶIRZAKA
- ĶĪSELIS – SLIŅĶIS – GURĶIS – SIĻĶE
- ĶEMME – ĶERRA – MAKŠĶERE – RŪĶIS
- RAĶETE – KADIĶI – PUĶE – PUŠĶIS – ĶIMENES
- KORĶIS – ŠĶĪVIS – SLIŅĶIS
- ĶAUĶIS – ĶĪVĪTE – ĶEBLIS – STĀRĶIS – ĶIVULIS
- MUĻĶOTIES – NAŠĶOTIES – MAKŠĶERĒT – SPEĶIS – PUŠĶOT
- TIKŠĶ – RUKŠĶ – PUKŠĶ – PŪĶIS
- ZAĶIS – SANTEHNIĶIS – MEDIĶIS
- MIĶELIS – ŠĶAUDĪT – SMĒĶĒT
- ĶERMENIS – PUĶE – ĪKŠĶIS
- ŠĶĒRES – ĶILAVAS – SIĻĶES

Uzdevums „Atrodi otru vārdu!”

Logopēde sagatavoja darba lapu, kur vienā stabiņā ir uzrakstīti vārdi, kuros ir skaņa „ķ”, bet otrā stabiņā īpašības vārdi. Bērna uzdevums – atrast tos vārdus, kuri sader kopā, piemēram, zila zeķe. Šos vārdu savienojumus uzraksti! Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

zila	zeķe	Zila zeķe
piekrauta	šķēres	
oranžs	ķerra	
zems	ķengurs	
zelta	ķirbis	
strādīgs	ķeblis	
ātrs	šķīvis	
tukšs	ķēdīte	
apaļi	riņķi	
asas	rūķis	

Uzdevums „Raksturo vārdu!”

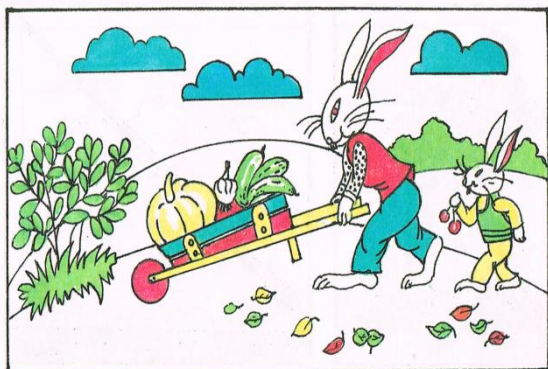
Logopēde uz galda salikusi attēlu kartītes, kuru nosaukumos ir skaņa „ķ”. Bērnam jānosauc uz kartītes attēlotais un jāizdomā, kas to varētu raksturot, šādi vingrinoties saukt vārdu savienojumus. Piemēram, melnbalts stārķis, ass āķis, gari baļķi utt.. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

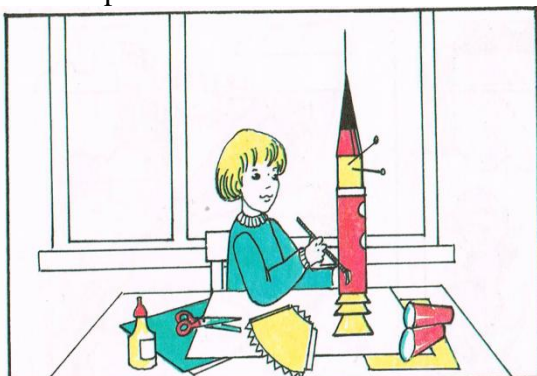
Uzdevums „Apskati attēlu un atbildi uz jautājumiem!”

Logopēde sagatavojusi attēlus (Baumane, 1994, 20–23). Bērnam šie attēli jāapskata un jāatbild uz logopēdes uzdotajiem jautājumiem, veidojot teikumus, kuros iekļauti vārdi ar skaņu „K”.

Kas atrodas zaķa ķerrā?

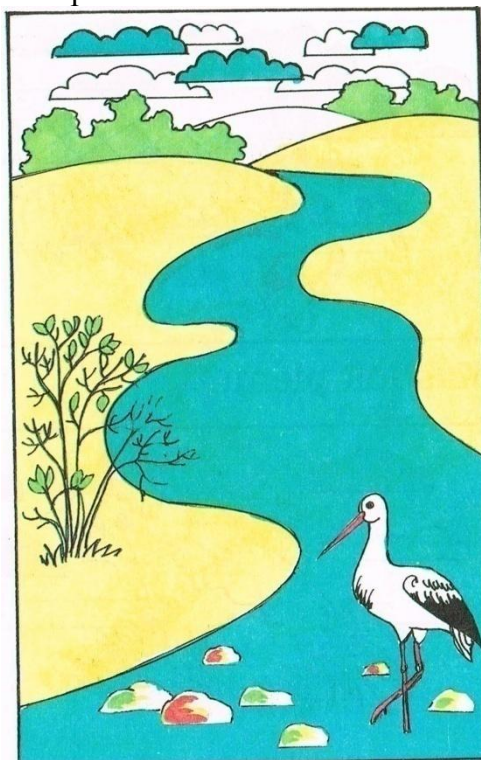
Ko dara puisis?

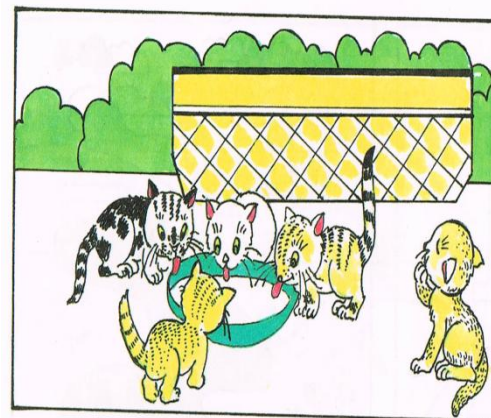
Ko dara zēni?

Kāds putns redzams attēlā?

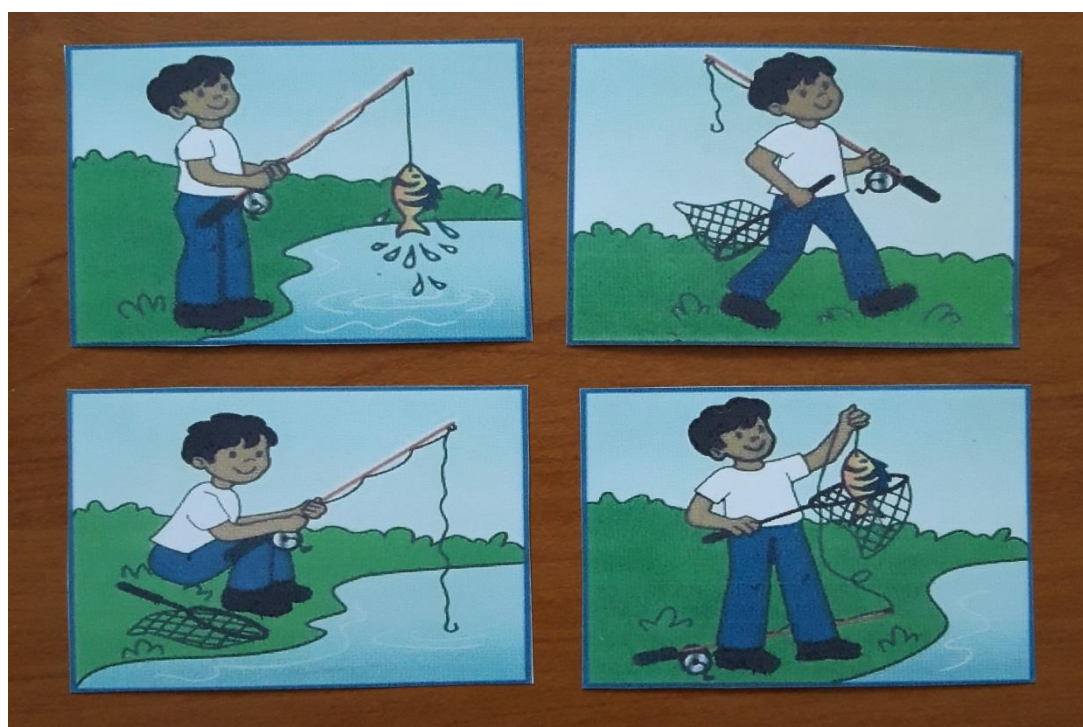

Kas lok pienu?

Uzdevums „Pastāsti man pasaku!”

Logopēde sagatavojusi sižetiskos attēlus. Bērna uzdevums – salikt attēlus pareizā secībā tā, lai darbības būtu pēc kārtas, pēc tam veidojot stāstu, kurā būtu iekļauti vārdi ar skaņu „Ķ”. Ja nepieciešams, bērnam var piedāvāt atslēgas vārdus – Miķelis, makšķere, makšķerē, āķis, ķer, dīķis, ķīsis, ķeramais tīkls. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Skaņas „Ģ” grafiskais attēlojums dažādās kartītēs

Bērniem ir nepieciešami uzskates materiāli, kas vizualizē informāciju. Tieši tādēļ arī logopēdiskajās nodarbībās tiek piedāvātas dažādas burtu kartītes, lai atsauktu atmiņā burta grafisko apzīmējumu un vārdus, kuri sākas ar šo skaņu.

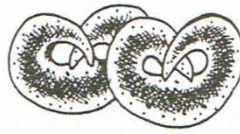

Uzdevums „Uzraksti zilbes!”

Logopēde sagatavojusi darba lapu ar uzdevumu (Skromule, 1997, 94). Uzraksti vārdus, svītriņu vietā liekot zilbes ar skaņu „Ģ”. Izlasi kādi vārdi sanāca!

tī_____ris

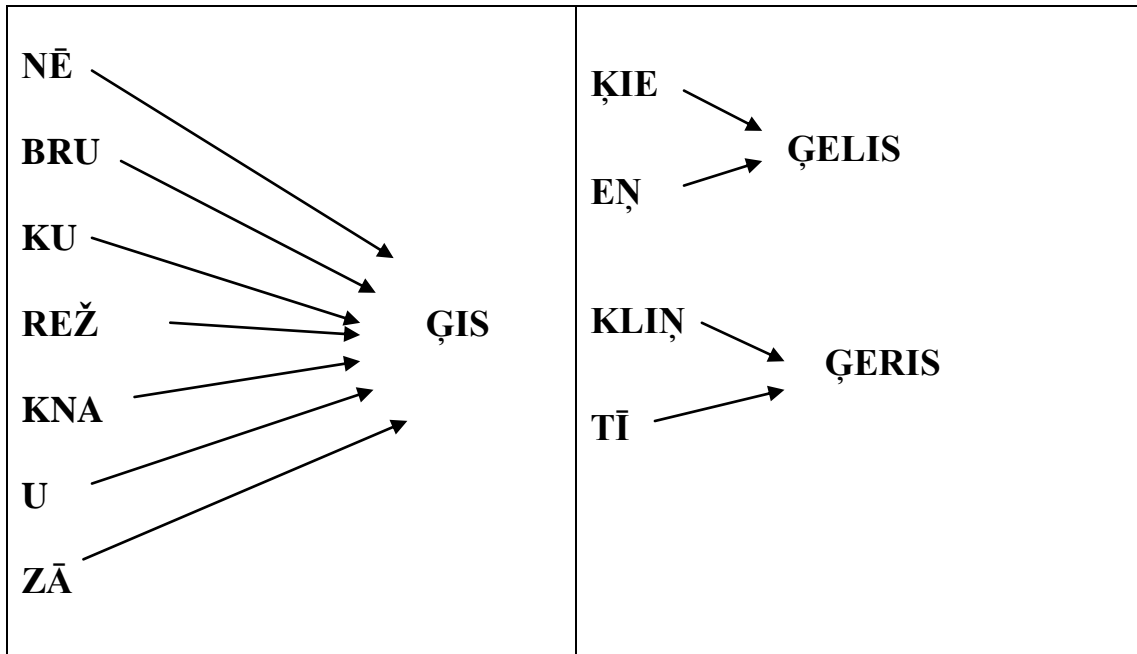
kliņ_____ri

ku_____

Uzdevums „Lasīsim zilbītes!”

Logopēde sagatavojusi darba lapu ar zilbēm. Bērnam šīs zilbes jāizlasa tā, lai veidotos vārds! Uzmanība vēršama skaņas „Ģ” pareizai izrunai zilbēs. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Spēle „Atrodi un nosauc!”

Logopēde pirms nodarbības salikusi attēlu kartītes uz grīdas. Kartīšu daudzums atkarīgs no tā, cik bērnu piedalās nodarbībā. Logopēds kopā ar bērnu nostājas pie kartītēm un apskata tās. Logopēds jautā – kas atrodas blakus ķieģelim, kas atrodas zem tīģera, kurš attēls atrodas augšējā kreisajā stūrī utt.. Uzdodot šāda tipa jautājumus, tiek apskatīti visi attēli, tādejādi nostiprinot skaņas „Ģ” izrunu vārdos. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Uzdevums „Uzraksti vārdus!”

Logopēde sagatavojusi darba lapu, uz kuras attēloti dažādi priekšmeti un lietas, kuru nosaukumos ir skaņa „Ģ”. Augšējās lodziņos ir ierakstīti burti, kuri ir šajā vārdā. Bērnam šie burti jāsaliek pareizā secībā, lai sanāktu attēlā redzamās lietas nosaukums. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

																													
<table border="1"> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>															<table border="1"> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>														
																													
<table border="1"> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>															<table border="1"> <tbody> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> <tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr> </tbody> </table>														

Uzdevums „Kas šeit lieks?”

Logopēde sagatavojusi attēlu kartītes. Tās saliktas rindās. Bērna uzdevums ir pateikt katra attēla nosaukumu un izdomāt, kurš attēls katrā kartīšu rindā neiederas un kādēļ tas ir lieks. Mērķis – nostiprināt skaņu „Ģ” vārdos. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

1. Reņģes, **kuģis**, nēģis;
2. Ķieģelis, bruģis, **knaģis**, režģis;
3. Oļģerts, Uģis, Ģirts, **apģērbs**.

Uzdevums „Katrai attēlu kartītei atrodi atbilstošu burtu!”

Logopēde sagatavoja attēlu kartītes. Kopā ar bērnu šīs kartītes tiek aplūkotas un pārrunātas. Bērnam jāatrod katra attēla nosaukuma pirmās skaņas burts un tas jānoliek blakus/uz/zem/pie attēla kartītes. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Uzdevums „Lasi un raksti!”

Pirms nodarbība logopēde sagatavoja darba lapu ar teikumiem (Skromule, 1997, 97–98), kuros atstātas tukšas svītriņas. Bērnām jālasa teksts, svītriņu vietā rakstot burtu „Ģ vai ģ”.

- Mar__ers spēlē __itāru.
- U__is no __ērbj mēteli un atstāj to __ērbtuvē.
- Aļ__is Spro__is ir ku__a kapteinis.
- Vecmāmiņa vāra tēju no kliņ__rīšu ziediem.
- __irts zā__ē malku.
- Mūsu __imenē Oļ__erts prot spēlēt __itāru.
- Izstādē mēs apskatām __ērboņus un __īmetnes.

Uzdevums „Veido vārdus no zilbēm!”

Veido un uzraksti vārdus no divām zilbēm! Uzraksti šos vārdus (Skromule, 1998, 48)!

tū	ķis	
ce	ļi	
baļ	da	
kļa	ļa	
bļo	va	

viļ	pa	
gai	ņi	
ļau	ļa	
da	dis	
ļi	ļi	

ga	ļi	
o	ļi	
sī	ļa	
ve	ļi	
dzi	ļa	

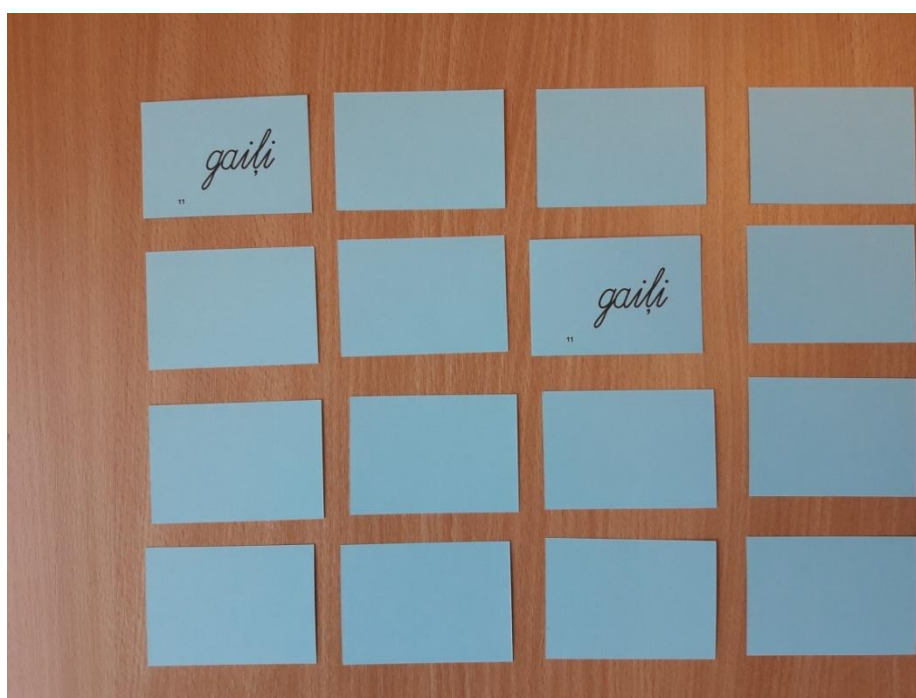
Spēle „Zilbju skaits”

Pirms nodarbības logopēde sagatavoja attēlu kartītes un mazas miniatūrrotāļietas. Logopēde stāsta, ka šajā nodarbībā tiks spēlēta spēle „Zilbju skaits”. Tās uzdevums ir noteikt zilbju skaitu vārdos, atzīmējot ar miniarūrrotāļietām. Pirmo vārdu logopēde nosauc un sadala zilbēs, attiecīgi zilbju skaitam zem attēlu kartītes tiek novietotas miniatūrrotāļietas, tādejādi demonstrējot uzdevuma paraugu. Pēc parauga bērns darbojas patstāvīgi, ja nepieciešams, logopēds palīdz. Uzdevuma beigās pārrunā, kurā vārdā bija visvairāk un kurā vismazāk zilbju. Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Spēle „Atmiņa”

Pirms spēles logopēde sagatavojusi vārdu kartītes divos eksemplāros. Šīs kartītes un spēles ideja ņemta no intensīvās lasīšanas kastes (Jansone, Šuha u.c., 2002). Spēles būtība – aizklātas vārdu kartītes noliek uz galda. Pirmais spēlētājs atver divas kartītes un izlasa, kas uz tām rakstīts, ja izdevies atvērt divas vienādas vārdu kartītes, tās paceļ augšā un mēģina celt vēlreiz. Ja uz kartītēm ir atšķirīgi vārdi, tās apgriež otrādi un noliek tajās pašās vietās. Spēlē tik ilgi, kamēr visām vārdu kartītēm ir atrasti pāri.

Spēle „Nosauc vārdus!”

Pirms nodarbības attēlu kartītes tiek noliktas uz grīdas aplī. Bērns izvēlas pirmo attēlu kartīti, kuru nosauks, ja kartīte tiek nosaukta pareizi, tā tiek pacelta augšā, ja vārdi tiek nosaukti kļūdaini vai nepareizi attēlu kartīte tiek atstāta aplī. Uzdevumu veic tik ilgi, kamēr uz grīdas nepaliek neviens kartīte, tādejādi nostiprinot skaņu „Ģ” vārdos. Spēles autore – Kristīne Stūre.

Uzdevums „Raksti vārdus zem atbilstošā zīmējuma!”

Logopēde sagatavojusi darba lapu ar attēliem, kuru nosaukumos ir skaņa „ļ”. Bērnām jāapskata attēli, jāizdomā un jāuzraksta nosaukumi zem tiem! Esi vērīgs, kāds vārds šajā uzdevumā ir savādāks, kā pārējie! Vai vari pateikt, kurš tas ir? Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

		
		
		<ul style="list-style-type: none"> • Bļoda • Augļi • Neļķe • Zaļš • Dēļi • Kumeļš • Pļava • Ļipa

Uzdevums „Atrodi, kas sader kopā!”

Darba lapā ir vairāki attēli, sameklē attēlus tā, lai veidotos vārdu savienojums!
Uzraksti šos vārdu savienojumus! Uzdevuma autore – Kristīne Stūre.

Pīļu dīķis; dzeltenī cāļi; krāsaini zīmuļi; zaļa zāle; brūni kartupeļi.

Diplomdarbs „6 – 7 gadus vecu bērnu skaņu „K”, „G” un „L” izrunas korekcijas iespējas logopēdiskajās nodarbībās” izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Kristīne Stūre _____

(paraksts un datums)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Prof., Dr. paed. Sarmīte Tūbele _____

(paraksts un datums)

Recenzents: _____

(zinātniskais grāds, akadēmiskais nosaukums, vārds, uzvārds)

Darbs iesniegts Skolotāju izglītības nodaļā _____

Dekāna pilnvarotā perona: metodiķe Agnese Šteinberga _____
(paraksts un datums)

Darbs aizstāvēts Valsts pārbaudījumu komisijas sēdē

2018.____.____. protokola Nr. _____, vērtējums: _____

Komisijas sekretārs: _____

(vārds, uzvārds, paraksts)